

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXXIII

1

IANUARIE — IUNIE

1988

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

CONSILIUL DE CONDUCERE

IOAN PĂTRUȚ — *redactor-șef*

ROMULUS TODORAN — *redactor-șef adjunct*

VIOREL BIDIAN — *membru al Colegiului de redacție*

VASILE BREBAN

DUMITRU D. DRAȘOVEANU

DIMITRIE MACREA

membru corespondent al Academiei R. S. România

ION MĂRII

PETRU NEIESCU

GRIGORE RUSU — *membru al Colegiului de redacție*

SABINA TEIUȘ

CARMEN VLAD

MIRCEA ZDRENGHEA

EUGEN BELTECHI — *secretar responsabil de redacție*

NICOLAE MOCANU — *secretar responsabil de redacție ;
membru al Colegiului de redacție*

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, revistele se pot procura prin poștă, pe bază de abonamente.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Consiliul de conducere al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressée à « ROMPRESFILATELIA », Sectorul Export — Import Presă, P. O. Box 12—201, télex 10376, prsfi r, 78104 București, Calea Griviței nr. 64—66, Roumanie.

En Roumanie, vous pouvez vous abonner par les bureaux de poste.

Les manuscrits, les livres et les revues proposés en échange, ainsi que toute correspondance seront envoyés au Conseil de Direction de la revue « CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ ».

APARE DE 2 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI
3400 Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță 21
Telefon : 3. 48. 98 (int. 2), 3.62.05

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXXIII, nr. 1

1988

ianuarie—iunie

SUMAR

LINGVISTICĂ GENERALĂ

VIORTEL PĂLTINEANU, Relativism sau relativitate lingvistică?	3
--	---

FILOLOGIE

FELICIA ȘERBAN, Manuscrisul 4389 al Bibliotecii Academiei R. S. România. Aspecte ale traducerii	11
---	----

LEXICOLOGIE

Note lexicale și etimologice (V. Bidian, D. Loșonți, Gr. Rusu; Ion Nuță; Romulus Todoran)	17
---	----

GRAMATICĂ

D. D. DRAȘOVEANU, Propoziții contrase și propoziții abreviate (I)	35
---	----

LINGVISTICA TEXTULUI

LIGIA STELA FLOREA, Présentatif et configuration discursive en français parlé	49
---	----

DISCUȚII

I. MĂRII, Pe marginea unui dicționar dialectal (I)	59
IOAN PĂTRUȚ, Contribuții la derivația onomastică	71

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

TIMOTEI CIPARIU, <i>Opere</i> , vol. I, București, 1987 (Mihai Gherman)	75
AL. MAREȘ, <i>Filigranele hîrtiei întrebuițate în țările române în secolul al XVI-lea</i> , București, 1987 (Mihai Gherman)	76
H. TIKTIN, <i>Rumänisch-deutsches Wörterbuch</i> , 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, Lieferungen 1—8, Wiesbaden, 1985—1987 (Doina Grecu)	77
DUMITRU IRIMIA, <i>Structura stilistică a limbii române contemporane</i> , București, 1986 (Eugen Câmpeanu)	78
GÜNTHER HOLTUS, EDGAR RADTKE (Hrsg.), <i>Rumänistik in der Diskussion. Sprache, Literatur und Geschichte</i> , Tübingen, 1986 (Felicja Șerban)	80
Zbornik u čast Petru Skoku, Zagreb, 1985 (Marius I. Oros)	82

CRONICĂ

Al VIII-lea Simpozion Național de Onomastică (Sabin Vlad)	87
Seminarul „Expresia și strategiile dramaticului” (Felicja Șerban)	89

IN MEMORIAM

Gheorghe Ivănescu (1912—1987) (Mircea Boreilă)	91
Boris Cazacu (1919—1987) (Romulus Todoran)	92
Ariton Vraciu (1927—1987) (G. Benedek)	95

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXXIII, n° 1

1988

janvier—juin

SOMMAIRE

LINGUISTIQUE GÉNÉRALE

VIOREL PĂLTINEANU, Relativisme ou relativité linguistique?	3
--	---

PHILOLOGIE

FELICIA ȘERBAN, Le manuscrit n° 4389, se trouvant à la Bibliothèque de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie. Aspects de la traduction	11
---	----

LEXICOLOGIE

Notes lexicales et étymologiques (V. Bidian, D. Loșonji, Gr. Rusu; Ion Nuță; Romulus Todoran)	17
---	----

GRAMMAIRE

D. D. DRAȘOVEANU, Propositions « contractées » et propositions abrégées (I)	35
---	----

LINGUISTIQUE TEXTUELLE

LIGIA STELA FLOREA, Présentatif et configuration discursive en français parlé	49
---	----

DISCUSSION

I. MĂRII, À propos d'un dictionnaire dialectal (I)	59
IOAN PĂTRUȚ, Contributions à la dérivation onomastique	71

COMPTE RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

TIMOTEI CIPARIU, <i>Opere</i> , vol. I, București, 1987 (Mihai Gherman)	75
AL. MAREȘ, <i>Filigranele hîrtiei întrebuintate în țările române în secolul al XVI-lea</i> , București, 1987 (Mihai Gherman)	76
H. TIKTIN, <i>Rumänisch-deutsches Wörterbuch</i> , 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, Lieferungen 1—8, Wiesbaden, 1985—1987 (Doina Grecu)	77
DUMITRU IRIMIA, <i>Structura stilistică a limbii române contemporane</i> , București, 1986 (Eugen Câmpeanu)	78
GÜNTER HOLTUS, EDGAR RADTKE (Hrsg.), <i>Rumänistik in der Diskussion. Sprache, Literatur und Geschichte</i> , Tübingen, 1986 (Felicja Șerban)	80
<i>Zbornik u čast Petru Skoku</i> , Zagreb, 1985 (Marius I. Oros)	82

CHRONIQUE

Le VIII ^e Symposium national d'onomastique (Sabin Vlad)	87
Le séminaire « L'expression et les stratégies du dramatique » (Felicja Șerban)	89

IN MEMORIAM

Gheorghe Ivănescu (1912—1987) (Mircea Borecilă)	91
Boris Cazacu (1919—1987) (Romulus Todoran)	92
Ariton Vraclu (1927—1987) (G. Benedek)	95

RELATIVISM SAU RELATIVITATE LINGVISTICĂ?

VIOREL PĂLTINEANU

Aşa-zisa „ipoteză Sapir—Whorf” a fost numită în lingvistica românească *relativism lingvistic*¹, dar şi *relativitate lingvistică*².

Pentru a răspunde la întrebarea *cum este corect?*, trebuie să stabilim mai întâi care este diferenţa de conţinut dintre cele două formulări.

1.0. *Relativismul lingvistic* este asociat cu doctrina idealistă a *relativismului*, care neagă caracterul obiectiv al adevărului şi neglijează raportul dintre adevărurile relative şi adevărul absolut. Variabilitatea fenomenelor e unilaterală şi ruptă de acţiunea legilor obiective³. Aşadar, dacă optăm pentru această formă, implicit considerăm ipoteza Sapir—Whorf o doctrină idealist-subiectivă. Al. Graur şi Lucia Wald⁴ spun că ipoteza în discuţie abordează o problematică „*extrem de interesantă*” (subl. ns.) şi că s-a pornit de la o idee justă, aceea a unităţii dintre limbă şi gândire, încercînd să stabilească rolul limbii în această unitate. Dar, spun aceiaşi autori, „Greşeala lor fundamentală este aceea de a fi exagerat rolul limbii, de a fi inversat raportul real dintre conţinut şi formă. Independenţa relativă a formei, influenţa ei asupra conţinutului se realizează în cadrul unui proces în care rolul fundamental revine conţinutului, în cazul nostru gândirii, şi nu formei, adică limbii”⁵. O altă critică pe care o aduc autorii citaţi ipotezei Sapir—Whorf este aceea că limba nu frinează dezvoltarea gândirii şi culturii, chiar dacă „Progresul gândirii se reflectă în categoriile deja existente ale fiecărei limbi, cu formele lor specifice moştenite de la generaţiile anterioare”⁶. În fine, se mai semnalează caracterul tautologic al relativismului lingvistic, rezultat din faptul că „din diferenţele între limbi se trag concluzii asupra modului diferit de gândire de la o colectivitate la alta, şi aceasta se explică tot cu ajutorul limbii”⁷.

O analiză atentă a ipotezei Sapir—Whorf ar putea duce la estomparea unora dintre aceste critici. O afirmaţie ulterioară a Luciei Wald ne face să

¹ Cf. Al. Graur, Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, Bucureşti, 1977, p. 231—232; Henri Wald, *Ideea vine vorbind*, [Bucureşti], 1983, p. 81.

² Cf. M. Boreilă, Theodor Capidan şi studiile de etnolingvistică, în *Memoriile Secţiei de Ştiinţe Filologice, Literatură şi Arte*, seria IV, tomul II, 1979—1980, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1981, p. 180; P. Schveiger, în recenzie la cartea Juliei M. Penn, *Linguistic Relativity versus Innate Ideas. The Origins of the Sapir—Whorf Hypothesis in German Thought*, The Hague, Paris, 1972, în CL, XXVI, 1976, nr. 1, p. 124.

³ *Dicţionar enciclopedic român*, vol. IV, Bucureşti, 1966, s.v. *relativism*.

⁴ *Op. cit.*, p. 232.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 232—233.

⁷ *Ibidem*, p. 233.

credem că sînt posibile asemenea reconsiderări și în lingvistica românească, fie chiar și parțiale: „rămîne însă ca o temă de cercetare a sociolingvisticii stabilirea felului în care diverse condiții de viață predispun la o percepție diferită a posibilităților expresive ale unei limbi”⁸. A. Schaff spune că mai toate criticile aduse acestei ipoteze sînt în mare parte justificate, dar nimeni nu a putut să combată ideea potrivit căreia sistemul limbii în care gîndim influențează percepția lumii reale, și, deci, influențează și comportamentul în sensul cel mai general al cuvîntului⁹. Atenuarea criticilor aduse acestei ipoteze este favorizată și de faptul că cele mai multe greșeli ale lui Whorf, din prima fază a conturării teoriei sale, au fost îndreptate de urmașii săi.

2.0. Termenul de *relativitate lingvistică* trimite în mod direct la conceptul einsteinian de *relativitate*, care este „o proprietate a mărimilor fizice de a avea valori dependente de condițiile concrete în care se efectuează măsurarea lor”¹⁰, în deplină concordanță cu teoria materialist-dialectică¹¹, păstrînd, bineînțeles, proporțiile între cele două științe. Urmînd modelul definiției din fizică, putem spune că *relativitatea lingvistică* (în continuare, *RL*) este o proprietate a cuvintelor de a avea valori dependente de condițiile concrete în care se articulează semnificația lor. Condițiile concrete sînt date de contextul cultural și etnic, ambiental, în care aceste cuvinte își capătă semnificația proprie¹². Valorile în discuție se pun în evidență în procesul de comparație a două sau mai multe limbi, iar primii teoreticieni ai relativității au apelat la limbile tribale în comparație cu cele moderne, nu numai pentru a reieși mai clar diferențele, ci mai ales pentru că aceste limbi primitive, fiind vorbite de grupuri etnice pe o scară înapoiață de cultură, puteau oferi mai ușor un corpus evasicomplet de elemente supuse cercetării, și, de asemenea, pentru că ele prezentau un grad redus de interferențe culturale, care să modifice structurile primare¹³.

⁸ În recenzie la A. D. Edwards, *Language in Culture and Class. The Sociology of Language and Education*, Londra, 1976, în SCL, XXXI, 1980, nr. 1, p. 102. Cf. și H. Wald, *op. cit.*, p. 79: „Umberto Eco are dreptate cînd afirmă că «lucrurile nu sînt cunoscute decît prin intermediul unităților culturale pe care universul comunicării le face să circule în locul lucrurilor»”.

⁹ A. Schaff, *Lenguaje y Conocimiento*, México, 1975, p. 131.

¹⁰ *Dicționar enciclopedic român*, vol. IV, București, 1966, s.v. *relativitate*. B. L. Whorf, *Linguistic et anthropologie. Les origines de la sémiologie*, Paris, 1969, p. 137, consideră *relativitatea* printre cele mai importante cuceriri ale științei după 1890, alături de teoria cuantică, electronică, genetică și altele.

¹¹ Teoria relativității, formulată de A. Einstein, este bazată pe înțelegerea materialist-dialectică a fenomenelor, chiar dacă ea a fost elaborată încă din 1905; cf. *Mic dicționar filozofic*, București, 1969, p. 316.

¹² B. L. Whorf, pentru a se menține cît mai aproape de *teoria relativității* a lui A. Einstein, definește *principiul relativității lingvistice* (formularea îi aparține) în felul următor: „Se poate spune că toți vorbitorii sînt supuși unor structuri lingvistice, aproximativ în modul în care toate corpurile sînt supuse gravitației. Aceste structuri automate și involuntare ale limbajului nu sînt aceleași pentru toți oamenii; fiecare limbă posedă trăsături proprii, care constituie aspectul său formal, „gramatica” sa, termen care include mai multe decît gramatica pe care am învățat-o în școală” (*op. cit.*, p. 139).

¹³ E. Sapir, *El lenguaje y el medio ambiente*, în *Antología de estudios de Etnolingüística y Sociolingüística*, [México], 1974, p. 21. Dell Hymes, *Two types of Linguistic Relativity (With examples from Amerindian Ethnography)*, în *Sociolinguistics*, ed. W. Bright, The Hague, 1966, p. 114–167, optează pentru studierea limbilor tribale care se află într-un stadiu de „precontact” cultural cu alte etnii (p. 126).

Dacă în fizică teoria relativității are în vedere formularea obiectivă a legilor naturii, fără să se aibă în vedere sistemul de referință, *mutatis mutandis*, în lingvistică, relativitatea ne dezvăluie faptul că la baza ipotezei Sapir—Whorf se află un proces obiectiv în care condițiile ambientale și culturale în sens larg predispun la apariția unor factori subiectivi în procesul percepției, care fac să apară acele diferențe dintre limbile în comparație¹⁴. Asta nu înseamnă că acest proces obiectiv se modifică, ci doar că, în desfășurarea sa, pot interveni elemente subiective, pe care de altfel nu le contestă nici filozofia marxistă. Cele mai multe dintre aceste elemente subiective, grefate pe elemente de natură etnică, sînt acumulate în epoca de formare a limbii și a culturii materiale.

2.1. Argumentul de bază prin care Whorf susține existența *RL* este acela că, în practică, conceptele de *timp*, *materie* și *spațiu* sînt fixate în mod diferit în limbi cu structuri deosebite, depinzînd de natura idiomurilor respective, prin intermediul cărora aceste concepte s-au format. Contează mai puțin sistemul gramatical și mai mult felul de analiză și relatare a experiențelor care s-au fixat în limbă ca modalități specifice de a vorbi. După ce dă mai multe exemple din limba hopi, pe care o compară cu limbile europene¹⁵, afirmă că propriul nostru *timp* se diferențiază în mod foarte clar de *durata* din limba hopi¹⁶. Deși Whorf a tras concluzii generale pe un material lingvistic destul de redus, el reușește să aducă în sfera de cercetare a limbii un fenomen care s-a dovedit a avea o existență obiectivă, indiferent de felul cum a fost descris și de măiestria teoreticienilor care au încercat să-l conceptualizeze.

Măsurarea timpului l-a făcut pe Whorf să afirme că există diferențe de percepere între popoarele primitive și cele europene, ceea ce pare puțin probabil, dar, pe de altă parte, nu se poate contesta specificul etnic în structurarea expresiilor care denumesc diferite perioade de timp : formulele de salut raportate la etapele unei zile sînt diferite în română și spaniolă, de exemplu. Astfel, *buenas tardes* se poate spune imediat după ora 12 ziua, pînă la lăsarea întinericului, ceea ce ar trebui să se traducă în română prin ** bună după masa*, în timp ce *bună dimineața* nu se traduce prin **buenas mañanas*, ci doar prin *buenos dias*. În română, formula *noapte bună* este folosită doar la ora culcării, în timp ce în spaniolă *buenas noches* e folosită după ce s-a inserat pînă noaptea tirziu și este echivalentă cu *bună seara*.

2.2. După Whorf, populația hopi, trăind într-un mediu vitreg, și-a construit o concepție despre lume într-o luptă neîntreruptă cu asprimea vieții. În mijlocul acestor vicisitudini, în plan psihic, printre principalele unități de măsură ale sistemului de valori în contextul vieții sociale s-a aflat și conceptele de *ploaie* și *porumb*, care, ca lexeme în limbă, au căpătat o serie de semnificații aparte. Prin întrepătrunderea cu alte numeroase

¹⁴ Cf. și afirmația lui L. Hjelmslev (*La stratification du langage*, in „Word”, 1954, p. 175): „aceiași • lucr • fizic poate primi descrieri semantice mult diferite după civilizația și după cultura considerată”, citat după Tulio de Mauro, *Introducere în semantică*, București, 1978, p. 192; aceiași autor îl citează și pe A. Pagliaro, care spune că „limbajul este o cunoaștere care se actualizează din punct de vedere istoric în cadrul unei comunități” (*ibidem*).

¹⁵ *Standard Average European* (SAE), adică idiomul standard european.

¹⁶ B. L. Whorf, *op. cit.*, p. 85.

elemente care le-au marcat locuitorilor hopi existența, acestea au stat la baza constituirii concepției despre lume, precum și la consolidarea unor anume structuri lexematice. Ca urmare, conceptele în discuție spun mult mai mult despre o anume realitate referențială decât aceleași lexeme în limba română, de pildă. Altfel spus, încărcătura afectivă și semantică a acestor două cuvinte este diferită de cea creată în alte limbi. Exemple asemănătoare se pot lua, practic, din oricare limbă ¹⁷. În procesul de comunicare, vorbitorul hopi nu mai reface de fiecare dată drumul parcurs de la semnificațiile primare ale acestora până la încărcătura lor semnificativă ultimă, ci le folosește ca pe niște simboluri, în concordanță cu funcționarea limbajului : cînd vorbim, nu refacem paradigma completă a fiecărui cuvînt, căci „limba funcționează sincron și se constituie diacronic” ¹⁸. Generalizînd, se poate spune că realitatea e unică, procesul gîndirii e și el unic și general uman, în timp ce limba ca sistem abstract se materializează în limbile naturale, care imprimă sistemului semantic valori diferențiale în funcție de realitățile sociale, obiective, în care s-au format. Acest sistem semantic face ca una și aceeași realitate să fie percepută în mod diferențiat de la o limbă la alta, ca urmare a unor factori subiectivi specifici fiecăreia dintre ele. În definirea procesului reflectării, C. Kluckhohn și D. Leighton ¹⁹ elimină lipsa de precizie a lui Whorf, precum și stîngăciile de limbaj ale acestuia ; el descrie actul percepției în termenii unei selecții și ai unei interpretări în care doar unele dintre aspectele situației externe se evidențiază, în vreme ce altele se neglijează sau nu se disting în mod clar. Percepția lumii reale este și pentru alți adepți ai *RL* un proces unic, obiectiv, care nu se modifică de la un vorbitor la altul, chiar dacă pe plan lingvistic apar diferențe și chiar dacă structurile lingvistice influențează asupra percepției și gîndirii. Hoijer spune clar că nu trebuie să supraestimăm această influență, căci „structurile lingvistice nu limitează în mod necesar percepția sensibilă și gîndirea, ci doar le *dirigează*, împreună cu alte stereotipii culturale, prin intermediul unor canale obișnuite, determinate” ²⁰. Autorul întărește afirmația de mai sus prin referirea la eschimosul care distinge mai multe tipuri de zăpadă decât noi, în concordanță cu un complex de stereotipii culturale, care îl obligă să facă aceste distincții, esențiale pentru comunitatea sa și pentru raporturile dintre indivizii acesteia. Incluzînd și limba în sfera culturii, el conchide : „De aceea, un limbaj reflectă, ca sistem cultural, structurarea realității proprii grupului care o vorbește, într-o formă mai mult sau mai puțin fidelă” ²¹. Este același lucru pe care dorește Whorf să-l spună într-o afirmație pe care nimeni nu a pus-o alături de cele similare ale grupului relativist ; el spune că „lumea se prezintă într-un curent caleidoscopic de impresii, care trebuie organizat de spiritul

¹⁷ *RL* se poate pune în evidență și pe baza limbilor moderne; vezi, în acest sens, B. Pottier, *Le domaine de l'ethnolinguistique*, în „Langages”, 18, 1970, p. 11; cf. și M. Borelă, *op. cit.*, p. 179—196.

¹⁸ E. Coseriu, *Sincronia, Diacronia e Historia. El problema del cambio lingüístico*, [Montevideo, 1958], p. 145.

¹⁹ *The Navaho*, Cambridge, 1947, p. 197.

²⁰ H. Hoijer, *The Relation of Language to Culture*, în *Anthropology Today*, Chicago, 1953, p. 559.

²¹ *Ibidem*, p. 560.

nostru, altfel spus, în sens larg, de sistemul lingvistic al spiritului nostru”²². Decodînd această formulare în termeni de lingvistică modernă, și știind, deci, prin teoretizările celorlalți, precum și prin studiile sale aprofundate pe teren, la ce se referă, se poate spune că acel curent caleidoscopic de impresii nu e altceva decît totalitatea elementelor prin care reflectarea lumii obiective în conștiința noastră se fixează în limbaj, potrivit cunoscutei afirmații a lui Cassirer, că limba reține doar o parte a însușirilor lumii obiective, prin care se construiește acel sistem de semnificații la care raportăm totul. „Spiritul nostru” nu e altceva pentru Whorf, după cum o afirmă singur, decît sistemul lingvistic. Acele „impresii” sînt trăsăturile specifice ale realității obiective, pe care limba le încadrează în sistemul său. Încercarea sa de a fi cît mai sugestiv și cît mai plastic în formulări a eșuat într-o afirmație idealistă. Mai departe Whorf spune că „forma în care articulăm realitatea”, forma în care „o organizăm în *concepte* (subl. ns.) și le atribuim semnificație este determinată în mare parte de faptul că noi participăm la o convenție de a le organiza astfel, o convenție care este valabilă pentru întreaga noastră comunitate lingvistică și că se află condiționată în structurile limbajului nostru”²³. Deci, vorbitorii organizează în concepte această lume obiectivă, adică într-un plan al gândirii; ca urmare, putem spune că el descrie în mod dialectic drumul reflectării de la realitate la gândire, prin fixarea acesteia din urmă cu ajutorul unor concepte pe care limba le organizează de acord cu structura limbajului uman, care are fără îndoială aspectul unei „convenții” a tuturor vorbitorilor. Această convenție nu a stat la baza formării limbajului, cum de altfel nici nu spune lingvistul american, ci este *impresia* pe care ți-o dă obligativitatea de a folosi același sistem coerent pe care îl folosesc toți ceilalți vorbitori. Whorf spune că, „în mod firesc, acest acord este doar *implicit și tacit*”, deci nu e vorba de o convenție în sens propriu. Ceea ce îl interesează pe el în mod deosebit și prin aceasta își pune amprenta gândirii sale, este faptul că, chiar dacă acest acord este implicit și tacit, conținutul său este absolut obligatoriu: nu putem rosti nimic fără să ne supunem ordinii și clasificării prescrise de acest acord. Whorf păcătuiește adesea prin concretețea gândirii sale, ceea ce diminuează valoarea teoretizărilor.

2.3. Două afirmații teoretice ale lui Sapir au fost deseori capete de acuzare ale „ipotezei”: 1) De vreme ce limbajul, ca produs social, configurează forma noastră de aprehensiune a lumii înconjurătoare, este firesc să acceptăm și că cei ce își articulează gândirea cu ajutorul acestui limbaj vor percepe lumea reală în mod diferit; 2) „Limbajul este un ghid al realității sociale”, căci „ființele umane nu trăiesc doar în lumea obiectivă, nici doar în ceea ce se numește în general societate. Ele trăiesc, de asemenea, în mare măsură în lumea limbajului particular care s-a convertit în modalitate de expresie pentru societatea sa”²⁴. Sapir se referă la încărcătura semantic-afectivă a cuvintelor unei limbi, care prin valoarea lor de între-

²² B. L. Whorf, *op. cit.*, p. 125.

²³ *Ibi dem.*

²⁴ E. Sapir, *The Status of Linguistics as a Science*, în David G. Mandelbaum (ed.), *Selected Writings of Edward Sapir*, Los Angeles, 1949, p. 162; cf. și H. Wald, *op. cit.*, p. 81: „Omenirea trăiește, într-adevăr, nu numai într-un mediu natural, ci și într-un mediu lingvistic, însă limba se opune cunoașterii tot așa cum sunetele se opun muzicii”.

buintare sint niște semnale ale noțiunii pe care o reprezintă. Este suficient să auzi începutul unui enunț în care se spune că, de pildă, „situația este foarte *gravă*”, pentru a fi „ghidat” de lexemul *gravă* spre caracterizarea cu anticipație a situației care urmează să fie prezentată. Nu tot mereu refacem drumul de la noțiunea exprimată la lexemul care o definește în chiar momentul vorbirii, fiind uneori surprinși de un sens figurat al lexemului pe care inițial îl acceptasem în enunț cu sensul lui propriu. Există și situația în care unele noțiuni dintr-un enunț emis nu sint cunoscute receptorului, și ca atare el va asocia complexul sonor neînțeles unuia asemănător din limba sa, modificând astfel mesajul. Fenomenul de etimologie populară confirmă afirmația anterioară a lui Sapir, în sensul că individul mai puțin instruit este tentat să modifice complexul sonor al unui lexem necunoscut după modelul celor mai apropiate ca formă, creînd în felul acesta noi formații lexicale.

Limbajul uman, depozitarul unui inventar de seme, ne obligă să descriem și să interpretăm realitatea în funcție de capacitatea acestui sistem de elemente constitutive. Trăsăturile minimale alcătuiesc o *semnificație cognitivă* la nivelul limbajului, care revelează *sistemul cognitiv*²⁵ al unui vorbitor, adică acea „viziune asupra lumii”, care nu este altceva decît concepția tacită asupra realității²⁶. Cu aceste elemente minimale putem construi imagini, metafore, „lumi posibile”, dar toate după caracteristicile cunoscute ale lumii obiective în care trăim. Funcția poetică a limbajului ne poate purta într-o lume „construită” de un scriitor, care să nu mai fie în mod necesar lumea noastră, chiar dacă ea va avea trăsăturile specifice lumii reale. Tot în zona sistemului lingvistic semnificativ se acumulează și semele cu un pronunțat specific etnic, care intră în șirul semic al unor semnificații a căror valoare nu o putem percepe imediat, adică în chiar momentul receptării enunțului. Este cazul unor lexeme care trimit la unități de măsură, de tipul *yard*, *milă*, *picior*, sau altele din graiurile noastre dialectale, cum ar fi *banișă*, *ghică*, *vică*, *cot*, *pogon* etc. Chiar dacă le înțelegem, ne este greu să realizăm ce valoare reprezintă un anumit record personal, din lumea sportului, pe 110 yarzi, 7 picioare la săritura în înălțime, 25 de ghici de mălai recoltate de pe o suprafață de 2 pogoane. Pentru ca enunțul să devină și pentru noi semnificativ, ca și pentru interlocutor, trebuie să calculăm mai întîi cîți metri însumează cei 110 yarzi sau cele 7 picioare, pentru a ne putea entuziasma sau nu de recordul respectiv. Cunoșcînd exact valoarea în kilograme a unei ghici și suprafața exactă a unui pogon, trebuie să calculăm rapid ce reprezintă aceasta în kilograme la hectar, pentru a avea aceeași reacție la enunț pe care a avut-o interlocutorul nostru în momentul vorbirii. În cazul exemplelor de mai sus, realitatea e unică, procesul reflectării e și el unic, limba în care cei doi vorbesc e aceeași, dar diferă sistemul de valori stabilit în conștiința fiecărui, ca urmare a unor obișnuințe lingvistice diferite. Acest sistem de

²⁵ Cf. M. Mathiot, *La significación cognoscitiva de la categoría del numero nominal en pápago*, în *Antología de estudios de Etnolingüística y Sociolingüística*, [México], 1974, p. 154.

²⁶ În conceptul de „viziune primitivă sau arhaică despre lume”, C. I. Gulian (*Lumea culturii primitive*, București, 1983, p. 69) identifică termenul *viziune* cu cel de *gîndire*, cu deosebirea că acesta din urmă „are un sens mai detașat, mai contemplativ sau mai obiectiv”; „*Viziunea* despre lume apare deci ca un fel de a trăi, de a cunoaște și de a valoriza lumea” (*ibidem*, p. 71).

valori raportat la aceeași situație referențială nu este altceva decât un aspect al specificului etnic, cultural în sens larg, care introduce elemente subiective în procesul reflectării.

Specificul etnic se fixează, la nivelul limbii, mai ales în expresiile idiomatice ale fiecărui popor. Înțelesul acestora nu se poate traduce exact decât dacă apelăm la alte expresii idiomatice, din limba în care se traduc, echivalente ca sens general; uneori și ele sînt alcătuite din elemente lexicale care, luate separat, reflectă, la rîndul lor, specificul etnic al limbii respective. Expresia din limba engleză *to be within an inch of* demonstrează că în tradiția anglo-saxonă un *inch* are valoarea de „cea mai mică aproximație în distanță”. Traducerea echivalentă este „a fi la două degete de ceva”, conform cu un sistem de apreciere a distanțelor, mai vechi în limbă, în care intră și *palma, cotul* etc.

2.4. S-a spus că relativității neagă traducerea dintr-o limbă în alta, cînd de fapt în discuție era acel specific etnic, redat de latura semantică a limbii, prin care se realizează diferențe pe scara valorilor subiective în reflectarea realității²⁷. După cum afirmă John Lotz²⁸, recordurile mondiale în atletism nu pot fi traduse în mod „adekvat”, căci nu este același lucru să îți propui ca țel al performanțelor personale să alergi o milă în 4 minute sau să dorești să alergi 1609 metri, în cazul atleților din țările „metrice”, în același interval de timp, căci recordurile ideale, la care aspiră aceștia din urmă, sînt sensibil diferite de cele la care gîndesc cei din țările cu sistem anglo-saxon de măsură; după ce recordul a atins un număr rotund în metri, cei din țările „metrice”, vor tinde către depășiri de 5 sau 10 centimetri, în timp ce englezii, de pildă, vor fixa depășiri de o incie sau două, echivalente cu 2,54 cm, respectiv 5,08 cm; așadar, limbajul, prin reflectarea unui anumit sistem valoric fixat în conștiința vorbitorilor, dobîndește unități lexematice nonechivalente de la o limbă la alta, în ceea ce privește cultura în sens larg a unui popor.

3.0. Punerea în discuție a cîtorva aspecte ale modului de abordare a problematicei limbajului în ipoteza Sapir-Whorf nu poate fi făcută fără o raportare directă la cunoscuta triadă *realitate—limbă—gîndire*, căci esența *RL* se află în sublinierea rolului activ al limbajului în procesul cunoașterii și al percepției lumii reale. Limba poate influența procesul reflectării, grație sistemului său complex de conexiuni, dar asta nu înseamnă că acest proces se modifică. Influența reciprocă dintre limbaj și gîndire este o lege obiectivă care nu poate fi infirmată de felul cum unii teoreticieni o explică. Așadar, indiferent de gradul de idealism care a pătruns în teoretizările școlii relativiste, putem spune că *RL* este un fenomen obiectiv de la granița dintre realitate, pe de o parte, și limbaj și gîndire, pe de alta, ceea ce ne îndreptățește să sugerăm ca și terminologia lingvistică românească să rețină termenul de *relativitate lingvistică*. Totodată, dacă se acceptă că *RL* este un fenomen cu existență proprie, putem renunța și

²⁷ Cf. *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971, p. 500—501, unde se discută despre dificultățile traducerii provenite din viziunea diferită asupra realității sau din diferența de cultură și civilizație. Se dă exemplul limbilor care au termeni doar pentru 2 culori ale spectrului solar, față de 7 sau 11 în alte limbi. „Cum se va traduce noțiunea de *deșert* într-o limbă vorbită de locuitorii din pădurile Amazonului sau noțiunea de *munle* sau *mare*, pentru vorbitorii din regiuni unde nu există astfel de realități?”.

²⁸ *Lengua y Cultura*, în *Antología de estudios*, ..., p. 15—18.

la sintagma „ipoteza Sapir—Whorf”, pentru că în acest caz ipoteza se convertește într-o adevărată teorie științifică prin studiile care i-au fost consacrate. De asemenea, este impropriu să mai legăm fenomenul de relativitate lingvistică de numele celor doi lingviști americani, de vreme ce se acceptă existența lui obiectivă, remarcată și conceptualizată nu numai de autorii amintiți, ci și de mulți alții, de după ei.

RELATIVISM OR RELATIVITY IN LINGUISTICS?

(Abstract)

The term of *linguistic relativity* is more adequate than the term of *linguistic relativism*, to name the so-called “Sapir—Whorf hypothesis”.

The principle of linguistic relativity, first proposed by B. L. Whorf, is an objective phenomenon in the process of thinking, determined by ethnical and cultural factors in a broad sense.

Noiembrie 1987

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

MANUSCRISUL 4389 AL BIBLIOTECII ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

ASPECTE ALE TRADUCERII

FELICIA ȘERBAN

Spre deosebire de ms. 45, care păstrează o traducere de maximă fidelitate față de litera *Septuagintei*, adesea în detrimentul limbii române corecte și al clarității înțelesului, ms. 4389 compilează sursele, pe care le declară în cuvîntul înainte¹: 1) traducerea slavonă de la Ostrog²; 2) traducerea românească a lui Nicolae Milescu³; 3) *Vulgata*⁴. Prioritate s-a dat versiunii slavone, după aprecierea lui V. Căndea ms. 4389 reprezentînd „copia românească a acestui model, cu unele influențe din manuscrisul spătarului. De la acest criteriu [...] traducătorii s-au abătut uneori”⁵.

Aprecieri cantitative sînt, în cazul acesta, greu de făcut; diferențe ar putea exista de la o carte la alta. Constatările care urmează decurg din compararea *Cîntării cîntărilor*, cuvînt de cuvînt, în izvoarele menționate și în ms. 4389, precum și în *Biblia de la București* (B 1688), ediția Frankfurt 1597⁶ și ediția Rahlfs⁷, precum și în traducerea românească a lui Samuil Micu⁸.

Combinarea izvoarelor începe de la titlu: *Cîntarea cîntărilor* nu este subtitrată în ms. 45 (nici în B 1688, după cum nu are subtitlu în FRANKF.⁹); în ms. 4389, prima parte a titlului îl reproduce pe cel din OSTROG: *Cartea cîntecului cîntecelor ale lui Solomon împărat*, cu schim-

¹ Identificarea lor exactă a fost făcută de V. Căndea (*Răzînele dominante. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, 1979, p. 129—131).

² БИБЛА СРПЧКА КНИГА ПЕРВАГО И НОВАГО ЗАКОНА ПО ЦЕРКВНО СЛОВЕНСКО, Ostrog, 1581 (= OSTROG).

³ Copia revizuită a traducerii spătarului este ms. 45 de la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei R. S. România.

⁴ *Biblia ad uelustissima exemplaria castigata*, Antverpiae, 1583 (= VULG.).

⁵ V. Căndea, *op. cit.*, p. 132. N. A. Ursu îi atribuie această lucrare lui Daniil Andrean Panoneanul (*Un cărturar puțin cunoscut de la mijlocul secolului al XVII-lea: Daniil Andrean Panoneanul*, în „Cronica”, XVI, 1981, nr. 43, p. 5, 8).

⁶ *Divinae Scripturae nempe Ueteris ac Noui Testamenti omnia, graece a uiro doctissimo recognita et emendata, uariisque lectionibus cuncta et illustrata*, Francofurti ad Moenum, 1597 (= FRANKF.).

⁷ *Septuaginta. Id est Velus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlfs*, editio octava, volumen II, Stuttgart, 1965 (= RAHLFS).

⁸ *Biblia, adică Dumnezeiasca scriptură a legii vechii și a celei nouă*, Blaj, 1795; cf. și *Biblia sacra vulgatae editionis iuxta exemplaria ex typographia Apostolica Vaticana, Romae 1592 & 1593*, tomus II, editio octava, Ratisbonae, 1903.

⁹ Același procedeu de intitulare este semnalat de V. Căndea pentru *Geneză* (*op. cit.*, p. 131). În RAHLFS, subtitlul prin care cartea este atribuită lui Solomon constituie primul verset.

barea ordinii ultimelor două cuvinte, adăugându-se, după VULG., iară *ovrește*: *Sir hasirim* (VULG. *quid hebraice dicitur Sir hasirim*).

Paragrafarea este scrisă cu cifre arabe, ca în ms. 45¹⁰ (ediția de la Ostrog nu era divizată în versete), dar împărțirea nu este identică (deci la fel cu FRANKF.), ci urmează *Vulgata*¹¹, spre exemplu în cap. 5 primul verset din ms. 45 îi sint corespunzătoare aici două versete.

Identificarea surselor traducerii pentru *Cîntarea cîntărilor* confirmă faptul că predomină „izvodul” slavon. Dificultatea cărții și încercarea de a-i înțelege sensul a impus să se recurgă adesea la *Vulgata*¹². Vom cita în paralel traducerea din ms. 45, uneori și B 1688, indicînd, dacă este cazul, care dintre ele este în favoarea coerenței textului.

După OSTROG: [1.6] *să fiu* (corect)/*să mă fac*¹³; [1.8.] *caii* (corect ar fi fost *cu caii*)/*cu căl[ă]rimea*; [1.12] *surorii mele* (greșit)/*nepotul meu* (greșit)/*iubitul meu* (corect); *prin mijlocul* (stingaci) *‘între’ în mijlocul* (stingaci); [1.13] *sora mea* (greșit)/*fratele meu*; *lui Gadd* (greșit)/*în Gaddi*; [1.15] *bun iaste/ești bun* (corect); *cu umbră*/ *umbros* (corect); [2.3] *am vrut / am poftit*; [2.5] *mă puneți* (greșit)/ *clădiți-mă* (greșit); *cu dragoste* (instrumental)/ *de dragoste* (corect, agent); [2.6] *mă îmbrățișează / mă va cuprinde*; [2.9] *fratele / frățiorul* (‘iubitul’, corectă nuanța afectivă); *cerbului tânăr / pui de cerbi*; *Vethuliei* (substantiv refăcut după adj. *вѣтхлх*); *sta* (*стоаше*)/ *stă* (corect, după interj. *iată*); *mreață / mreji* (pl.); [2.10; 2.13] *scoală și vino / scoală, vino*; [2.10] *buna mea*/0; *ploaia*[...] *se-au petrecut în sineș* (mai confuz)/ *mêrse șie*; 0/ *porîmbița mea, ia-mblă*; *în acoperămînt de pîiatră / întru acoperemîntul pietrii* (neclar); *aproape înaintea zidului / fiindu-să de zidul den-nainte*; *fă să auz / voi audzi*; *cerbului celui mic / că puiul cerbilor*¹⁴.

După VULG.: [1.4] *ce* (conj. adversativă)/ *și*; [1.7] *o* (interj.)/ 0; [1.9] *ce s-au înfrîmșețat / frumoase sînt*; [1.14] *iată, tu, prietena mea, ești frumoasă / iată iaste frumoasă cea de-aproapele meu*; [1.15] *și frumos / și încă înfrîmșețat*; [2.3] *cel drag / fratele meu*; [2.13] *mirosul lor / miros*; [2.16] *cel ce se paște* (greșit, după *qui pascitur*)/ *cel ce paște*; *căprioarei / cu căprioară*¹⁵.

În cazurile dificile, autorii se inspiră din mai vechea traducere românească: [1.6] *se învăluiește*; [1.11] *întru înduplecarea lui*; [1.12] *legătura stactiei*; [7.5] *întru alergături*; recunoaștem clar influența acesteia la abaterile de la uzul limbii române, precum *a pîngări* ‘a murdări’ [3.4] sau de la modul obișnuit traducerii din ms. 4389: *porumbiță* [5.3], în alte versete *porumboaică*; *frățiorul* [7.11], în alte versete *fratele*; *cel rănit de dragoste* [5.9] este citirea defectuoasă a ms. 45 *rănita dragostei* (corect în B 1688 *rănită de dragoste*).

¹⁰ B 1688 va introduce numerotarea versetelor cu chirilice.

¹¹ Cf. V. Căndea, *op. cit.*, p. 131.

¹² Fără să avem pretenția la o exactitate statistică, dată fiind împletirea strînsă a izvoarelor în versiunea ms. 4389, aceasta ne-a condus la OSTROG de cca 100 de ori, iar la VULG. de cca 70 de ori.

¹³ Indicarea paragrafelor o facem după ediția sinodală din 1914.

¹⁴ Am omis cazurile în care OSTROG și VULG. se aseamănă între ele, dar nu și cu FRANKF., precum *de chiedru / chedri* (metaforă).

¹⁵ Ne-am limitat exemplificările la primele două capitole.

Străduința de a găsi un înțeles pasajelor obscure duce la interpretări proprii : *roada* [2.13], OSTROG *уѣтъ* 'floare', VULG. *grossus* 'smochină neocaptă' (*Zmochinul au scos roada lui*); *tîrg* [2.3] la sg. în loc de pl., socotind că cetatea are un singur tîrg (*voiu ocoli cetatea, și voiu căuta pren tîrg și pre ulife*); *afumată ca o steblișoară* [3.6], OSTROG *уко стисао ароматца*, VULG. *sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhae*; *se-au pogorît* [4.1], OSTROG *открылася* 's-au descoperit', VULG. *ascenderunt* (*se-au pogorît de la muntele Galaadului*); *urmele* [7.1] în loc de 'pașii' (*frumoase urmele tale întru încălțămintele tale*); *ca caftanul cel gravani* [7.5], OSTROG *уко сарпанца*, VULG. *sicut purpura*, ms. 45 *ca mohoritul* ș.a.

Se recurge și la parafrazări ale celeilalte traduceri românești — întru totul fidelă *Septuagintei* : *de plini ce sînt* [5.14] (*crini carii pică zmirnă de plini ce sînt*), ms. 45 *crin picînd zmirnă deplin*; *cea deplin a mea* [6.8] (*Una iaste [...] cea deplin a mea*), ms. 45 *Una iaste porîmbița mea, deplina mea*; *mêșter* [7.2] (*păhar rătund, care nu-i trebuie mêșter*), ms. 45 *amestecătură* 'vin amestecat cu apă' (*crondir oblu nu lipsindu-să amestecătură*), B 1688 *de amestecătură*; *ca doaoă puici de căprioare gêmeene* [7.3], ms. 45 *ca doi pui gêmeeni de căprioară*; *sculatu-te-am de supt măr* [8.5], ms. 45 *supt măr am sculat pe tine*; *acolo au chinuit mai-că-ta, acolo au pătimit dureri* [8.5], exprimînd a doua oară perifrastic conținutul verbului *a chinui*, pentru claritate, ms. 45 *acolo te-au chenuit*¹⁶ *maică-ta, acolo te-au chinuit*.

Am încercat să arătăm, prin cele de mai sus, că procesul de traducere a ms. 4389 a fost laborios și complex. Împletirea surselor se reflectă și în lexic : [5.14] *gênele*, după latină, text marginal *obrazul*, deși în cap. I [1.9] se scrisese *fêtele obrazului*; [3.6] *steblișoară*, diminutiv de la *stebă*, însemnînd în limba veche 'pai', OSTROG *стисао* 'trunchi', diminutivat după lat. *virgula* 'nuia' (VULG. *sicut virgula fumi*).

Compararea celor două traduceri românești manuscrise pare să indice că transcrierea din ms. 45 nu este identică pe alocuri în conținut cu textul pe care l-a avut în față autorul traducerii ms. 4389¹⁷, deci că greșeala din ms. 45 nu aparține traducătorului, ci copistului : *voitoare de bine* [6.3] (*Frumoasă ești [...] ca o voitoare de bine*), OSTROG *ка[а]гозоанис*, ms. 45 *bună părere* (gr. ἡ εὐδοκία 'bunăvoință') în loc de *bună-vrere*, cum apare în B 1688 (*B 1795 bunăvoință*); *ca o rînduită întru spaimă* [6.9], OSTROG *уко ечинна*, VULG. *ut castrorum acies ordinata*, ms. 45 *spaimă ca rînduitelor*, FRANKF. *ὡς τεταγμέναι*, la nominativ.

Identitatea sau asemănarea unor forme din B 1688 cu cele din ms. 4389 — deosebite de cele din ms. 45, pe care le menționăm în paralel, ultimele pe dreapta — ne fac să credem că traducătorii de la București s-au servit din cînd în cînd și de traducerea din ms. 4389 : [1.7] *tăriile / virtuțile*; [1.10] *împistriciuni / pistrituri / cădrări*; [1.14] *fă să auz / fă-mă să auz / voi auzi*; [5.2] *în patul meu noaptea / preste așternutul meu întru nopți*; *părul* (traducere liberă, OSTROG *раба* 'capul', VULG.

¹⁶ Varianta *chenui* mai apare în *Codicele voroneșean* (cf. DA). Semnalăm forma învechită magh. *ken* (a. 1456) a etimonului rom. *chin* (cf. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, második kötet, Budapest, 1970). În ms. 45 poate fi și o greșeală de copiere.

¹⁷ Așa cum afirmă V. Cîndea, aceasta „trebuie să fi fost făcută înainte de revizia din ms. 45, poate între 1665 și 1672” (op. cit., p. 131).

caput) / *cosițele* (impropriu, totuși necorectat în alte pasaje din B 1688 : [5.12] *cosițele lui*) ; [5.11] *ales / socotit (Frate-mieu, alb și frumos, ales den zeci de mii)* ; [8.10] *înaintea ochilor lui* (traducere liberă) / *întru ochii lui*.

Spre deosebire de traducerea din ms. 45 (și de varianta din B 1688), în ms. 4389 topica este în general independentă de izyoare, urmînd de cele mai multe ori succesiunea firească a cuvintelor în propoziția românească : [1.3] *și vom alerga pre urma ta, în urma mirosului unsorii tale / la mirosul mirurilor tale vom alerga* ; [2.5] *că eu sînt rănită cu dragoste / căci rănită-s a dragostei eu* ; [2.9] *Fratele meu iaste asemenea căprioarei / De-asemenea iaste frățiorul meu cu căprioara* ; [2.10] *Frate-mieu va răspunde și va zice cătră mine / Răspunde frățiorul meu și dzice mie etc.* În alte cazuri, predicatul este pus înaintea subiectului, spre deosebire de topica surselor : [2.11] *Că iată că au trecut iarna, și se-au dus ploaia / Căci iată iarna au trecut, ploaia se duse* ; [2.12] *Arătat-se-au flori pre pămînt / Florile să iviră pre pămînt* ș.a.m.d. Formele verbale inverse sînt mult mai rare decît în ms. 45 (și decît în B 1688).

Utilizarea unui alt cuvînt față de ms. 45 nu pare să aibă, de multe ori, o motivare în textul din care se inspiră, în diferențe de sens sau de circulație a cuvintelor : *cîntec / cîntare* (titlu) ; *pază / păzitoare* [1.5] ; *spune / povesti* ; *inima / sufletul* ; *sofie / tovarăș* [1.6] ; *colibă / sălaș* [1.7] ; *măracini / spini* [2.2] ; *a se arăta / a se ivi* [2.12] ; *ocoli / încunjura* [3.2] ; *umbla / merge* [7.9] ; *cîmp / țarină* ; *sădăslui / mînea* [7.11] etc. Se simte, totuși, la unele dintre acestea, o coloratură populară în lexicul manuscrisului 4389 : *pază, sofie, a se arăta*. Nu ne vom ocupa, în spațiul prezentului articol, de cuvintele învechite, populare și regionale din această versiune a *Cîntării cîntărilor*.

Mai ușor de înțeles și cu mai mult simț al spiritului limbii române, traducerea din ms. 4389 este lipsită, în schimb, de poeticitate. Ordinea normală a cuvintelor, insistența asupra relațiilor logice ale frazei prin conjuncții o lipsesc de melodicitate¹⁸ și de farmecul conciziei, după cum se constată și din exemplele de mai sus. Dar ceea ce răpește textului poezia este mai ales lexicul. Exemplificăm afirmația prin paralele între texte, notînd lexemele sau perifrazele cu [+ poetic] și [- poetic], după valoarea în context :

B 1688

Ms. 45

Ms. 4389

[1.2]	+ <i>mir</i>	+ <i>mir</i>	- <i>ungere</i>
	+ <i>miros</i>	+ <i>miros</i>	- <i>unsoare</i>
	+ <i>mir</i>	+ <i>mir</i>	+ <i>unsoare</i>
	+ <i>fecioară</i>	+ <i>ficioară</i>	+ <i>coconiță</i>
	- <i>den-napoia</i>	- <i>den-napoia</i>	+ <i>după</i>
[1.3]	+ <i>miros</i>	+ <i>miros</i>	- <i>miroseală</i>
[1.7]	+ <i>fămeie</i>	+ <i>fămeie</i>	+ <i>muiere</i>
[1.9]	- <i>fălci 'obraji'</i>	- <i>fălci</i>	+ <i>fêtele obrazului</i>
[1.11]	+ <i>nard</i>	+ <i>nard</i>	- <i>unsoarea [...]</i> cea scumpă

¹⁸ „Sînt de o rară frumusețe paginile din Evanghelie, îndeosebi parabolele, precum și unele pasaje din Vechiul Testament. În textul Bibliei se simte un ritm, o muzicalitate, care adeseori se apropie de ritmul și muzicalitatea versurilor” (Șt. Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, București, 1947, p. 308).

[1.14]	+ frumos	+ frumos	— ghizdav
[1.16]	+ umbros	+ umbros	— cu umbrar
[2.2]	+ cea aproape de mine	+ cea aproape de mine	— vecina mea
[2.5]	— mirositură	+ mir	— unsoare
[2.14]	+ porumbiță	+ porumbiță	— porumboaică
[2.16]	+ a se pleca	— a se clădi	— a se muta 'a se mișca'
[3.6]	+ mir	+ mir	— zuluŧii
[4.8]	+ mireasă	+ mireasă	— nevastă
[4.10]	+ înfrimșeța	— înbuni	+ frumos
	— nevastă	+ mireasă	— nevastă
[4.12]	+ grădină	+ grădină	— ogradă
	+ închis	+ închis	— încuiat
[4.15]	+ fîntînă	+ fîntînă	— puț
[5.3]	— bdenui	— bdenui	+ priveghea
	+ răurări	+ riurări	+ stropituri
[6.11]	+ car	+ car	— căruță
[8.6]	+ grea	— năsîlnică	+ năprasnică

Unele exprimări, fără să fie apoetice (valoarea se poate dobîndi în context), nu sînt în măsură să susțină aceeași emoție sau tensiune lirică precum versiunea de la 1688 : [1.5] *feciorii maicii mîle se sfădiia pentru mine / fiii maicii mîle s-au învrăjbit întru mine*; [3.2] *strigatu-l-am, și nu m-au auzit / chematu-l-am pre el și nu m-au ascultat*; [3.6] *afumată ca o steblișoară de cădirile smirnei și ale livanului și de toate mirosêtele fierbătorului de zuluŧii / tămîiată cu zmirnă și tămîie den toate prafurile făcătorului de mir*.

O statistică a lexemelor comparate indică :

[+ poetic] : ms. 4389 = 15 ; ms. 45 = 69 ; B 1688 = 71

[— poetic] : ms. 4389 = 74 ; ms. 45 = 20 ; B 1688 = 18.

Sub aspect artistic, cea mai realizată dintre variantele românești din secolul al XVII-lea ale *Cîntării cîntărilor* este traducerea din *Biblia de la București*. Pentru ilustrare, dăm în paralel cîteva fragmente :

B 1688

Ms. 4389

[1.2] *Mir deșărtat numele tău, pentru acêea fecioarele te iubiră.*

[2.13] *Scoală, vino, cea de-aproapele mieu, frumoasa mea, (porumbița mea, vino,) și vino tu!*

[8.6] *Pune-mă ca o pecête pre inema ta, ca o pecête pre brațul tău, căci tare e ca moartea dragostea, grea e ca iadul rîvnirea [...].*

[8.7] *Apă multă nu va putea să stingă dragostea și riurile nu vor potopi pre ea, de va da bărbatul toată avuŧia lui în dragoste, cu defăimare îl vor defăima pre el.*

Unsoare turnată numele tău, pentru acêea te-au îndrăgit coconișele.

Scoală și vino vecina mea, ghizdava mea, scoală tu și vino!

Pune-mă pre inima ta ca o pecête și ca pre un semn pre brațul tău, căci că dragostea iaste tare ca și moartea și pizma năprasnică ca și iadul. Apele cêle multe nu vor putea să stingă dragostea și riurile nu o vor îneca, de va da omul toată avuŧia sa pentru dragoste, nici într-o seamă nu o va băga.

LE MANUSCRIT N° 4389, SE TROUVANT À LA BIBLIOTHÈQUE
DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE
ROUMANIE
ASPECTS DE LA TRADUCTION

(Résumé)

On compare le *Cantique des cantiques* dans cette traduction roumaine du XVIIe siècle aux sources (la version slavone d'Ostrog, la traduction roumaine de Milescu et la *Vulgate*), en poursuivant la manière de travail. L'esprit de la langue roumaine y est respecté, mais la traduction manuscrite 4389 manque de poésie par rapport à la version de Milescu (ms. 45) et, surtout, par rapport à la *Bible de Bucarest* (1688).

Noiembrie 1987

*Institutul de Lingvistică și Istorie
Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

NOTE LEXICALE ȘI ETIMOLOGICE

Sursa și criteriile de selectare a materialului din aceste note sînt precizate în CL, XXX, 1985, nr. 2, p. 114.

ac (pl. *áce*) 'ghimpe' (Șieut BN, Izvoru Mureșului HR, Cerbăl HD, Cimpa HD : 1336/278, 316, 405, 455), **ac de rug** (pl. *áce*) 'idem' (Șoimuș BN, Sucutard CJ : 1336/266, 287), **ac de spîne** (pl. *áce*) 'idem' (Petroșani HD ; 1336/460).

acăț 'salcîm', cunoscut și de DA, a fost notat în peste 25 de localități din Transilvania. Are următoarele variante :

— **acăț**, înregistrată în peste 80 de puncte, este refăcută după pluralul *acățî*, unde *ă* a luat naștere prin analogie ;

— **achet** [akét] (Gădălin CJ : 1334/288) este refăcută după pluralul *achetî*, unde *ă* a fost asimilat parțial lui *i*. Cf. *arăți* > *areți*, *cari* > *cheri*, *sapi* > *sepi* etc. ;

— (prin sonorizarea lui *c*) **agăț** (Ceanu Mare CJ, Izvoare HR, Sălașu de Sus HD : 1334/304, 338, 449) ;

— (prin contaminare cu *arțar*, vezi DA) **arcăț**, notată în 13 puncte, dintre care 11 în sud-vestul Transilvaniei, **arcăț** (Feneș AB, Șibot AB, Sibiu SB, Arți AB, Cîrțișoara SB : 1334/369, 398, 409, 426, 438), **argăț** (Petreștii de Jos CJ, Ciumbrud AB, Micești AB, Zam HD, Micăsasa SB, Cerbăl HD, Vadu Dobrii HD : 1334/308, 345, 368, 371, 377, 405, 430). În **argăț** (Vețel HD, Hunedoara HD, Dăbîca HD : 1334/401, 429, 431) constatăm „despicarea” lui *-ț* în *-lț*, iar în **hargăț** (Vinători MS : 1334/360) proteza lui *h*. **Agăț** (Șoimuș MS : 1334/336) a rezultat, prin metateză, dintr-o formă **argăț* ;

— (sub influența lui *carpăn*, *carpîn*, *frasăn*, *frasîn*, cf. și DA) **acățăn** (Apold MS, Ghiborom AB, Lancrăm AB, Tichindeal SB : 1334/365, 395, 397, 410), **acățîn** (Copsa Mare SB, Aciliu SB : 1334/366, 408), **acățăn** (Crăciunelu de Sus SB, Valea Viilor SB : 1334/356, 378), **acățîn** (Milaș BN : 1334/299). **Cățăn** (pl. *cățăni*) (Loamneș SB : 1334/393), notată alături de *acăț* și de recentul *salcîm*, se explică prin afereză din *acățăn*, înregistrată în puncte apropiate.

acăstău (pl. *acăstări*) 'salcîm' (Căpîlna de Sus MS, Gogan MS : 1334/335, 342).

acățăr (pl. *acățări*) 'salcîm' (Miheșu de Cîmpie MS, Tăureni MS, Daneș MS : 1334/303, 309, 359) e derivat de la *acăț*, cu suf. *-ar*.

acățél (pl. *acățéi*) 'salcîm' (Sălcud MS, Ighișu Vechi SB : 1334/334, 391) e derivat din *acăț*, cu suf. *-el*.

ardău (pl. *ardăi*) 'pădurar' (Maieru, Tiha Birgăului, Rusu Birgăului, Satu Nou, Valea Măgherașului, toate în BN, Vătava MS : 1289/247, 252, 253, 264, 269, 279 ; Prundu Birgăului BN : ALR II, s.n., vol. II, h. 583/219), **ardău de pădure** 'idem' (Romuli, Șanț, Năsăud, Cristur-Șieu, toate

în BN : 1289/241, 248, 255, 268), **hardău de pădure** 'idem' (Lunca Ilvei, Poiana Ilvei, Feldru, toate în BN : 1289/249, 250, 254), **ardéu** (pl. *ardéi*) 'idem' (Șieut BN : 1289/278). În unele localități s-a precizat că termenul este învechit.

arțăr (pl. *arțări*) 'salcim' (Săcuieu CJ : 1334/294), **altăr** 'idem' (Hurez BV, Drăguș BV, Breaza BV : 1334/421, 422, 439). DA îl atestă din SJ, după VAIDA.

bagrin 'salcim' (Cocești AB : 1334/329). Cuvîntul este adus aici, de moșii ciubărari, din Banat.

belciugăr (pl. *belciugări*) 'melc' (Măgurele BN : 1376/277).

bour 'melc'. Latinescul *bubalus* a evoluat în limba română la *buăr* [búuăr], formă atestată de limba veche, azi dispărută. În diferite regiuni această formă a ajuns :

a) (prin labializarea lui *ă*) la *buor* > (prin asimilarea *u* — *o* > *o* — *o*) *boor* [bóuor, bó^uor] > (prin transformarea lui *u* în *h*) *bóhor* ;

b) (sub influența lui *bou* sau, mai puțin probabil, prin disimilare din *boor*) la *boăr* [bóuăr].

Prin analogie, din pricina coarnelor, numele a trecut asupra melcului. DA îl atestă din Mediaș sub forma contrasă *bor* (<*boor*) — formă notată și de noi în Blăjel SB, localitate vecină cu Mediașul, și în Copșa Mare SB (1376/357, 366) — , precum și în derivatele *bourel* (după LB, MARIAN), *boierel* și *bouț* (după MARIAN).

Pentru NALR — *Trans.* am înregistrat următoarele derivate :

— **băorél** (pl. *băoréi*) (Fintina BV : 1376/388).

— **băuărél** (pl. *băuăréi*) (Budești BN, Săcădat MS, Ungheni MS, Loamneș SB, Sibiu SB : 1376/286, 318, 320, 393, 409).

— **băurél** (pl. *băuréi*) (Tăureni MS, Gornești MS, Ungheni MS, Luna CJ, Ciumbrud AB, Ernea SB, Paloș BV : 1376/309, 313, 320, 323, 345, 358, 363).

— **bohorél** (pl. *bohoréi*) (Grebenișu de Cimpie MS, Voiniceni MS, Văleni BV : 1376/310, 312, 389). Din Voiniceni l-a atestat și E. Petrovici (ALR II, s.n., vol. III, h. 729/235).

— **boierél** (pl. *boieréi*) (Hodac MS : 1376/301).

— **boorás** (pl. *boorási*) (Idicel MS : 1376/285).

boorél (pl. *booréi*) (Riciu, Sălcud, Căpîlna de Sus, Șoimuș, Apold, toate în MS, Micăsasa SB, Valea Viilor SB, Ghirbom AB, Țichindeal SB, Toarcia BV : 1376/311, 334—336, 365, 377, 378, 390, 395, 410).

— **borár** (Meștera MS : 1376/281).

— **bouărél** (pl. *bouăréi*) (Chiheru de Sus MS, Chețani MS, Veștem SB : 1376/314, 322, 436).

— **bourél** (pl. *bouréi*) a fost înregistrat în 25 de puncte, formînd o arie destul de compactă în centrul Transilvaniei.

— **boușór** (pl. *boușóri*) (Retiș SB : 1376/380).

— **buhurél** (pl. *buhuréi*) (Augustin BV : 1376/383).

— **buurél** (pl. *buuréi*) (Lancrăm AB : 1376/397).

brăniștér (pl. *brăniștéri*) 'pădurar' (Avrig SB, Copăcel BV : 1289/437, 440). DA îl atestă numai din documente mai vechi, considerîndu-l ieșit din uz.

celită (pl. *celite*) '(despre plante) veștedă' (Cetea AB, Pricaz HD : 1311/353, 399) e derivat de la *a celi*, atestat de DA, cu sensul '(despre plante) a se ofili , a se veșteji repede, ca și cum ar fi opărite', din Vale SB.

chelbeciói (pl. *chelbeciói*) 'melc' (Tiha Bîrgăului BN : 1376/252).

cleámbă (pl. *clémbe*) (Săcel CJ : 1305/307), **croámbă** (pl. *croámbe*) (Vadu Dobrii HD, Dăbica HD : 1305/430, 431) sînt variante ale lui *cloam-bă* 'creangă'.

cleáncă (pl. *clenci*) (Sălcud, Căpilna de Sus, Gogan, Cornești, toate din MS, Crăciunelu de Sus AB, Ernea SB, Micăsasa SB, Valea Viilor SB, Veștem SB : 1305/334, 335, 342, 343, 356, 358, 377, 378, 436), **eleángă** (pl. *clengi*) (Someșu Cald CJ, Feleacu CJ, Ceanu Mic CJ, Petreștii de Jos CJ, Tăurenii MS, Lechința MS, Chețani MS, Luna CJ, Buru CJ, Ernea SB : 1305/296, 297, 305, 308, 309, 321–323, 325), **creáncă** (pl. *crenci*) (Șoimuș MS : 1305/336), **gleáncă** (pl. *glenci*) (Blăjel SB : 1305/357) sînt variante ale lui *creangă*.

cobéc (pl. *cobéci*) 'melc' (Ernea SB : 1376/358).

cobélei (pl. *cobélei*) 'melc' (Maieru BN, Șanț BN, Lunca Ilvei BN, Bilbor HR, Cetea AB : 1376/247–249, 282, 353).

cobelciói (pl. *cobelciói*) 'melc' (Romuli BN : 1376/241).

cobîrlău (pl. *cobîrlăuă*) 'vizină' (Singiorz-Băi BN : 1363/246 ; Ieud MM : ALRR — *Mar.*, vol. III, h. 584/233). Prin sonorizarea consoanei inițiale a rezultat **gobîrlău** (pl. *gobîrlăie*) 'idem' (Voșlăbeni HR : 1363/315).

cocobéle (pl. *cocobélei*) 'melc' (Valea Mănăstirii AB, Mogoș AB : 1376/346, 347).

cocobélei (pl. *cocobélei*) 'melc' (Sălciua de Jos AB : 1376/333).

cocolbéu (pl. *cocolbéi*) 'melc' (Sucutard CJ : 1376/287).

codomélei (pl. *codomélei*) 'melc' (Șinca Nouă BV : 1376/441).

colbéce (pl. *colbéci*) 'melc' (Corbu HR : 1376/302).

colbeciói (pl. *colbeciói*) 'melc' (Mureșenii Bîrgăului BN : 1376/251).

coméle (pl. *comélei*) 'melc' (Idicel MS, Hodac MS : 1376/285, 301).

comélei (pl. *comélei*) 'melc' (Șieut BN, Subcetate HR : 1376/278, 284).

cóptă (pl. *copți*) 'vizină' (Cocești AB, Sălciua de Jos AB : 1363/329, 333).

cotlón (pl. *coltoáne*) 'vizină' (Răstolița MS, Subcetate HR : 1363/280, 284), **cotrón** (pl. *cotroáne*) 'idem' (Dăbica CJ : 1363/273), **cotrón de húlpe** (Gîlgău SJ, Gîrbou SJ : 1363/258, 259), **corlón** (pl. *corloáne*) 'idem' (Gogan MS : 1363/342).

cotomélei (pl. *cotomélei*) 'melc' (Arți AB : 1376/426).

cuciurbău 'melc' (Singiorz-Băi BN : 1376/246).

cucurbău 'melc' (Chiuză, Blăjenii de Jos, Chiraleș, Cristur-Șieu, Valea Măgherușului, toate în BN : 1376/256, 263, 267–269). Pluralul e *cucurbăi* (în Chiuză), *cucurbéi* (în celelalte).

cucurbéu (pl. *cucurbéi*) 'melc' (Beclean BN : 1376/262).

culbée (pl. *culbéci*) 'melc' (Livezi HR : 1376/317).

culbéce (pl. *culbéci*) 'melc' (Livezi HR : 1376/317).

culbecioáie (pl. *culbeciói*) 'melc' (Lăpuș MM : 1376/242).

cureubău 'melc' (Buduş BN, Corvineşti BN, Galaţii Bistriţei BN : 1376/265, 275, 276).

cureubél 'melc' (Galaţii Bistriţei BN : 1376/276).

cureubéu (pl. *curcubéi*) 'melc' (Feleacu CJ, Ceanu Mic CJ, Petreştii de Jos CJ, Măhăceni AB, Buru CJ : 1376/297, 305, 308, 324, 325).

dinte (pl. *dinţi*) 'ghimpe' (Vima Mare MM, Ciceu-Giurgeşti NB, Fundătura CJ : 1336/243, 257, 274; Strimba, azi Stupini SJ : ALR I, 1207/283), **dinte de spin** 'idem' (Lupşa AB : 1336/332), **dinte de rug** 'idem' (Vima Mare MM : ALR I, 1207/270).

dróbură (pl. *dróburi*) 'creangă' (Drăguş BV : 1305/422).

dud (pl. *duzi*) 'plop' (Tiha Birgăului BN, Rusu Birgăului BN : 1330/252, 253; Prundu Birgăului BN : ALR II, s.n., vol. II, h. 605/219). În primele două localităţi a fost notat alături de *plop*, cu precizarea că *dudul* creşte pe lângă ape, iar *plopul* în pădure.

făgărét 'făget' (Fundata BV : 1322/454) poate fi derivat de la *făgar* 'idem' (vezi DR XI, 1948, p. 65, 76), cu suf. *-et*, probabil sub influenţa lui *stejăret* (<*stejar*).

făgărie 'făget' (Topliţa HR, Subcetate HR, Crăciunelu de Sus AB, Chimindia HD : 1322/283, 284, 356, 400). Vezi şi DR, XI, 1948, p. 70.

făgăriş 'făget' (Livezi HR : 1322/317; Luizi-Călugăra BC : ALR II, s. n., vol. II, h. 596/351). Vezi şi DR, XI, 1948, p. 70.

făgătîş 'făget' (Corbu HR : 1322/302) e un derivat de la *făgăt*, variantă a lui *făget* (vezi, pentru explicaţie, DR, XI, 1948, p. 70, nota 26), cu suf. *-iş*.

făgime 'făget' (Veţel HD : 1322/401) e derivat de la *fag*, cu suf. col. *-ime*. Cf. *nucime*, *rugime*, *stejărim* (DR, XI, 1948, p. 81).

făgişte 'făget' (Ciceu-Giurgeşti BN, Gîrbou SJ, Căşeu CJ, Avrămeşti AB, Cetea AB, Miceşti AB : 1322/257, 259, 261, 328, 353, 368; Sînmihaiu Almaşului SJ : ALR II, s.n., vol. II, h. 596/284). Vezi şi DR, XI, 1948, p. 70.

féjnică [féjnică] (pl. *féjnice*) 'mlădiţă' (După Piatră HD : 1309/352). Cf. (*s*) *fesnic*.

florăr (pl. *florări*) 'salcîm' (Ernea SB : 1334/358) e derivat din *floare*, cu suf. *-ar*.

foăchi 'mlădiţă' (Mintiu Gherlii CJ, Breaza BV : 1309/270, 439) e un sens evoluat de la cel de 'copil nelegitim, bastard'. Cf., *infra*, *şpur*.

fugău (pl. *fugăi*) 'potîrniche' a fost notat în 27 de puncte din nordul Transilvaniei (NALR — *Trans.*) şi în 7 din Maramureş (ALRR — *Mar.*, vol. III, h. 607). DA îl atestă din Sălaj, Bucovina şi Moldova şi-l derivă din verbul *a fugi*, cu suf. *-ău*. ALR I, 1044 nu îl consemnează în Moldova şi Bucovina, ci numai în nordul Transilvaniei (inclusiv Maramureş şi Crişana). Se pare că este maghiarul *fogoly*, regional *fogó*, apropiat în româneşte de verbul *a fugi*, ştiut fiind faptul că potîrniche fugă repede. Cf. şi Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966, s. v.

Fugău are variantele *fúglă* (pl. *fúgle*) (Sînmihaiu Almaşului SJ, Fildu de Jos SJ, Ciucea CJ, Someşu Cald CJ : 1396/271, 291, 293, 296; Buciumi SJ, Brusturi BH, Ciumeghiu BH, Nojorid BH : ALR I, 1044/285, 302, 315, 320), *fuglău* (pl. *fuglăi*) (Vultureni CJ : 1396/272), *fulgău* (pl. *fulgăi*) (Tiha Birgăului BN : 1396/252).

găină 'potirniche' în compusele : **găină de pădure** (Feldru BN, Chiuza BN, Sucutard CJ, Someșu Cald CJ, Avrămești AB : 1396/254, 256, 287, 296, 328), **găină sălbatică** (Buru CJ, Ghețari AB, Gogan MS, Blăjel SB, Ernea SB, Glogoveț AB, Covasna CV : 1396/325, 327, 342, 356—358, 367, 415). Vezi și ALRR — *Mar.*, vol. III, h. 607.

găinuşă (pl. *găinuşe, găinuşi*) 'potirniche' a fost notat în peste 50 de localități din estul Transilvaniei.

găinuşcă 'potirniche' (Lăpugiu de Sus HD, Bătrina HD : 1396/403, 404) are pluralul *găinuşte* în Bătrina, *găinuşti* în Lăpugiu de Sus.

gemănăre (pl. *gemănări*) 'creangă' (Stejărișu SB : 1305/379), **gemînăre** (pl. *gemînări*) 'idem' (Ighișu Vechi SB, Glimboaca SB : 1305/391, 424).

ghîndie (pl. *ghîndii*) 'ghîndă' (Pricaz HD, Dincu Mare HD, Vilcelele Bune HD : 1319/399, 428, 432; Sălciua de Jos AB, Ștei HD, Cosniciu de Jos SJ : ALR I, 978/98, 116, 298) este o formă rezultată din *ghinde*, variantă frecvent notată în Transilvania, a lui *ghîndă*. Cf. *așche* > *așchie*, *fune* > *funie*, *unghe* > *unghie*.

În ce privește pe **ghînghie** 'idem' [gîngîie] (Șieut BN : 1319/278; ALR I, 978/223), [gîngîie] (Hodac MS : 1319/301) a rezultat prin asimilare.

gîndăcel (pl. *gîndăcei*) 'frasin' (Biia AB : 1331/355; ALR I, 1915/140).

haitău (pl. *haităi*) 'pădurar' (Mintiu Gherlii CJ, Fundătura CJ, Sucutard CJ, Gădălin CJ, Sînpaul CJ : 1289/270, 274 287, 288, 290), **haitău de pădure** 'idem' (Gîlgău SJ, Sinmihaiu Almașului SJ, Dăbica CJ : 1289/258, 271, 273), **haitău de pădure** 'idem' (Sinmihaiu Almașului : ALR II, s.n., vol. II, h. 583/284).

hăităș (pl. *hăităși*) 'pădurar' (Idicel MS, Feleacu CJ, Mociu CJ, Milaș BN, Ceanu Mic CJ, Petreștii de Jos CJ, Chiheru de Sus MS, Buru CJ : 1289/285, 297—299, 305, 308, 314, 325; Petreștii de Jos CJ : ALR II, s.n., vol. II, h. 583/250).

hête (sg. *heță*) 'nuiele cu care se împletește gardul' (Toarcia SB : 1310/390). Vezi și DA.

îmlădă (pl. *îmlăzi*) 'mlădiță' (Feldru BN : 1309/254), **îmblădă** 'idem' (Nășăud BN, Tîrlișua BN : ALR II, 971/268, 269). Ultima variantă trebuia să fie înregistrată în DLR.

îngrădăle (sg. *îngrădeă*) 'nuiele cu care se împletește gardul' (Dumbrava CJ : 1309/292). Vezi și DA.

mlădiță. Dintre variantele lexicale ale acestui cuvînt merită semnalate următoarele :

— (prin epenteza lui *ă*) **mălădiță** (Jimbor, Paloș, Visceri, Augustin, toate în BV, Țichindeal SB : 1309/362, 363, 381, 383, 410);

— (prin metateză) **măldiță** (Arini BV : 1309/387. Din această localitate figurează și în DLR, după ALR I, 971/190);

— (prin trecerea grupului inițial *ml-* la *bl-*) **blădiță** (Tăureni, Grebnișu de Cîmpie, Rîciu, Gornești, Ungheni, Cornești, toate în MS, Micești AB : 1309/309—311, 313, 320, 343, 368) > (prin prefixare) **îmblădiță** (Lunca Ilvei BN, Tiha Bîrgăului BN, Chiuza BN, Feleacu CJ, Apold MS : 1309/249, 252, 256, 297, 365). Din aceste forme, prin trecerea, greu de explicat, a lui *ă* la *n* au rezultat **blăniță** (Bobilna CJ, Dăbica CJ : 1309/260, 273), respectiv **îmlăniță** (Gîlgău SJ : 1309/258);

— (prin trecerea lui *ml-* la *vl-*, probabil sub influența sinonimului *vlăstar*) *vlădiță*, notat în 7 localități din CJ, în două din MS și în cîte una din AB, BN și SB. Prezența lui *n* pentru *d* o constatăm și în *vlnășiță* (Jucu de Mijloc CJ : 1309/289);

— (prin reducerea lui *ml* la *m*) *mădiță* (Copsa Mare SB : 1309/366). DLR o înregistrează din Daneș MS (după ALR I, 971/156);

— (prin proteza lui *s/z* și reducerea lui *ml* la *m/n*) *zmădiță* (Ciucea CJ, Săcuieu CJ, Prăvăleni HD : 1309/293, 294, 350), *zmedită* (Mănăstireni CJ, Someșu Cald CJ : 1309/295, 296), *smedită* (Sînmihaiu Almașului SJ, Dumbrava Cj : 1309/271, 292), *znădiță* (Crișcior HD : 1309/370), *snădiță* (Fildu de Jos SJ : 1309/291) > (prin afereza lui *s/z*) *nădiță* (Supuru de Jos SJ : ALR I, 971/278), formă care lipsește din DLR.

Difficil de explicat este *magliță* (Mateiaș BV : 1309/382);

— (prin substituirea lui *d* cu *v*) ; *mlăviță* [*mlăziță*] : 1309/352, [*mlă-yiță*] : ALR I, 971/103, După Piatră HD), variantă care trebuia să figureze în DLR.

Mai lipsesc nejustificat din DLR variantele : *blădiță* (Ciumbrud AB, Fundătura CJ : ALR I, 971/138, 255), *îmblădiță* (Rîciu MS, Buru CJ, Feleac CJ, Nășăud BN, Strimba, azi Stupini SJ, Doba SM : *ibidem*, 971/243, 249, 251, 268, 283, 335), *mlăghită* [*mlăgiță*] (Ciumeghiu BH : *ibidem*, 971/315), *vlădiță* (Sibiu SB, Ciceu-Gurgești BN : *ibidem*, 971/125, 266), *îmvlădiță* (Ciceu-Gurgești BN : *ibidem*, 971/266), *zmădiță* (Belu AR, Bucium SJ, Cosniciu de Jos SJ : *ibidem*, 971/61, 285, 298).

mblădiță și *mlăhiță* sînt greșit literarizate în loc de *îmblădiță* [*mblă-diță*] (ALR II/334), respectiv *mlăfiță* [*mlăhiță*] (ALR I, 971/96).

mlădoacă (pl. *mlădoace*) 'mlădiță' (Șercăița BV : 1309/420). Din forma de plural s-a refăcut un nou singular, **mlădoáce*, din care, prin proteza lui *z*, a rezultat *zmlădoáce* (pl. *zmlădoci*) 'idem' (Șinca Nouă BV : 1309/441).

mlăstăr (pl. *mlăstăre*) 'mlădiță' (Izvoru Mureșului HR : 1309/316) este o contaminare dintre *mlădiță* și *vlăstar*.

odrásă 'mlădiță'. Variante lexicale : *odărză* (pl. *odărzi*) (Riu Sadului SB : 1309/434), *odrájlă* (pl. *odrájle*, *odrázli*) (Vultureni CJ : 1309/272),

odreásă (pl. *odrése*) (Fizeș HD : 1309/373), *odríselă* (pl. *odríscle*) (Săcel CJ : 1309/307).

ojelită (pl. *ojeltte*) '(despre plante) veștedă' (Chețani MS : 1311/322). Cf. *ojăji*, *ojuji* etc. '(complementul indică lemne, vreascuri, paie etc.) a usca, a zvînta' (DLR).

pătronică (pl. *pătronici*) (Zam HD : 1396/371), *pătruniche* (pl. *pă-trunci*) (Izvoare HR : 1396/338), *pořirnică* (pl. *pořirnici*) (Vețel HD : 1396/401), *potrănică* (pl. *potrăntci*) (Grădiștea de Munte HD : 1396/433), *potrinică* (pl. *potrinici*) (Pui HD : 1396/450), *potriniche* (pl. *potrinichi*) (Ghirbom AB : 1396/395), *potrinică* (pl. *potrinice*) (Micești AB, Feneș AB, Mada HD, Bulbuc AB, Pricaz HD, Sibiușel HD, Vilcelele Bune HD, Ștei HD : 1396/368, 369, 374, 375, 399, 427, 432, 447), *potriniche* (pl. *potrinichi*, *potrinici*) (Lancrăm AB, Șibot AB : 1396/397, 398) sînt variante ale lui *potirniche*.

péleş (pl. *péleşi*) 'mlădiță' (Prăvăleni HD : 1309/350). Cuvîntul nu figurează în DLR, deși, cu același sens, fusese notat de S. Pop tot în Pră-

văleni (dar cu pl. *péliși*), precum și în Avrm Iancu AB (cu pl. *péleși*). În schimb, în DLR există forma *pelîș* 'mlădiță de cireș crescută într-un an', din Criștioru de Jos BH (după CHEST. V/26), fără formă de plural.

Cum accentul ni se pare greșit, am încercat să verificăm forma, dar cuvîntul nu se găsește în caietul cu răspunsurile păstrat la Institut. Probabil a fost notat pe fișe care n-au copie.

S. Pop a notat în Prăvăleni și verbul *a împeleșa* 'a da mlădițe, a odrăslî'.

ponór (pl. *ponoáre*) 'vizină' (Măgoaja CJ, Ciceu-Giurgești BN, Bobilna CJ, Mintiu Gherlii CJ, Sinmihaiu Almașului SJ, Vultureni CJ, Jucu de Mijloc CJ, Sinpaul CJ : 1363/244, 257, 260, 270—272, 289, 290). Vezi și DLR ; ALRR — *Mar.*, vol. III, h. 584.

rămînă (pl. *rămîni*) 'creangă' (Șinca Nouă BV : 1305/441) e o variantă a lui *ramură*.

răciuntă 'a reteza (virful unui copac)' (Fildu de Jos SJ : 1312/291) este o contaminare între *răteza* și *ciunta*, sinonime notate în localități apropiate. Forma **răciundă** 'idem' (Dumbrava CJ, Mănăstireni CJ : 1312/292, 295) a putut rezulta prin apropiere de sinonimul *rătunde*.

răstár (pl. *răstári*) 'mlădiță' (Mada HD, Bulbuc AB : 1309/374, 375) e variantă a lui *lăstar*, rezultată prin asimilare ($l - r > r - r$).

rîntuzí 'a reteza (virful unui copac)' (Romuli BN : 1312/241). Vezi și DLR.

stîlpáre (pl. *stîlpári*) 'creangă' (Romuli BN, Năsăud BN, Ciceu-Giurgești BN, Săcuieu CJ : 1305/241, 255, 257, 294 ; Moigrad SJ : ALR I, 964/280). În Ciceu-Giurgești s-a precizat că *stîlpările* sînt „mai groase”, crengile crescînd de „pe stîlpări”, iar în Moigrad că stîlpările sînt „mai mari”, crengile „mai mici”.

sulunár (pl. *sulunári*) 'tulpină' (Buia SB : 1304/392). Cf. *sul*.

șpur (pl. *șpuri*) 'mlădiță' (Rusu Birgăului BN, Șieut BN : 1309/253, 278) e un sens evoluat de la cel de 'copil nelegitim'. DLR înregistrează cuvîntul și cu sensurile 'copileți (la porumb)' (din Prundu Birgăului BN) și 'vlăstar care crește pe unele crengi ale merilor, fără să facă rod' (din Transilvania).

tîlpînă (pl. *tîlpîni*) (Lăpugiu de sus HD : 1304/403. Aceeași formă a notat-o și S. Pop pentru ALR I, 965/85), **tropînă** (Izvoru Mureșului HR, Rîu Sadului SB : 1304/316, 434), **turpînă** (Tiha Birgăului BN, Budești BN, Gornești MS, Giurgești HD, Dincu Mare HD : 1304/252, 286, 313, 349, 428) sînt variante ale lui *tulpină*, *trupină*. *Turpînă* figurează în DLR doar după A IV 4, deși S. Pop a notat-o în 16 localități, cele mai multe din Bucovina și Moldova. Vezi ALR I, 965/61, 63, 65, 381, 402, 412, 418, 420, 434, 518, 522, 526, 550, 554, 556, 571.

tureác (pl. *turéci*) 'tulpină' (Avrămești, sat al localității Arieșeni AB : 1304/328). Din aceeași localitate este atestat de ALR I, 963/93 și figurează în DLR. Colegul N. Mocanu îl cunoaște din Scărișoara AB.

umblădăre sălbatică 'mlădiță' (Cristur-Șieu BN : 1309/268).

viezunărie (pl. *viezunări*) 'vizină' (Șanț BN, Lunca Ilvei BN : 1363/248, 249).

zîmte (pl. *zimți*) 'ghimpe' (Idicel MS : 1336/285).

zmele (pl. *zmelci*) 'melc' (Poplaca SB : 1376/425 ; Poiana Sibiului SB : ALR II, s.n., vol. III, h. 729/130).

Noiembrie 1987

V. BIDIAN, D. LOȘONȚI, GR. RUSU

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

Notele de față, referitoare la terminologia pomicolă și viticolă, continuă pe cele publicate în CL, XXXI, 1986, nr. 1, p. 60—68 și aduc unele completări (cuvinte și sensuri, atestări noi, definiții, variante, etimologii etc.) la DLR, tomul XI, partea a 2-a și a 3-a (litera T).

Tafét s.n. La pl., urmat de determinări precum *tafete albe* = varietate de mere mijlocii, sferic-turtite, de culoare albă-gălbuie-ceroasă, cu piețița subțire (BULET. GRĂD. BOT., XIII, 1933, appendix I, nr. 1—4, 20). Din germ. *Taffet*[*apfel*] „varietate de mere”.

Tăfle adj. În sintagma *mere tafle* = varietate de mere, specifică Țării Hațegului, mijlocii, sferic-turtite, de culoare galbenă-verzuie, cu piețița subțire, netedă (BORZA, D., 106). Din germ. *Tafel*[*apfel*] „varietate de mere, mere de desert”.

Tăler adj. În sintagma *mere talere* = varietate de mere tari, dulci, sferic-turtite, de culoare galbenă, cu dungi roșii; mere tanere (ENC. AGR., II, 204); din germ. *Taller*[*apfel*] „varietate de mere”.

Tăner adj. În sintagma *mere tanere* = varietate de mere mijlocii, cultivate în Țara Hațegului, sferic-turtite, de culoare roșie-portocalie, cu piețița subțire; mere talere (BULET. GRĂD. BOT., I, 1921, nr. 3, 83 : „sau *tanghere*”; BORZA, D., 106). Din magh. *tányér*[*alma*] „varietate de mere”; cf. și magh. pop. *tángyer*.

Tare adj., s.f. I. În sintagma *mere tari* = varietate de mere mărunte, sferice, de culoare galbenă-de-ceară, cu piețița groasă, tare (și în : ALR II 6068/723 ; BORZA, D., 106, unde este urmat și de determinantul *de Chinda*).

II. (Varietate de struguri) cu boabele mari, tari, pietroase, de culoare neagră : *poamă tare* (DRĂGHICI, D., 231 ; H/XIII, 247^v, 324^r) ; *struguri tari* (H/I, 55^r) ; *tare* (H/XIII, 480^v, 324^r ; HEM, III, 2781).

Tămășesc adj. La pl., în sintagma *mere tămășești* = varietate de mere mijlocii, sferic-turtite, de culoare verde-gălbuie, cu piețița subțire și miezul moale (BULET. GRĂD. BOT., I, 1921, nr. 3, 80 ; BORZA, D., 106) ; cf. *tămăși* + suf. *-esc* (prin analogie) ; *Tamași*, *Tămășeni*.

Tămîiată s.f. = *tămîioasă* (varietate de struguri) : BORZA, D., 182.

Tămîiese adj. Variante, la pl., în sintagmele *mere tămîiești* (BULET. GRĂD. BOT., I, 1921, nr. 3, 80) și *mere tomăiești* (BORZA, D., 106) = *măr tămîios*. De la *tămăie*, *tomăie* (= tămîie) + suf. *-esc*.

Tămîioară s.f. (Varietate de struguri) Apare și în : H/IX, 69^v, 114^r ; H/XIV, 222^r, 415^v (*tămăioară*) ; H/XVIII, 291^v (*tămuioară*) ; NALR — O., IV, 262. *Tămuioară roșie*, în H/XIV, 186^r. În H/VI, 233^r, s.m. *tămîior*.

Tămîios, -oasă adj., s.m. și f. I. Varietăți de pomi și fructe.

1. În sintagme neatestatate în DLR : *măr tămîios* = varietate de mere mijlocii, conice, de culoare verde-gălbui, cu piețiță subțire și gust tămîios (BREZOIANU, A., 341 : *tămîios* ; H/XI, 325^v) ; *meri tămîioși* (COMȘA, N. Z., 48) ; *prune tămîioase* = varietate de prune mijlocii, sferic-alungite, de culoare vinetie, cu gust tămîios (BORZA, D., 139) ; *pară tămîioasă* = varietate de pere de obicei mici, trunchiat-conice, de culoare gălbui, cu gust tămîios (LM : *temîioasă* ; DDRF ; ȘĂINEANU, D.U. ; CADE).

2. În sintagme atestate în DLR, care apar și în alte lucrări : *pere tămîioase* (și în : LM : *thymioase* ; BIANU, D.S., 563 ; PANȚU, PL., 213 ; SIMIONESCU, FL., 336 ; ENC. AGR., IV, 448 ; BORZA, D., 141 ; la BARONZI, L., 93, este urmat de determinantul *lungi*) ; *păr tămîios* (și în H/IX, 374^r).

II. Varietate de struguri.

1. Adj. : *strugure tămîios* (PONTBRIANT, D. ; H/V, 386^v ; TDRG ; SCRIBAN, D.) ; *strugure tămăios* (COSTINESCU, 567 ; vezi *strugure*) ; *poamă tămîioasă* (COLUMNA, seria nouă, III, 1882, nr. 4—5, 231 ; H/III, 208^r ; H/VI, 44^r ; H/XIII, 2^r, 324^r ; TDRG ; BORZA, D., 182) ; *poamă tămaioasă* (COSTINESCU, 127 ; vezi *muscat*) ; *poamă tămăioasă* (CONV. LIT., XXIII, 1889—1890, 969 ; DDRF) ; *struguri tămîioasă* (POLIZU ; H/VII, 75^v, 504^r) ; *struguri tămîioși* (H/XII, 237^r).

2. S.f. : *tămîioasă* (și în : BREZOIANU, A., 351 ; COLUMNA, seria nouă, III, nr. 4—5, 231 și nr. 7—9, 392 ; H/I, 83^v, 119^v, 284^r, 342^v, 381^v, 401^v, 414^v ; H/II, 319^r ; H/III, 47^v, 101^v, 151^v, 166^v, 399^r, 448^r ; H/IV, 26^r, 83^r, 104^v, 152^v, 245^v, 268^r ; H/V, 9^v, 16^r, 81^r, 88^v, 97^v, 137^r, 165^r, 185^r, 380^v, 433^v ; H/VI, 74^r, 80^r, 171^r, 206^v, 235^v ; H/VII, 26^v, 48^v, 67^v, 83^r, 119^v, 130^v, 147^v, 257^r, 313^v, 437^r ; H/VIII, 18^v ; H/IX, 4^r, 135^r, 446^v, 471^v ; H/XI, 26^r, 39^r, 46^r, 84^v, 95^v, 115^v, 130^r, 177^r, 191^v, 259^r, 267^v, 273^v, 311^r, 326^r, 335^r, 349^v, 362^v, 400^v ; H/XII, 19^r, 92^r, 105^r, 114^r, 132^r, 258^v ; H/XIII, 125^v, 134^r, 335^r, 423^v ; H/XIV, 21^r, 29^r, 84^r, 150^v, 199^v ; 358^v, 477^r ; H/XV, 306^r, 335^v ; H/XVI, 3^v, 30^r, 216^v, 287^r, 395^r ; HEM, I, 463 ; HEM, II, 2104 ; VAIDA, 86 ; DA, vezi *busuioc* ; ȘEZ., XV, 1915, 140 ; BIANU, D.S., 711, 795 ; SIMIONESCU, FL., 340 ; CADE ; SCRIBAN, D. ; ENC. AGR., V, 635 ; DM ; DL, IV, 398 ; C. GIURESCU, P.O., 95 ; LTR, 17, 143 ; DEX ; NALR — O., IV, 262—263) ; *tamaioasă* (I. IONESCU, P., 261) ; *tamioasă* (H/III, 226^r) ; *tămîioasă* (I. IONESCU, M., 369, 439 ; I. IONESCU, P., 263) ; *tămăioasă* (COSTINESCU ; CONV. LIT., XXIII, 1889—1890, 969 ; DDRF, 142 ; NALR — O., IV, 262) ; *tămuiasă* (H/I, 187^v) ; *tămuioasă* (H/XIV, 64^v) ; *tămuioază* (H/XIV, 186^v) ; *temioasă* (LM, *Glosar*, 395) ; *timioasă* (*ibidem* : *thymioasă*) ; *tîmăioasă* (BIANU, D.S., 711).

2.1. Urmă de determinări : *tămîioasă albă* (H/XII, 202^v ; C. GIURESCU, P.O., 100 ; NALR — O., IV, 263) ; *tămîioasă de Bohotin* (DER, IV, 616 ; BORZA, D., 182 ; M. D. ENC., 928) ; *tămîioasă galbenă* (H/XII, 19^r ; C. GIURESCU, P. O., 95) ; *tămîioasă galbină* (H/V, 34^v) ; *tămîioasă neagră* (BORZA, D., 182 ; C. GIURESCU, P.O., 95, 100 ; NALR — O., IV, 263) ; *tămîioasă românească* (BORZA, D., 182) ; *tămîioasă roșie* (H/V, 34^v) ; *tămîioasă roză de Moldova* (LTR, 17, 143) ; *tămîioasă verde* (C. GIU-

RESCU P.O., 95); *tămîioasă vînată de Bohotin* (LTR, 17, 143); *tămîioasă galbenă* (I. IONESCU, P., 263); *tămîioasă verde* (*ibidem*, 264).

3. S.m.: *tămîios* (JIPESCU, O., 53; H/II, 98^v; H/IX, 40^r); *tămăios* (COSTINESCU); *tămîioși* (H/I, 267^v; H/IX, 17^v, 35^v, 50^r; H/XII, 169^v).

Tămîiță s.f., adj. (Varietate de struguri). S.f. apare și în: H/II, 289^r (*tămăiță*); H/XIV, 444^r; H/XVIII, 3^r; BORZA, D., 182. În H/XIV, 395^v, este urmat de determinantul *albă*. Sintagma *poamă tămîiță*, în H/XIV, 463^r.

Tăpălănese adj. În sintagma *mere tăpălănești* = varietate de mere mari, sferic-turtite, galbene-aurii, cu piețița subțire și miezul moale, apos (BORZA, D., 106); cf. *tăpălagă*.

Tărcese adj. În sintagma *mere tărcești* = varietate de mere mijlocii sferic-turtite, de culoare verde-gălbuie, cu pete maronii pe toată suprafața piețiței (BORZA, D., 106); cf. *tărceat* = tărcat.

Tășulese adj. În sintagma *pere tășulești* = varietate de pere mărunte, rotunde, puțin alungite, de culoare gălbuie, cu piețița subțire și miezul moale. De la *tășulă* (= tașculă) (variantă frecventă în Neamț, de unde provine sintagma) + suf. -esc (referitor la formă).

Tei s.m. Varietate de struguri cu boabele mari, de culoare albă-verzuie; vițele butucului sint groase, lemnoase, cu frunza lată (și în: H/III, 385^r; H/XVII, 305^v: „lemn roș, frunza lată”; BORZA, D., 182).

Teiós adj., s.m. și f. (Varietate de struguri) care are boabele mari, lunguiețe, cu piețița tare, de culoare albă. În H/IX, 230^r apare forma de f. *teioasă*; la JIPESCU, O., 54, nu este forma de bază, ci varianta *tăios* (= teios), iar în CADE, sintagma *strugure teios*.

Teiș s.n. = *tei* (varietate de struguri). Este întâlnit și la BORZA, D., 182. Atestarea dată de DLR (H/III, 305^v) prezintă și o scurtă definiție: „cu boabele mari ca *cioinacul*, și se coace curînd”.

Teras, -ă adj., s.m. și f. (varietate de struguri). Cuvîntul mai apare în ENC. AGR., III, 66 și la BORZA, D., 182 (*poame teras*), iar în T. DIAL. M., I, 326, varianta *tiraz*. Forma de f. se întîlnește și în: AN. DOBR., IV, 1923, nr. 4, 94 (vezi aici și *tereză*); LR, XII, 1963, nr. 2, 151 (*viță roșie de terasă*); BORZA, D., 182 (vezi aici și *tirează*, *tîrează*). Provine din fr. *terras* „numele unui hibrid franco-american”, devenit substantiv comun după fr. *Terras*, numele unui hibridator francez.

Tigvă adj., s.f. I. Varietăți de pomi și fructe, variante ale cuvîntului, în sintagmele *peri tivdă* (H/XIII, 9^r) și *pere tidve* = varietate de pere de mărime mijlocie, conice, de culoare galbenă-verzuie, cu dungi roșcate; tigvos (BORZA, D., 141).

II. Varietate de struguri, variantele *tivdă* (și în: H/III, 193^v; H/XIII, 423^v, 489^r, 492^r; PAMFILE, I.C., 217) și *tivgă* (H/III, 462^v; H/XII, 105^r, 215^v, 216^v; ȘEZ., XV, 1915, 140).

Tigvolească adj. În sintagma *poamă tigvolească* = tigvă (varietate de struguri); BORZA, D., 182. Din *tigvă*.

Tigvos, -oasă adj., s.f. I. Varietăți de fructe. Apare și în sintagma *măr tigvos* = varietate de mere mijlocii semisferice și conic-sferice, de culoare galbenă-verzuie, cu dungi roșii-carmin, cu piețița groasă (BRE-ZOIANU, A., 341; H/XI, 325^v).

II. Varietate de struguri.

1. S.f. : *ticvoasă* (și în : H/XI, 349^v ; H/XVI, 395^r) ; *tigvoasă* (și în : BREZOIANU, A., 351 ; H/II, 219^r ; H/VII, 147^v).

1.1. Urmat de determinări : *ticvoasă albă* și *gălbuie* (H/XI, 349^v).

Timpurii, -ie adj., s.m. și f. I. Varietăți de fructe, în sintagmele : *pere timpurii* = varietate de pere mijlocii, cilindro-conice sau ovoide, de culoare verde-gălbuie, cu piețița netedă, lucioasă (BORZA, D., 141) ; *prune timpurii* = varietate de prune mijlocii, sferic-alungite, de culoare vinată-violacee, cu piețița subțire și simburile mare, ovoid (BORZA, D., 138, urmat de determinantul *de Mediaș* ; la BREZOIANU, A., 328, s.f. : *timpuria*) ; *mere timpurii* = varietate de mere mărunte, sferic-turtite, de culoare verde-gălbuie, cu piețița subțire (și în : BORZA, D., 106) ; *cireșe d-ele timpurii* = varietate de cireșe mici, puțin alungite, roșii, cu nuanță vișinie, cu piețița subțire și simburile mic, ovoid-alungit (DR, I, 360 ; DA ; BORZA, D., 44) ; în ENC. AGR., II, 75, 77, *timpurii de mai*.

II. (Varietate de struguri) cu boabele de mărime mijlocie, dese, de culoare albă sau galbenă-aurie, care se coc devreme : *timpurie* (și în : H/VII, 26^r, 147^v ; H/XI, 326^r ; H/XVI, 3^v ; ENC. AGR., II, 724) ; *poamă timpurie* (H/III, 359^v) ; *timpurii* (BORZA, D., 182).

Tirchișetafle adj. În sintagma *mere tirchișetafle* = varietate de mere întâlnită în Banat, mijlocii, conice-lunguiețe, de culoare roșcată ; mere turcești (DR, I, 360 ; BULET. GRĂD. BOT., I, 1921, nr. 3, 84). Din germ. *Türkischetafel[apfel]* „varietate de mere”.

Tirôlea adj. În sintagma *mere tirolea* = varietate de mere mijlocii, conice, de culoare verde-violacee, cu piețița groasă (BORZA, D., 106 ; vezi, tot aici, și *mere tiroica*, probabil, o variantă). Din rus. *Tirolka* (*obîr-novennaia*) „varietate de mere”.

Tiuvgoașă adj. În sintagma *struguri tiuvgoașă* = tîgvă (varietate de struguri) : H/VII, 504^r. Din *tiuvgă* (= tîgvă) + suf. -*oașă*.

Tivdească s.f. = tîgvă (varietate de struguri) : H/III, 305^v. Din *tivdă* (= tîgvă) + suf. -*ască*.

Tivgească s.f. = tîgvă (varietate de struguri) : H/XIV, 352^v. Din *tirgă* (= tîgvă) + suf. -*ască*.

Tîrg (în loc. adj., ca determinant) : *mere de tîrg* = nume dat tuturor varietăților de mere (mari, frumoase, rezistente) care se vind pe piață, la tîrg (BULET. GRĂD. BOT., I, 1921, nr. 3, 80 ; BORZA, D., 106).

Tîrnosliv, -ă s.m., adj. S.m. apare și la BORZA, D., 139. În ALR II 6082/886 se întâlnește în sintagma *mere tîrnozlive* („li se zice și moșmoane ; mici, galbene, roșii”).

Tîrziu, -ie adj., s.f. I. Varietăți de pomi și fructe, în sintagmele : *prune tîrzii* = prune tomatice (BORZA, D., 139) ; *nuc tîrziu* = varietate de nuc mic, cu ramurile scurte, care produce nuci tîrzii, de toamnă (BREZOIANU, A., 356) ; *mere d-elea tîrzii* = mere tomatice (ALR II 6068/235).

II. Varietate de struguri cu boabele mărunte, tari, de culoare verde-gălbuie, care se coc tîrziu ; tomatice : *tîrzie* (H/IV, 83^r).

Toamnă (în loc. adj., ca determinant) : *mere de toamnă* = tomatice (și în : SIMIONESCU, FL., 335 ; ENC. AGR., III, 690 ; ALR II 6068 ;

BORZA, D., 106); *pere de toamnă* = tomnatice (SIMIONESCU, FL., 336; BORZA, D., 141); *prune de toamnă* = tomnatice (DR, I, 360, nu *prună de toamnă* ca în DLR; ALR II 6082/2, 105, 791; BORZA, D., 139); *perje de toamnă* (ALR II 6082/605); *prun de toamnă* (ALR II 6082/784); *pruni de toamnă* (I. IONESCU, M., 402).

Tókai (în loc adj., ca determinant): *poamă de Tokai* = furmint (varietate de struguri): LITINSCHI, M., 93. Din magh. *tokay* „numele varietății furmint”.

Tolán adj. În sintagma *pere tolane* = varietate de pere întâlinită în Oltenia, mărunte, lunguiețe, de culoare verde-gălbuie, moi, cu piețița subțire (BORZA, D., 141).

Toltuș adj. În ALR II 6082/784 apare în sintagma *prune de toltuși*, iar la RĂDULESCU-CODIN, M.N., 97, *pruni toltuși*.

Tomnatic, -ă adj. Forma de pl. apare în sintagmele: *mere tomnatice* = varietate de mere care se coc tirziu, de mărime mijlocie sau mare, sferic-turtite, de culoare rozalie, cu piețița groasă (H/I, 48^r; ȘEZ., V, 3, 42; ȘEZ., XV, 69; BULET. GRĂD. BOT., I, 1921, nr. 3, 80; ALR I 879/194, 492, 890; ALR II 6067/316, 605; ALR II 6068; BORZA, D., 106); *pere tomnatice* = varietate de pere mărunte, tronconice, de culoare verde, cu pete ruginii (I. IONESCU, P., 378; BARONZI, L., 93; LM; H/XIII, 20^v; ȘEZ., V, nr. 5—6, 68 : „cu fața vinătă, verzi”; PASCU, S., 99; BORZA, D., 141, urmat și de determinantul *galbene*); *prune tomnatice* = varietate de prune mijlocii, sferice-ovoide, de culoare aproape neagră, cu piețița subțire, care se coc tirziu (și în: GRECESCU, FL., 195; ALR II 6082/899; BORZA, D., 139, urmat și de determinantul *tîrzii-galbene*); *poame tomnatice* (ȘEZ., V, nr. 5—6, 69); *perje tomnatice* (ALR II 6082/605); *peri tomnatici* (RĂDULESCU-CODIN, M.N., 97); *pruni tomnatici* (ALR II 6082/791).

Forma de sg. se întâlnește în sintagmele: *măr tomnatic* (H/VIII₂, 276^v; H/XI, 325^v); *păr tomnatic* (H/VIII₂, 276^v; H/IX, 374^v; H/X, 419^v; H/XI, 325^v; H/XVI, 328^r; ALR I 875/510); *prun tomnatic* (H/IX, 374^r; H/XI, 26^r); *pară tomnatică* (BREZOIANU, A., 338—339 : „mare, albă-verzuie”); *prună tomnatică* (ibidem, 329).

Tongoloaje adj. pl. În sintagma *pere tongoloaje* = varietate de pere întâlinită în Transilvania, mari, cu piețița tare, verzi, care se coc tirziu, toamna (BORZA, D., 141).

Tramîner s.m. (Varietate de struguri) A mai fost înregistrat și în: ENC. AGR., V, 687; C. GIURESCU, P.O., 100; BORZA, D., 182; DER, IV, 699. La BORZA, D., 182, apare forma *tramîn*, iar la LITINSCHI, M., 93, sintagmele *traminul alb* și *traminul roșu*.

Trandafiriu adj. În sintagma *mere trandafirii* = varietate de mere mijlocii, conic-turtite, roșii, cu dungi verticale mai deschise, cu piețița subțire (BORZA, D., 106).

Transparent adj. În sintagma *mere transparente* (de Croncels) = varietate de mere mari, sferice, puțin turtite, de culoare verde-albicioasă, zemoase, vâratice (ENC. AGR., III, 694). Din fr. *transparente* (de Croncels) „varietate de mere”.

Trăguinoară adj. În sintagma *pere trăguinoare* = pere trăgule (BORZA, D., 141); în Banat, și *pere trăguinoase*. De la trăgută.

Trăgulă adj. În sintagma *pere trăgule* = varietate de pere întilnită în special în Banat, de mărime mijlocie, gîtuite, de culoare verde, apoase, cu miezul tare (BORZA, D., 141).

Trăitor adj. În sintagma *pere trăitoare* = varietate de pere specifică Moldovei, mari, lunguete, de culoare verde-gălbuie, cu miezul tare și pielița groasă, care se pot păstra bine peste iarnă (BORZA, D., 141).

Trăsnățel adj. În sintagma *mere trăsnățele* = varietate de mere, numită în Transilvania și *sunătoare*, mărunte, acre, sferic-turtite, de culoare galbenă-pai, cu o roșeață ștearsă, cu pielița tare, netedă, care „trosnește”, cu simburii care, la maturitate, sună cînd agiți fructul (ALR II 6067/514). De la *trăsnit* (= trosnit) + suf. -el.

Trăsnitor, -oăre adj., s.f. I. Și în sintagma *cireșe trăsnitoare* = varietate de cireșe mari, rotunde, de culoare roșie, acrișoare, cu pielița tare, care „trosnesc” cînd le măninci (H/XVI, 258^r; BORZA, D., 44 : sau *trosnitoare*).

II. (Varietate de struguri) care are boabele tari, dese, lunguete, de culoare albă-gălbuie, rar, neagră.

1. Adj. : *poamă trăsnitoare* (H/XIII, 78^v; H/XIV, 374^r); *struguri trăsnitori* (H/XIII, 78^v; H/XIV, 444^r).

2. S.f. : *trăsnitoare* (și în : H/XIV, 352^v, 358^v; H/XVI, 405^r; BORZA, D., 182). De la *trăsnî* (= trosni) + suf. -tor.

Trofînă adj. În sintagma *poamă trofină* = (varietate de struguri) care are boabele mărunte, de culoare albă (H/VIII₁, 96^v : „bobițe cu coada lungă”; BORZA, D., 182). De la n. pr. *Trofin*, cu sensul inițial de „struguri din (cultivați în) via lui Trofin”.

Trotuș, -ă adj. Sintagma, care apare în DLR și trimite la BULET. GRĂD. BOT., I, nr. 3, 80 și la ȘEZ., XV, 69, este, de fapt, *mere trotuș* (și nu *măr trotuș*). *Mere trotușe* apare în : ȘEZ., V, 42; BULET. GRĂD. BOT., XIII, 1933, appendix I, nr. 1—4, 10; BORZA, D., 106. În ENC. AGR., III, 689, *măr trotușe*. În toate cazurile accentul cade pe prima silabă, iar cuvîntul provine de la n. pr. *Trotuș*, care a numit mai întîi pomul (cu sensul inițial de „mărul cultivat la sau adus de la Trotuș”) și apoi fructul acestuia.

Trunchiat adj. În sintagma *nuci trunchiate* = varietate de nuci mari, conic-trunchiate, care au coaja groasă, maronie, cu miezul plin, galben-auriu (ENC. AGR., IV, 197).

Truvór adj. În sintagma *mere truvor* = varietate de mere mijlocii, turtit-alungite, de culoare vinetie, cu dungi maronii-inchise și pielița tare (BORZA, D., 106). Din germ. *Trauer[apfel]* „varietate de mere”.

Tufos adj. În sintagma *mere tufoase* = varietate de mere de mărime mijlocie, rotunde, de culoare galbenă-verzuie, cu pielița subțire (și în BORZA, D., 106). De la *măr tufos* = varietate de măr cu frunzele și ramurile dese.

Tugească s.f., adj. (Varietate de struguri). Și în situațiile :

1. S.f. urmat de determinări : *tugească neagră* și *tugească rotundă* (BORZA, D., 182).

2. *poamă tugească* (H/XIV, 395^v).

2.1: Urmat de determinări : *poamă tugească albă* și *poamă tugească neagră* (*ibidem*).

Tuienése adj. La pl., în sintagma *mere tuienești* = varietate de mere întâlnită în N-E Moldovei, în special în jud. Botoșani, și cu numele de *mere tuiioase*, mijlocii, conice, de culoare albă-gălbuie, cu pielea tare (BORZA, D., 106).

Tuléu s.n. Se întâlnește și în sintagma *tuleu rotund*: ENC. AGR., 59 („fructe rotunde, negre, carnea lipită de simburii”). *Tuleu gras* apare și în: SIMIONESCU, FL., 337; ENC. AGR., V, 58–59; BORZA, D., 139. *Tuleu*, independent, în: ENC. AGR., V, 59; GL. OLT., 118. La RĂDULESCU-CODIN, 75, se întâlnește *tuleiu*, nu *pară de tuleu*, ca în DLR.

Turcése, -ească adj., s.m. și f. I. Varietăți de pomi și fructe. Sintagma *mere turcești* este atestată pentru prima dată în H/XIII, 20^r, iar *pere turcești* apare în: H/XVII, 226^v; PĂCALĂ, M.R., 279; BORZA, D., 141; la BARONZI, L., 93, este urmată de determinantul *rotunde*. Alte sintagma nu apar în DLR: *prune turcești* (DR, II, 707; SCRIBAN, D, 1357; ALR II 6082/762: „mari, albe”); *prun turcesc* (H/XI, 325^v); *vișine turcești* = varietate de vișine mari, sferice, ușor turtite, de culoare roșie-vișinie, cu pielea subțire și simburile mic, aproape sferic (GRECESCU, FL., 197; PANȚU, PL., 338; BORZA, D., 44, urmat și de determinantul *mari*).

II. (Varietate de struguri adusă din sau cultivată în Turcia) cu boabele mari, cărnoase, de culoare albă sau neagră.

1. Adj.: *poamă turcească* (H/VIII₂, 133^r; H/XIII, 216^v, 324^v; BORZA, D., 182); *struguri cu poama turcească* (H/XVI, 320^r); *struguri turcești* (H/XIII, 216^v).

2. S.m. și f.: *turcesc* (JIPESCU, O., 53); *turcească* (H/VIII₁, 119^v; H/VIII₂, 89^v, 152^r, 250^r; H/IX, 230^r; H/XI, 311^r; H/XIII, 335^r, 387^v, 468^v, 508^r; H/XVI, 271^r, 395^r; PAMFILE, I.C., 217; ENC. AGR., II, 61; BORZA, D., 182).

Turtișe adj. Sintagma *mere turtișe*, și în: ȘEZ., XV, 70; BORZA, D., 106. Accentul este pe penultima silabă, fapt confirmat de anchetele din zona Fălticeniilor, unde se cultivă această varietate de mere.

Turtit, -ă adj. În sintagma *mere turtite* = varietate de mere, numită și *domnești de Ardeal* (cf. BULET. GRĂD. BOT., XIII, 1933, appendix I, nr. 1–4, 11), mari, aproape sferice, de culoare verde-deschisă (BULET. GRĂD. BOT., XIII, 1933, appendix I, nr. 1–4, 11, 20; aici, p. 15–16, și la BORZA, D., 106, este urmată de determinantul *săsești*; cf. și COMAN, GL.). *pere turtite* = varietate de pere de mărime mijlocie, rotunde, de culoare verde-gălbuie, cu miezul moale și pielea tare (BORZA, D., 141).

Noiembrie 1987

ION NUȚA

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, 2

aliór (ariór, alión, alióm, aiór, alinór, aleór, aléur, alhur); **aréu** (ariú);
moraréu

Cuvintele *aliór* (cu variantele: *ariór, alión, alióm, aiór, alinór, aleór, aléur, alhur*) și *aréu* (cu varianta *ariú*) denumesc diferite specii de plante

din familia Euphorbiaceelor. Acestea mai sînt cunoscute sub numele de *laptele cînelui* (sau *lapte cînesc*), *laptele cucului*, *laptele lupului*, *lăptucă* etc.

Urmărind repartitia geografică a celor două cuvinte sinonime, am constatat următoarele : a) *alior*, care este și termenul literar, se găsește în Banat (ALR, s.n., III, h. 647/36, 76), Crișana (*ibidem*/310), Maramureș (*ibidem*/362), estul Transilvaniei (*ibidem*/192, 574), vestul Bucovinei (*ibidem*/365), sudul Moldovei, (*ibidem*/605), estul Munteniei (*ibidem*/705) și Dobrogea (*ibidem*/682, 987). Atestările cuvîntului din HEM și DA confirmă, în general, datele *Atlasului lingvistic român II*, lărgind, uneori, regiunile în care este înregistrat (de exemplu, sudul Moldovei se întregeste cu nord-estul Munteniei, zona Buzăului). Variantele menționate, cu excepția uneia (*aliur*), nu sînt consemnate în harta citată a ALR-ului. Ele se găsesc înregistrate fie în dicționare și izvoare dialectale, fie în texte folclorice : *arior*, atestat în LB (cf. și PANȚU, PL. 11 ; BORZA, D. 67), se întilnește în Transilvania ; *alion*, după HEM, se localizează în districtul Olt (: *Frunzulică alion / La livădea lui Ion / Toate paserile dorm*, cf. însă, din Moldova, apud HEM : *Frunză verde alior / La fîntîna lui Ion, / Toate pasărilor dorm*), iar *aliom*, după aceeași sursă, în Transilvania (: *Frunză verde de-aliom, / Te-am iubit și n-ai fost om*), ambele găsindu-se, asadar, în poezia populară ; *aior* se atestă în mai multe surse privind nomenclatura botanică întrebuințată de popor (cf. BORZA, D. 66—67), precum și în dicționare (HEM, TDRG, DA, CADE), fără a putea fi localizat ; *alinor* e atestată în Bucovina, tot într-un text folcloric (: *Frunză verde de-alinor / Plînge-mă mamă cu dor / Că ți-am fost roinic fecior* (Marian, apud HEM 889)) ; *aleor* se înregistrează din Moldova, după DA, în două poezii populare : *Și ți-oi face de mîncat / Aleor și grîu spălat* (ȘEZ. III, 157 b/1), *Foaie verde de-aleor, / O plecat neica Ion, / Să puie calu-n pripon. / Priponu-i de aleor, / Aleoru s-o uscat, / Ion calu l-o scăpat* (JAHRESBERICHT, IX, 205 : Țigăneștii Vechi — Tecuci) ; *aléur* e menționată de HEM din Mărăcineni — Buzău și Coșereni — Ialomița, fiind confirmată, în aceeași zonă geografică, de *aliur* (ALR, s.n., III, h. 647/723) ; b) *areu* se găsește atestat în Banat (LIUBA — IANA, M. 109 : Maidan — Oravița ; BORZA, D. 66 : jud. Timiș, sub forma *arieu*, cu diftongarea lui *é*), în Oltenia (într-un text folcloric din Vilcea : *Frunzulică de areu, / Rău a lăsat Dumnezeu ...*, apud DA ; în Pelești — Dolj, apud HEM ; în Gorj : *Foaie verde bob areu* (= *bob de areu* ; fructul *aliorului* este în formă de boabe, cf. PANȚU, PL.) / *Mîndră mijlocelul tău / Face-s-ar făclii de său / Să ardă la capul meu* (Nistor Nicolaescu, *Spicuri din Gorj*, Șimleul Silvaniei, 1926, p. 62—63), *Frunză verde d-un areu / Mîndră cîrtogelul tău / A fost pus într-un loc rău / Într-o gură de părău* (*ibidem*, p. 107), *Foaie verde bob areu / Di la val' de satul meu / Ard două lumini de său* (*ibidem*, p. 110)), în Muntenia (Gresia, jud. Teleorman, GRIGORIU-RIGO, MED. I, 40, apud DA : *În Muntenia, fetele, pentru ca să le crească părul sau contra căderii părului, întrebuințează o buruiiană pe care o numesc „areu”*) ; fără a preciza regiunea în care l-a înregistrat, PONTBRIANT îl dă pe *areu* cu sensul de „chimen”. E important de semnalat că *areu* se găsește și în dialectul aromân (vezi T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ed. a II-a, București, 1974, p. 196 ; PANȚU, PL., 10), cu același sens ca și în dacoromână, adică sinonim cu *alior*. Cuvîntul *areu* e cunoscut și în varianta *ariu*, în Banat (ALR, s.n., III, h. 647/27, 29),

în Țara Hațegului (HEM 1675, REV. CRIT. III, 86, apud DA) și în Prahova (: Drajna de Sus, HEM 1675).

Originea celor două cuvinte a fost discutată mai ales în dicționare. Pentru *alior*, s-au propus două soluții etimologice. Cea dintâi o găsim în HEM, 892. B. P. Hasdeu, pornind de la varianta *aléur*, explică pe *alior* din lat. *hellëborus* „spinz”. Etimologia sa a fost admisă, cu rezerve, de S. Pușcariu (în *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache* ..., Heidelberg, 1905, p. 6—7), pentru ca, mai târziu, în DA, să considere cuvântul cu originea necunoscută, respingînd etimonul lui Hasdeu pentru dificultățile de ordin fonetic și semantic. Singurul care admite etimologia lui B. P. Hasdeu e A. Scriban (vezi SCRIBAN, D., s. v.). Cea de a doua soluție etimologică îi aparține lui I.-A. Candrea. Acesta, pornind de la culoarea galbenă-aurie a florilor aliorului, una dintre caracteristicile plantei, propune ca etimon lat. *auréolus* „auriu” > **auriólus* > *arior* > (prin disimilare) *alior*. Confirmarea acestei etimologii o găsește în faptul că „în prov. *aliorul* se numește *auriolo* < *aureola*” („Grai și suflet”, III, 1928, fasc. 2, p. 423). Etimologia lui I.-A. Candrea, inclusă firește în CADE, a fost acceptată de S. Pușcariu („Dacoromania”, X₂, p. 290, unde discută pe *daliar*), DM și DEX, precum și de Al. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, [Tenerife,] 1966, p. 20, și de N. Raevskij, M. Gabinskij (red.), *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, Chișinău, 1978, p. 24. TDRG îl consideră pe *alior* cu origine necunoscută.

Areu, cu varianta *ariu*, e considerat cu origine necunoscută în mai multe dicționare (TDRG, DA, T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân* ..., și Al. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano* ...). Surprinzător e că nici CADE nu-i dă etimologia, ceea ce ar putea face să se creadă că I.-A. Candrea renunțase la explicația pe care o dăduse cu cîțiva ani înainte de apariția dicționarului (vezi *infra*), considerînd-o, probabil, nu îndeajuns de convingătoare. SCRIBAN, D. reține sugestia Dicționarului Academiei, pentru care *areu* „pare a fi înrudit etimologiceste” cu *alior*, și include cuvîntul în familia lui *aléur*, alături de variantele *alior* și *arior*. Legătura etimologică dintre *ariu* / *areu* și *arior* a stabilit-o mai întîi B. P. Hasdeu. Acesta găsește originea lui *ariu* / *areu* în *arior* : „Pierderea finalului se explică prin aceea că în forma *arior* poporul a luat pe -or drept sufix diminutival ca în „frățior”, „tărzior” etc., închipuindu-și că pozitivul trebuie să fie *ariu* sau *areu*” (HEM II, 1675). Aceeași explicație o dă și I.-A. Candrea (*loc. cit.*) : „formele *arîu* și *aréu* [...] sînt refăcute din *arior*, finalul -(i)or fiind luat drept sufix diminutiv”. E posibil ca explicația acestuia să fie independentă, deoarece nu face nici o referință la HEM. S-ar fi putut vorbi mai degrabă de un schimb de sufixe : -(i)or, interpretat ca sufix, a fost înlocuit cu -iu. Dar fie într-un fel, fie într-altul, rămîn neexplicate forma *areu*, considerată de mai multe dicționare ca fiind de bază, și variantele cu e ale lui *alior* : *aleór* și *aléur*. Pe de altă parte ne întrebăm : cum s-ar putea explica *areu* din aromână ca o formă refăcută din *alior*, cînd în acest dialect *alior* nu există? Așadar, soluția etimologică propusă de B. P. Hasdeu și I.-A. Candrea întîmpină dificultăți.

Fără îndoială că *areu*, *ariu* și *alior*, *arior*, *aleór*, *aléur*, *aior* etc. fac parte din aceeași familie de cuvinte. Înrudirea lor etimologică este evidentă. După părerea noastră, pentru deslușirea originii acestor cuvinte trebuie

să pornim de la *areu*, care, atît fonetic, cît și semantic, continuă lat. *aureus* „de culoarea aurului, auriu” (< *aurum*), planta denumită astfel avînd florile galbene-aurii. În sprijinul acestei etimologii vine atestarea lui *areu* „alior” în dialectul aromân. Varianta *ariu* se poate explica prin influența sau atracția cuvintelor derivate cu sufixul adjectival *-iu*, care indică cu deosebire asemănarea în culoare (*albăstriu*, *arămiu*, *argintiu*, *cărmăziu*, *cenășiu*, *liliachiu*, *măsliniu*, *pămîntiu*, *ruginiu*, *trandafiriu*, *vinețiu*, *vioriu* etc.), însușirea fiind într-un grad mai mic. Sufixul *-iu* este productiv în limba română.

Dacă *areu/ariu* este cuvîntul de bază, originea lui *alior* (< *arior*), cu toate variantele lui, se impune de la sine: *alior* este un derivat românesc de la *ariu*, iar varianta *aleór* (< **areor*) de la *areu*, cu sufixul *-(i)or*. E mai puțin probabil să se fi păstrat în limba română atît *aureus*, cît și *aureolus*, diminutivul acestuia. Faptul că aromâna nu cunoaște decît pe *areu* întărește explicația noastră.

Existența lui *areu* în limba română, cu înțelesul de „gălbui, auriu”, este confirmată și de *moraréu* „mărar”, înregistrat de DLR ca variantă a lui *mărar*, alături de *morar*. Cuvîntul *morareu* formează o mică arie în partea de nord a județului Bihor, cuprinzînd și o parte din nord-vestul Sălajului (vezi ALR I, chest. 844/295, 298, 302, 305). C. Săteanu ni l-a comunicat din zona Carei, în prelungirea ariei menționate, sugerîndu-ne prezența lui *areu* în *morareu*. Într-adevăr, *morareu* < *morar areu*, prin aglutinare, ținînd seama de faptul că florile mărării sînt galbene-aurii. Acest cuvînt compus ne dovedește că *areu* a existat în limba română ca adjectiv, înainte de a se fi substantivizat.

Ne-a mai rămas să explicăm variantele lui *alior* (< *arior*, prin disimilare): *aior* e înregistrat nejustificat de două ori în TDRG, la *aior* < *ai*, cu sensul de „alior”, și la *alior*, ca variantă; DA se îndoiește, pe bună dreptate, de înrudirea cu *ai*, iar CADE îl consideră format de la *alior*, fără a da explicațiile necesare; *aior* este o variantă a lui *arior*, născută prin disimilare totală (cf. *fereastră* > *fereastă*, *propriu* > *propriu*, *printre* > *pintre* etc.); *alion* și *aliom*, înregistrate numai în poezia populară (vezi *supra*) < *alior*, din necesități de rimă; *alinor* < *alior* + *alina*, prin contaminare (ținînd seama de faptul că aliorul se întrebuințează în medicina populară) sau prin atracție paronimică; *aleór* < **areor* (< *areu* + *-or*); *aléur* < *aleór*, *altur* < *aliór*, cu deplasarea accentului și schimbarea lui *o* în *u*, sub influența lui *lăor/lăur*, sinonim cu *alior*, atestat în Vernești, jud. Buzău (BORZA, D. 66; pentru varianta *lăor* cf. H. II 142 (Mărăcineni — Buzău), apud DA), deci în aceeași regiune în care se găsesc și variantele în discuție.

Noiembrie 1987

ROMULUS TODORAN
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

PROPOZIȚII CONTRASE ȘI PROPOZIȚII ABBREVIATE (I)

D. D. DRAȘOVEANU

0. Interpretarea și încadrarea anumitor fapte sintactice — cum sint și cele pe care le vom lua în discuție mai jos — nu pot fi realizate fără a se face apel la „tradiționalele” contrageri. Ca dovadă, *jucându-se din Jucându-se pe stradă, copilul a auzit un zgomot și mergînd din Ion vede pe Gheorghe mergînd pe stradă*¹, interpretate în afara contragerilor, pe baza unei reguli de transformare, sint considerate atribute² or, nici chiar în exemplul al doilea sensul nu este „care merge”³, ci „il văd că / cum merge”. O încadrare ca cea de mai sus este cu atît mai puțin motivabilă, cu cît gerunziului i-au fost identificate, în afara funcției atributive, numeroase altele — vezi Caragiu (1957) și Edelstein (1972) —, încît a le lăsa deoparte sau a le reduce la una singură (cea atributivă) ar însemna ca chiar sub rezerva unor explicabile și admisibile ambiguități⁴ să ne privăm cu bună știință de tot atîtea posibilități de încadrare (sintactică) a fenomenelor vizate. Cît privește identificarea uneia sau a alteia dintre funcții, pentru aceasta dispunem — în lipsa unor reguli de transformare corespunzătoare funcțiilor respective — de semne, firește, extrinsece (dată fiind absența conectivului), dar de cele mai multe ori sigure : în cazul unor funcții circumstanțiale, corelativul prezent sau posibil în regentă sau / și adverbul însoțitor : ex. *Chiar nespunîndu-i, tot a aflat.* ; în cazul funcțiilor necircumstanțiale, trăsăturile gramaticale ale termenului regent.

0.1. De altfel, nici chiar în gramatica clasică⁵, ele, contragerile, nu ocupă locul care le revine, nici ca descriere, nici ca vehiculare în interpretarea faptelor (asta, atunci cînd nu sint absente din lucrări sau chiar negate), încît reactualizarea lor este pe deplin justificată. Pentru inițiativa în acest sens, vezi Avram (1978) și (1986).

0.2. Faptul că în privința modului cum sint înțelese există deosebiri motivează discuția de mai jos.

1. CONTRAGEREA — sensul cuvîntului și termenii procesului. Cuvîntul *contragere* trimite la două fapte și-l presupune pe un al treilea : la proces, la rezultatul lui și presupune faptul supus respecti-

¹ Vasiliu — Golopenția (1969, p. 236).

² *Ibidem*, p. 233.

³ *Ibidem*, p. 239.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Pentru gramatică clasică, vezi Avram (1978, p. 262).

vului proces : avem adică un *transformandum*, o *transformare* și un *transformatum*⁶.

1.1. *Td*-ul îl constituie, după cum se știe, propozițiile — subordonate, dar și coordonate; vezi, copulative și adversative, la Edelstein (1972, p. 111).

1.2. Transformarea are ca obiect, cum de asemenea se știe, verbul-predicat, căruia i se înlocuiește modul personal cu unul nepersonal, și relatorul interpropozițional (conectiv sau morfemul conjunctivului, *să*).

Notă 1. *Să* este exclusiv morfem⁷, nu conjuncție și nici și morfem, și conjuncție.

Notă 2. Suprimarea lui *a fi* este dată ca o modalitate a *Ctr* de Iordan (1937, p. 232) și de Avram (1986, p. 365); pentru o reexaminare a problemei, vezi *infra* 2.

Notă 3. Conectivul nu se suprimă în cazul „construcțiilor infinitivale relative”⁸ — și acestea, tot contrageri.

1.3. *Tt*-ul.

1.3.1. *Aria* acestuia diferă mai mult sau mai puțin de la autor la autor : astfel, alături de modurile nepersonale, sînt date drept *Ctr* și infinitivele lungi⁹, unele „derivate verbale (substantive nume de acțiune sau de agent, adjective cu sufixele *-tor*, *-bil*, *-iv* etc.)”¹⁰ și chiar apozitia¹¹. Problema pe care ne-o punem este dacă și acestea din urmă (adică, din afara modurilor nepersonale) sînt tot *Ctr* sau rămîn în zona simplelor echivalări posibile. Comparăm, în acest sens, o *Ctr* modală cu o „contragere” prin substantiv : (a) *Coborînd temperatura, apa a-nghetat.* și (b) *Am ajuns la locul întîlnirii.* Deosebirea : în timp ce, pentru a ne explica structura *Coborînd temperatura* drept o funcție cauzală, este necesar să facem apel la *Td* (*fiindcă a coborît temperatura*), pentru a ni-l explica pe *la locul întîlnirii* drept c. de loc, nu este deloc necesar să invocăm (sau să echivalăm cu) *Am ajuns unde era întîlnirea*.

Această deosebire — dintre necesar și facultativ — o socotim suficient de importantă pentru a nu considera *Ctr* decît structurile cu *moduri nepersonale*.

Notă. Delimitînd astfel *Ctr*, problema modificărilor secundare, cum ar fi de ex. *cînd ai venit tu* → *la venirea ta*, nu se pune. (Despre asemenea modificări vezi Avram (1986, p. 366).)

La rîndul lor, înseși modurile nepersonale cunosc, din punctul de vedere al calității de *Ctr*, variații de tratament : privilegiat — în mod explicabil — este *gerunziul*, figurînd în gramaticile mai vechi frecvent sub denumirea de substituție¹², de construcție¹³ și de contragere¹⁴. Gerun-

* Semnificația prescurtărilor: *c.* = complement, *Ctr* = contragere, *Grz* = gerunziu, *Inf* = infinitiv, *NP* = nume predicativ, *PREP.* = prepoziție, *P* = predicat, *pP* = propredicat, *Red* = reducere, abreviere, *S* = subiect identic cu al propoziției regente, *S'* = subiect diferit de al propoziției regente, *Td* = transformandum, *Tt* = transformatum.

⁷ Despre *să* ca exclusiv morfem, vezi Drașoveanu (1975, p. 72).

⁸ Excepția este consemnată de Avram (1978, p. 263).

⁹ Iordan (1937, p. 232) și Avram (1986, p. 365).

¹⁰ Avram (1978, p. 263). Cele în *-tor* apar și la Tiktin (1945, p. 157).

¹¹ Tiktin, *op. cit.*, p. 224.

¹² Șotropa (1924, p. 201) și Tiktin, *op. cit.*, p. 232.

¹³ Șotropa, *op. cit.*, p. 201, și Sandfeld-Olsen (1936, p. 291).

¹⁴ Iordan (1937, p. 232).

ziului îi urmează *infinitivul* — în atenția lui Tiktin și denumit substituție¹⁵. *Participiul* — la Iordan : „poate înlocui nu numai o propoziție atributivă ..., ci și o propoziție circumstanțială de timp ...” (1937, p. 233). Cît privește supinul cu statut de *Ctr*, acesta este absent din gramaticile citate; el nu apare cu acest statut nici chiar în GA (1954), care, sub titlurile „Construcții echivalente cu” diferite subordonate, urmărește susținut înlocuirile cu moduri nepersonale. Îl întâlnim mult mai târziu, la Avram (1978, p. 263), subînțeles în „cele patru moduri nepersonale”, și la Pană Dindelegan (1985) în sintagma „transformare de supin” (*gata să plece / gata de plecat*), p. 443.

Menționind că, pe baza deosebirii pe care o facem între *Ctr* și *Red* (vezi *infra* 2.), participiul trece la acestea din urmă, conchidem că din *Ctr* fac parte numai cele modale (modal-nepersonale): *gerunziale*, *infinitivale* și *prin supin*.

1.3.2. Structura. Ca structură, trăsăturile esențiale și comune celor trei tipuri de *Ctr* sînt deci: (a) modul nepersonal al verbului cînd acest mod este în substituibilitate cu unul personal și (b) absența relatorului interpropozițional. (Despre apariția în *Tt* a prepoziției, vezi *infra* 1.3.8.1.)

O a treia trăsătură, proprie doar unor *Ctr* gerunziale și infinitivale, este că acestea pot avea un subiect diferit de al regentei, un *S'*¹⁶: ex. *Coborînd temperatura, apa a-nghetat.*; *I-au rugat atîția, încît a-i mai ruga și eu ar fi inutil.*

Notă. Diferența față de situațiile cu subiect identic, *S*, este nesemnificativă pentru calitatea de contragere, de *Tt*, după cum nesemnificativă este pentru faptul de origine: calitatea de propoziție a lui *Td* și nici funcția ei nu sînt cu nimic influențate de faptul dacă subiectul acesteia este un *S'* sau *S*. Diferența va avea totuși un rol în interpretarea anumitor structuri (vezi *infra* 1.3.8.1.).

Posibilitatea unui *S'* este semnificativă pentru interpretarea lui *Tt*, acest *S'* argumentînd pe cîteva direcții.

(a) *S'* face obligatorie admiterea unui subiect și în structurile în care acesta este identic cu al regentei, *S*, și astfel neexprimat (subînțeles) în cuprinsul lui *Tt*¹⁷: *Împiedicîndu-se [el], copilul a căzut.*, *Ion s-a ascuns spre a nu fi găsit [el]*.

(b) *S'* și *S* din *Td* fac ca verbul să rămînă și în *Tt* un ocupant al poziției¹⁸ ‘predicat’, ocupant pe care, dat fiind că *P* se definește prin modurile personale, nu-l putem denumi astfel. În studiul său despre *Grz*, autoarea însăși, Caragiu (1957), deși susține că structurile cu *Grz* sînt *propoziții* („propoziții gerunziale”, p. 72), nu tratează direct verbul ca *P*, preferînd perifrazele „funcționează ca un predicat” (p. 72), „are funcțiune predicativă”, „îndeplinește funcțiunea de predicat” (p. 88), după cum nici *Grz* nu este trecut de autoare la modurile *personale*. Perifraze ca cele de mai sus ar putea fi rezumate printr-un derivat cu prefixul

¹⁵ Tiktin, *op. cit.*, p. 226.

¹⁶ Faptul este semnalat; vezi: Sandfeld-Olsen, *op. cit.*, p. 291, Tiktin, *op. cit.*, p. 235, GA (1963, II, p. 82).

¹⁷ Se subînțelege că atunci cînd avem un *S*, el poate apărea în *Ctr* și atunci nu mai apare în regentă.

¹⁸ Pentru ‘poziție sintactică’, vezi Gușu Romalo (1973, p. 90, pct. 2).

pro- (nu tocmai eufonic), *propredicat* (pP), după modelul *pronume*. Înseși respectivele moduri, cînd verbul are S exprimat sau subînțeles, sînt, ca *ne-personale*, *nepredicative*, dar *propredicative*; iar dacă ducem pînă la capăt propunerea, Tt este, la rîndul său, o *pro-propoziție*.

(c) S' (iar ca acesta, și S) demonstrează *ipso facto* că Tt -ul este termen într-o relație interpropozițională, ține adică de sintaxa frazei și nu de a propoziției, subînțelegîndu-se axioma că în cuprinsul uneia și aceleiași propoziții nu pot exista două (sau mai multe) S decît dacă acestea sînt coordonate între ele¹⁹.

1.3.3. Raportări și funcții. pP preia aceleași două²⁰ raportări ale P din Td , cu deosebirea — definitorie pentru Ctr — că aceste raportări au loc în *absența relatorului*, și anume:

a. o raportare intrapropozițională, la S' sau S , în absența morfemului de acord verbal;

b. o raportare interpropozițională, la un cuvînt din regentă, în absența relatorului (interpropozițional).

Prin aceste două raportări, verbul la mod nepersonal se constituie deci simultan în două funcții, întocmai ca P al unei subordonate:

1° una intrapropozițională, de pP , și

2° una interpropozițională, al cărei termen subordonat nu este întregul Tt (*coborînd temperatura*), ci singur pP (*coborînd*)²¹, după cum nici în Td (*a-nghetat, fiindcă temperatura a coborît*) termenul subordonat nu este întregul, propoziția, ci numai P , *a coborît*; asta, pentru că *fiindcă* îl cere exclusiv pe *a coborît*. (Despre *regimul verbal modal personal* (= predicativ) al conectivelor subordonante interpropoziționale, vezi articolul nostru *Observații* ... (1968, p. 21—22).) Dacă numim subordonata astfel, subordonată cauzală, o facem prin extensie de la cuvîntul subordonat, de la P . Aceeași extensie o operăm / menținem și în cazul unui Tt : cînd taxăm drept „ Ctr gerunzială a unei cauzale”, am operat extensia de la *coborînd*, de la funcția 2° a lui pP .

Notă. Tot neexplicite, dar evidente, sînt extensiile pe care le practicăm în cazul propozițiilor regente: regenta unei atributive, de exemplu, este regentă prin extensie de la regent — substantivul determinat.

1.3.4. Identificarea funcțiilor interpropoziționale, 2°, sau stabilirea inventarului acestora, dată fiind absența relatorului, o facem parcurgînd transformarea în sens invers. Fapt ciudat, numeroși autori, ocupîndu-se de funcțiunile modurilor nepersonale, prezintă aceste funcțiuni în afara Ctr , o c u l t î n d — am zice, „pe nedrept” — fie transformarea (cei care vorbesc de echivalențe)²², fie și transformarea și Td -ul²³, în ciuda faptului că pentru a se ridica la numeroase asemenea funcțiuni ei nu au putut-o face în vreun alt fel decît parcurgînd drumul de la Tt , prin transformare, la Td .

¹⁹ Vezi Drașoveanu (1971).

²⁰ Facem abstracție de subordonați.

²¹ Cînd Házzy (1971) numește verbul la gerunziu „predicat dependent”, el are în vedere această funcție, 2°.

²² GA (1954 și 1963), Asan—Vasilu (1956), Caragiu (1957), Edelstein (1972), Diaconescu (1977).

²³ Caragiu (1957).

1.3.5. Substituibilitate. Denumirea 'substituire' sau cea de 'construcții echivalente cu ...', aplicate lui *Tt* ca substituent, sînt de natură să sugereze o inegalitate valorică între cei doi termeni ai transformării, or funcția 2° fiind aceeași la *Td* și la *Tt*-ul obținut, cei doi termeni intră cu drepturi egale în relația de substituibilitate, fiecare putînd fi substituentul celuilalt.

1.3.6. Încadrarea sintactică a lui *Tt* — propoziție sau parte de propoziție.

Denumirile sub care a circulat sau mai circulă *Tt*-ul nu sînt semnificative în problema încadrării. *Construcție*: numeroase și diverse (vezi Constantinescu 1980, s.v. *construcție*), unele construcții sînt termeni ai relațiilor interpropoziționale (ex. construcțiile infinitivale relative), altele, ai celor intrapropoziționale (ex. construcțiile modale). *Substituire*, folosit pentru calitatea de substituent, nu arată ce este acest substituent. *Echivalent*, de asemenea. *Contragere*, cea mai frecventă și cu ceva mai motivată, are, după cum arătam la 1., două sensuri: de proces și de rezultat; e adevărat, sînt foarte frecvente în dicționare definițiile de tipul „acțiunea de a ... și rezultatul ei”, însă, în situația discutată aici, este de dorit și posibil: *contragere*, ca infinitiv lung, trecînd peste neajunsul că sugerează o operație de scurtare²⁴, poate fi rezervat pentru 'proces'.

Trăsăturile comune celor trei manifestări ale sale (mai ales a treia), formulate la 1.3.2., exclud *Tt*-ul din sfera părții de propoziție²⁵, apropiindu-l mult de propoziție²⁶; se cere făcută doar deosebirea dintre o propoziție dată și una rezultată; pentru aceasta din urmă, rămînînd în familia lui *contragere*, considerăm ca denumire motivată cea de *propoziție contrasă*²⁷—gerunzial, infinitival și prin suspin.

1.3.7. În limitele celor prezentate pînă aici, statutul lui *Tt* este clar și ferm.

1.3.8. Există însă structuri care pun probleme în ce privește încadrarea lor între propozițiile contrase (*Tt*) sau între părțile de propoziție (non*Tt*). Dificultățile sînt create de anumite contradicții.

1.3.8.1. Prepoziție și subiect — termeni ai unei contradicții.

a. PREP. + PREP. a + INF. + S', ex. *Ion s-a ascuns spre a nu-l găsi Vasile*. Contradicția căreia îi este supus segmentul *a nu-l găsi* este cea dintre forțele contrarii 'atracție' și 'respingere': prepoziția, după cum se știe, este, prin regimul ei, *intrapropozițională*; pe de altă parte, *Vasile*, ca S', situează pe *a nu-l găsi* în afara regentei, deci *extrapropozițional*. Contradicția este ireductibilă, astfel că unul dintre considerente trebuie sacrificat; fiind în prezența unui *Tt*, căci are un *Td* (ca *să nu-l găsească Vasile*), apreciem ca prevalent considerentul impus de S', încît aici avem o propoziție contrasă. Soluția, întrucît sacrifică unul dintre considerente, rămîne arbitrară.

²⁴ Vezi, despre „scurtare”, Avram (1986, p. 370): „De reținut că nu totdeauna enunțul contras este mai scurt decît cel inițial, cum ar rezulta din denumirile date procedurii”.

²⁵ Pentru contrageri ca parte de propoziție, vezi Constantinescu (1980) s. v. *contragere*.

²⁶ Pentru gerunziu ca propoziție, „propoziție gerunzială”, vezi Caragiu, *op. cit.*, p. 72.

²⁷ Termenul „propoziție contrasă” îl întîlnim la Tikin, *op. cit.*, p. 216 și la Șotropa, *op. cit.*, p. 184, care înțeleg însă sub acest termen cu totul altceva, și anume propoziții cu subiect multiph.

b. PREP. + PREP. a + INF. + S sau [*S*], ex. *A citit spre a afla*[el]. Structura este identică cu cea din **a.**; contradicția — aceeași; diferența dintre structurile cu *S'* și cele cu *S* este, după cum arătam la 1.3.2. în *Notă*, nesemnificativă pentru calitatea de *Tt*; consecvența ne-ar obliga deci la o aceeași soluție cu cea de la **b.** și ea ar fi aceeași, dacă nu ar fi intervenit aici o deplasare a ponderii în favoarea intrapropoziționalității prepoziției. Considerentul legat de *S*, care *S* este și aici o realitate, devine neglijabil; o analogie cu supinul (*s-au dus la scaldat*), cărui nimeni nu-i recunoaște un subiect posibil, ni-l arată pe *S* ca fiind foarte aproape de calitatea doar de autor, care o prelungește pe cea a subiectului regentei, pe baza *logicii lucrurilor* (aceiași *s-au scaldat*, care *s-au dus*). Socotim deci că în **b.** avem un non *Tt*, o parte de propoziție.

Notă. Soluția este concordantă cu cea a tuturor gramaticilor, unde, la complementul circumstanțial de scop, construcția « prep. + inf. » este nelipsită.

1.3.8.2. Modurile nepersonale și funcțiile de subiect sau de c. direct — termeni ai altei contradicții.

Precizare. Ne referim aici la funcții ca părți de propoziție și nu la 'clasele de substituție' ale celor două 'poziții' (vezi nota 18).

I Subiectul și c. direct — unul dintre termenii acestei contradicții — figurează în gramaticile noastre ca exprimându-se (și) prin *gerunziu*, *infinitiv* și *supin*.

Subiectul și c. direct au drept trăsături esențiale și comune (comune de altfel tuturor funcțiilor construite cazual) — și, în confruntarea de mai jos cu modurile nepersonale, tot atâtea exigențe — două:

A. Ca clase lexicogramaticale de realizare, sint **substantivale** (substantive, cuvinte substantivate, autonome și pronume).

Notă. Cum pronumele are o sintaxă identică cu a substantivului, „calchiată” după a acestuia, trăsătura 'pronominal' o subsumăm trăsăturii 'substantival'; cuvântul *nume*, la care recurge Guțu Romalo (1973, p. 109), este prea larg dacă avem în vedere că sub *nomen* se înscriu și adjectivul (*nomen adjectivum*), și numeralul (*nomen numeralis*). Același argument — al de *dezeaxtizării* —, și față de: propoziție nominală, GN, nominalizare, intrate în lingvistica românească din limbi în care *nume* înseamnă „substantiv”.

B. Ca mod de a se construi — lăsind la o parte aparentele și realele excepții de la construcția nominativă a subiectului și de la cea acuzativă a c. direct —, sint construcții **cazuale** și nu prepoziționale, ci **antiprepoziționale**. Precizăm, aici la **B.**, că *pe* de la c. direct este morfem și nu prepoziție²⁸.

II În vederea confruntării modurilor nepersonale — celălalt termen al contradicției — cu trăsăturile **A.** și **B.** ale funcțiilor în discuție, prelinăm:

(a) pe *a* de la infinitiv îl considerăm, în concordanță cu gramaticile și dicționarele, prepoziție. Alternativa — *a* morfem, susținută de Diaconescu (1977, p. 148 și urm.), — nu este neglijabilă.

²⁸ Vezi Drăganu (1943) și Drașoveanu (1976, p. 80–81).

(b) Pe *de* de la supin îl considerăm, de asemenea, prepoziție. O eventuală ipoteză că ar fi morfem este anulată de celelalte incontestabile prepoziții ale supinului: *din, după, la, pentru* ²⁹.

II₁ GERUNZIUL (ex. *Văd arzînd., Se vede arzînd.*) și Ø + INFINITIVUL (ex. *Pot spune., Se poate spune.*) aparțin sferei *verbului* și sint *acazuale*, încît nici trăsătura A., nici trăsătura B. nu le admit în funcțiile de subiect și de c. direct. Străine de cazuri, ele se lasă angajate în substituibilitatea cu modurile personale ale lui *Td*; *arzînd* și *spune* sînt cîte un *Tt*, propoziții — complete directe și, respectiv, subiective — *contrase*.

II₁ GERUNZIUL. Din totalul de 15 funcțiuni (tot atîtea sensuri relaționale) numărate după inventarul stabilit de Edelstein (1972), cu 3 dintre acestea, *Grz*, neavînd un *Td* corespondent, nu este propoziție contrasă, ci complement: de mod (*Să trec riul înotînd*), instrumental (... *i-ar fi deslușit inima cîntînd*) și de relație (... *nu mergem mai departe cercetînd.*) ³⁰.

II₁' Ø + INFINITIVUL ³¹. Mențiuni:

(a) nici cu funcția de subiect, nici ca vreun *alt ocupant* al poziției, acest infinitiv (*Se poate spune*) nu este, după informația noastră, consemnat în gramatici.

(b) În alte poziții decît cea de subiect și c. direct nu apare.

(c) În „construcțiile infinitivale relative” (*N-are cine veni.*), este considerat contragere (vezi *Nota 3* de la 1.2.).

(d) În legătură cu separabilitatea lui de verbul regent (*a putea, a ști*), există, după cum se știe, două propuneri, opuse: pentru neseparare, Guțu Romalo (1956, p. 81) și pentru separare, GA (1963, II, p. 98). Noi îl considerăm disociabil, fie și numai dintr-un motiv de consecvență: dacă în *Td* separăm conjunctivul, atunci și în *Tt* separăm infinitivul.

II₂ A + INFINITIVUL ȘI SUPINUL. Problema apartenenței la sfera substantivului sau la a verbului se pune aici în termeni diferiți (față de II₁), știut fiind că:

(a) fiecare, și *a + Inf.*, și supinul, cunoaște două componente, una substantivală și una verbală ³², coexistente;

(a') componenta substantivală este selectată de termenul regent; prin această componentă, ambele ar răspunde la exigența A.;

(a'') componenta verbală este selectată de determinanți (complemente).

(b) ambele sînt construcții *prepoziționale* (— trăsătură substantivală).

Remarcă. Subliniem, aici sub (b), ca fapt curios, că GA (1954 și 1963), care deș i consideră pe *a* de la infinitiv și pe *de* ș.c.l. de la supin prepoziții și care deș i este preocupată, pe bună dreptate, de aparentele și realele excepții de la construcția nominativă a subiectului (1963, II, p. 90), totuși nu încadrează structurile aici discutate la excepții.

²⁹ Sandfeld-Olsen, *op. cit.*, p. 275, îl dau în enumerare și pe *pe*; în exemplele folosite de autori nu-l găsim.

³⁰ Exemplele sînt luate de la Edelstein, *op. cit.*, p. 79 și 84.

³¹ Vezi această separare, în Ø */a/* prepoziție + *a* + infinitiv, la Diaconescu, (1977, p. 150 și urm.).

³² Vezi enumerate trăsăturile substantivale și verbele în GA (1963, I): pentru infinitiv, p. 224 și urm., pentru supin, p. 233—234.

II' $A + \text{INFINITIVUL}$. Funcțiilor de subiect și de c. direct ale acestui *Inf* li se opune exigența **B.**,

(a) atît prin faptul de a fi o construcție prepozițională, cît și prin trăsăturile verbale;

(b) este a c a z u a l;

(c) poate avea subiect, chiar un S' : *Este necesar a fi verificate rezultatele.*;

(d) se află în substituibilitate cu conjunctivul dintr-un Td , încît în A *continuat a nega.*, sau în E *ușor a serie.*, *Inf* reprezintă cîte o propoziție *contrasă* (completivă directă, respectiv subiectivă).

În alte poziții decît cea a subiectului și a c. direct, acceptarea lui drept Tt :

— este (o socotim) obligatorie atunci cînd are un S' , ca la **1.3.8.1. a.** (ex. *L-au rugat atîția, încît a-l mai ruga și eu, s-ar irita.*); și

— este facultativă, de preferat, asimilată funcțiilor prepoziționale, cînd are un S , ca la **1.3.8.1. b.** (ex., în *Un om în stare a face [el] acte de eroism*), complement indirect; exemplu luat din GA (1963, II, p. 159).

II' $\text{PREP.} + \text{SUPINUL}$. Componenta substantivală a supinului este mult mai marcată decît a *Inf* cu a . Pe baza regimului prepozițiilor cu care se construiește, i s-ar putea chiar recunoaște acuzativul.

Pentru componenta verbală nu se poate invoca posibilitatea vreunui S gramatical; despre un autor, acceptabil prin *logica lucrurilor*, vezi *supra* **1.3.8.1. b.** Determinanții, complemente, nu sînt concludenți, pentru că nu au nimic de-a face cu componenta substantivală, încît a-i invoca ar fi, în demersul nostru, un argument nici nu facil, ci gratuit, dacă nu chiar o diversune.

a. Supinul ca subiect. Rămîn așadar în conflict (doar) *prepoziționalitatea* sa și *antiprepoziționalitatea* funcției subiect. Invocăm însă ca salutară — salutară căci salvează legea construcției nominative a subiectului, scoțînd supinul de pe lista a ceea ce poate fi funcție (și nu ocupant). .. de subiect — substituibilitatea cu conjunctivul, un Td (*E ușor să spui.*), față de care supinul se constituie într-un Tt (*E ușor de spus.*), o *subiectivă contrasă*.

b. Supinul și c. direct. Realizarea supinului drept c. direct este ipotetică³³. Situațiile pe care le avem în vedere nu confirmă ipoteza.

1° În prezența 'substantivalului' acuzativ, indiferent de așezarea față de acesta,

(1') *Am terminat lecția de citit, dar n-am terminat-o de scris.*

(1'') *Am terminat de citit lecția, dar n-am terminat-o de scris*, nici în (1'), nici în (1'') nu supinul este c. direct, ci, după cum arată -o, *lecția*; supinul — un c. *limitativ* („în privința cititului”).

2° Cînd 'substantivalul' acuzativ este absent, el se cere subînțeles ca termen al relației 'parte—întreg', în care 'partea', supinul, este c. *parțitiv*:

(2') *Am terminat [ceva] de citit.*

(2'') *Am terminat de citit [ceva].*

³³ Supinul este dat drept c. direct de: Avram (1986, p. 293), Sandfeld—Olsen (1936, p. 283).

Dovada că nici *ceva* din (2'') nu este c. direct al lui *de citit*, ci al lui *am terminat*, o avem la (1''), în -o.

Notă. Nu înseamnă că negăm supinului calitatea de regent al unui c. direct (ex. *De citit lecția, am citit-o*).

De altfel, în poziția de c. direct, supinul nu este decît forțat substituibil cu un conjunctiv: *A terminat să citească.* (? !). Tot forțată este și substituirea conjunctivului printr-un supin: *A continuat de citit.* (? !).

c. În alte poziții decît cea de subiect, fie substituibil, fie nesubstituibil, este asimilabil construcțiilor prepoziționale.

Concluzii (la 1.3.3,2.). Gerunziul, infinitivul și supinul

(a) n u s î n t subiecte sau c. directe, ci *ocupanți* ai pozițiilor respective, avînd ca notă comună substituibilitatea unuia cu ceilalți (ocupanți), notă prin care ei sînt membrii aceleiași clase (de substituție), *coordonanți* (logic) între ei și *cosubordonanți* (logic) clasei.

(b) Dacă avem însă în vedere că ocupantul central și reprezentativ al clasei (al poziției) este *substantivalul*, este cel puțin oportun să introducem între acești membri ai clasei o antinomie: (A) substituenți *cazuali* și (B) substituenți *acazuali* (anominativi și anacuzativi), în subgrupul (B) intrînd *propozițiile* (Td) și, alături de acestea, *propozițiile contrase* corespunzătoare (Tt).

2. ABREVIEREA sau REDUCEREA (în prescurtări, Red).

Scoțîndu-le din sinonimia cu *contragerile*, definim abrevierile drept transformarea care constă în s u p r i m a r e a relatorului subordonant interpropozițional și a verbului *a fi* (indiferent de valorile acestuia — copulativ, auxiliar al diatezei pasive³⁴ sau predicativ).

2.1. Comparînd între ele *Ctr* — ne vom folosi în comparare de cele gerunziale — și *Red*, vom constata că este vorba de d o u ă transformări și nu de una.

Notă. Fiind tot transformări³⁵, rămînem și în continuare la prescurtările Td și Tt.

Ctr — *Tt*: (1) *Îmbolnăvindu-se, Maria nu s-a dus la școală.*

Red — *Tt*: (2) *Bolnavă, Maria nu s-a dus la școală.*

Constatăm, drept trăsături comune:

(a) același Td, cite o subordonată cauzală (*Fiindcă s-a îmbolnăvit, ..., Fiindcă a fost bolnavă, ...*).

(b) În Tt, a b s e n ță a relatorului. Această absență, ea însăși, se va explica diferit.

Deosebiri. (a) În ce privește configurația lui Tt: în *Ctr*, verbul rămîne; în *Red* acesta nu mai apare, rămînînd doar adjectivul; pe poziția adjectivului mai pot rămîne substantive (cu sau fără prepoziție) și participii.

(b) În ce privește *funcția intrapropozițională* a celor rămase în Tt: în *Ctr*, verbul predicativ este un *pP* (vezi supra 1.3.2. (b)); în *Red*, adjectivul ș.c.l. sînt *NP*, cu excepția participiului, care în condițiile accep-tării diatezei pasive nu poate fi *NP*.

³⁴ Despre contestarea diatezei pasive, vezi Iordan, Guțu et al. (1967, p. 196) și Drașoveanu (1979).

³⁵ Vasiliu — Golopenția (1969, p. 244 și urm.).

(c) În ce privește funcția interpropozițională a lui *Tt*: în *Ctr*, *Tt*-ul este o propoziție subordonată cauzală contrasă (*Îmbolnăvindu-se*) sau oricare alta din 12 posibile³⁶; în *Red* nu avem o asemenea funcție, căci dincolo de a fi *NP*, adjectivul și celelalte nu mai sînt nimic; am putea oare spune că *bolnavă* este (și) vreun c. de cauză sau vreo propoziție cauzală?!, sau despre substantivul în nominativ *musafir* din *Musafir*, nu mi-am permis să ... că ar fi vreun complement?!.

2.2. Această deosebire, (c), este revelatoare în privința soartei relatorului și, inductiv, în privința esențialității deosebirii dintre *Ctr* și *Red*; o formulăm, această deosebire, astfel:

1° din moment ce *Grz* (*Ctr*) se ridică pînă la 12 funcții interpropoziționale, iar cuvintele *NP* (*Red*) nu cunosc nici una, în aceleași condiții ale absenței relatorului, înseamnă că *Grz* are, încorporate, latente, 12 sensuri relaționale ('polisemie relațională'), spre deosebire de cuvintele *NP*, cărora le sînt absolut străine astfel de sensuri.

2° Înseamnă, mai departe, că în *Ctr* nu se produce decît o actualizare de către context a unuia dintre mai multele sensuri relaționale, pe cînd în *Red* operăm noi o reînserare, firește cu ajutorul contextului, a celor suprimate anterior.

Drept concluzie (la 2.2.): dacă, în ce privește *Ctr*, stăm la îndoială între 'suprimare'³⁷ și 'includere'³⁸, atunci — 'includere', iar dacă stăm între 'includere' și 'actualizare', atunci — 'actualizare'.

Spre ilustrarea în plus a concluziei, două analize:

a) În ex. *Conform legii privind modul de desfășurare a ... , anterioară celei din ... , privind* (*Ctr*) cuprinde și sensul relațional al lui *care* și sensul termenului *privește* (= conține, concentrare, rezumare), pe cînd în cazul lui *anterioară* (*Red*), reinserăm elementele suprimate care este.

b) Anticipînd cele de sub 3.1., *Ctr* și *Red* pot apărea în succesiunea *Ctr* gerunzială și apoi *Red*:

(1) *pentru că a fost bolnavă, Maria ... = Td*

(2) *f i i n d bolnavă, Maria ... = Ctr., Tt cu sensul relațional cauzal actualizat.*

(3) [—————] *bolnavă, Maria ... = Red, Tt, prin suprimarea gerunziului împreună cu sensul relațional cauzal apartenent.*

2.3. *Red* cu *S'*. Și *Red* pot avea *S'*: ex. *O dată ei sosiți, noi am putut începe*. Structurile de acest tip, numite, împreună cu cele gerunziale și infinitivale, „construcții absolute”, sînt justificat considerate a avea o structură complexă (GA 1963, II, p. 82 și 151). Încercăm aici analiza și interpretarea lor.

Subiectul, aici un *S'*, ei, nu poate fi explicat de-a dreptul prin *Red*. Știindu-se că subiectul reclamă un predicat, *P* sau *pP*, acesta ar urma să

³⁶ Numărul de 12 funcții interpropoziționale nu-l înțelegem ca absolut, putînd interveni deosebiri de interpretare.

³⁷ Iordan (1937, p. 232) și Avram (1978, p. 263).

³⁸ Edelstein (1972, p. 22).

fie *sosiți*, dar nu este, pentru că participiul, întocmai ca supinul, nu poate contracta un subiect, așa cum pot *Grz.* și *Inf.* Mai știindu-se și că un participiu (sau un adjectiv) acordat în absența unui verb nu poate fi altceva decât atribut, ar urma ca *sosiți* să fie atribut, dar nu este atribut, **ei sosiți*. (El, participiul, ca de altfel nici adjectivul, în structurile de acest tip, nu este atribut nici față de un substantiv: ... o dată exprimată această meditație fiecare simțea emulația ...³⁹.)

Rezolvarea o aduce *Grz* din momentul anterior al transformării, ca singurul care-l poate ilustra aici pe *ei* ca subiect și pe *sosiți* ca parte a ocupantului poziției predicat:

a) o dată *sosiți* fiind *ei*, ...

b) o dată *ei sosiți*, ...

Pentru a ne explica deci structura *S' + participiu*, trebuie „să urcăm” de la *Red* la *Ctr. grz.*, de la b) la a).

Ca regulă, când în *Td* predicatul este un verb în construcție pasivă sau pasivizat, *S'* este preluat de *Ctr grz*, de unde pătrunde și în *Red*.

2.4. Precizări (la 2).

(a) Participiul nu face parte din *Ctr* („contrageri participiale”), ci din *Red*; dacă ar fi *Ctr*, ar însemna să acceptăm și „*Ctr* adjectivale”, și „*Ctr* substantivale”.

(b) „Atributul circumstanțial” cu nuanță, de ex., cauzală, pe baza celor de mai sus, se schimbă în '*Red* la *NP* a unei subordonate cauzale' (vezi ex. (2), din cuplul de la 2.1.). Alte argumente: dacă avem în vedere că și o atributivă poate fi redusă, ex. *conform legii* ..., *anterioară* ..., și dacă menținem „atributul circumstanțial cu nuanță ...”, ar însemna ca aici să avem „atribut cu nuanță atributivă” (? !); în plus, *anterioară* nu poate fi atribut adjectival al lui *legii*, pentru că nu se acordă cu acesta (*legii* — dativ, *anterioară* — nominativ), ci cu subiectul suprimat *care*. Cît privește „nuanța”, aceasta este mult mai mult decât o nuanță, este *relatorul* suprimat; în ex. nostru, conjuncția *fiindcă*, cu sensul ei relațional cauzal.

2.5. Ca o concluzie la 2., *Tt*-ul în *Red* este și el o propoziție (ex. *bolnavă*) redusă, abreviată, iar propoziție fiind constituie unul dintre cei doi termeni ai unei relații interpropoziționale, ține de sintaxa frazei.

3. Concluzie (la 1. și 2.). *Ctr* și *Red* sînt fenomene distincte.

3.1. Putem avea numai *Ctr* (ex. *îmbolnăvindu-se, Maria* ...), numai *Red* (ex. *conform legii* ..., *adoptată*) și *Ctr* (gerunziale) urmate de *Red* (vezi ex. (1), (2), (3) de la sfîrșitul lui 2.2.).

3.2. Acceptînd ideea existenței latente, în *Ctr*, a sensului relațional, cuvîntul *contragere* capătă motivare aproape deplină, iar distanța dintre sensurile „*contragere*” și „*abreviere*” corespunde celei reale, dintre fapte.

3.3. Fenomenele discutate disociază modurile nepersonale:

Grz și *Inf* sînt angajate în *Ctr*, iar participiul, în *Red*.

³⁹ Exemplu luat din GA (1963, II, p. 151).

BIBLIOGRAFIE

- Asan—Vasilii
1956 Finuța Asan, Laura Vasilii, *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română*, în SG, I, p. 97—113.
- Avram
1978 Mioara Avram, *Contragerea propozițiilor și dezvoltarea părților de propoziție*, în LL, II, p. 261—267.
1986 Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București.
- Caragiu
1957 Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc*, în SG, II, p. 61—89.
- Constantinescu
1980 Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, București.
- Diaconescu
1977 Ion Diaconescu, *Infinitivul în limba română*, București.
- Drașoveanu
1968 D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, nr. 1, p. 19—32.
1971 D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică—unicitatea*, în CL, XVI, nr. 2, p. 325—335.
1975 D. D. Drașoveanu, *Categoriile gramaticale de relație și de opoziție ale limbii române*, în CL, XX, nr. 1, p. 67—79.
1976 D. D. Drașoveanu, *Un atribut acuzativ*, în CL, XXI, nr. 1, p. 79—82.
1979 D. D. Drașoveanu, *Sintaxa participiului și diateza pasivă—categoriile în contradicție*, în CL, XXIV, nr. 1, p. 37—47.
- Drăganu
1943 N. Drăganu, *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, București.
- Edelstein
1972 Frieda Edelstein, *Sintaxa gerunziului românesc*, București.
- GA
1954 *Gramatica limbii române*, vol. I—II, Editura Academiei R.P.R., București.
1963 *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I—II, Editura Academiei R.S.R., București.
- Guțu Romalo
1956 Valeria Guțu Romalo, *Semiauxiliarele de mod*, în SG, I, p. 57—83.
1973 Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București.
- Házy
1971 Ștefan Házy, *Gerunziul — predicat „dependent”*, în StUBB, Philologia, fasc. 1, p. 109—119.
- Iordan
1937 Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, București.
- Iordan, Guțu et al.
1967 Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo et al., *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București.
- Până Dindelegan
1985 Gabriela Pană Dindelegan, *Structuri adverbiale comune cu cele verbale și adjectivele*, în SCL, XXXVI, nr. 5, p. 444—447.
- Sandfeld—Olsen
1936 Kr. Sandfeld et Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine, I. Emploi des mots à flexion*, Paris.
- Șotropa
1924 Calistrat Șotropa, *Gramatica limbii române*, București.
- Tik tin
1945 H. Tik tin, *Gramatica română. Etimologia și sintaxa*, ed. a III-a, București.
- Vasilii—Golopenția
1969 E. Vasilii, Sanda Golopenția-Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București.

PROPOSITIONS « CONTRACTÉES » ET PROPOSITIONS ABRÉGÉES (Résumé)

Ce qu'on désigne par le terme *contragere* (*contraction*) recouvre en fait deux transformations distinctes : la « contraction » et l'« abréviation » des propositions. L'abréviation consiste à *supprimer* le relateur interpropositionnel ainsi que le verbe *a fi* (*être*) ; la contraction consiste à *résumer* une proposition, résumé qui n'est pas sans inclure le sens du verbe ainsi que celui du relateur (sens relationnel). Ces deux transformations peuvent se présenter isolées ou dans la suite : contraction puis abréviation. Les modes non personnels mobilisés se répartissent comme suit : l'infinitif et le gérondif tiennent de la contraction ; le participe tient des abréviations. Dans ces transformations le *transformatum* est la proposition *abrégée* et, respectivement, *contractée*.

Noiembrie 1987

*Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31*

PRÉSENTATIF ET CONFIGURATION DISCURSIVE EN FRANÇAIS PARLÉ

LIGIA STELA FLOREA

0.1. En dépouillant un corpus oral, on est frappé par la grande fréquence des structures à présentatif, qui semblent tenir un rôle de premier ordre dans l'organisation du discours. On a inventorié et décrit ailleurs¹ les différentes formes que revêtent en français parlé les trois tours connus généralement sous ce nom², à savoir C'EST, IL Y A, VOICI et VOILÀ.

Il ne sera question ici que du présentatif C'EST et notamment de son apport à la structuration de la phrase orale, voire à celle de l'unité de dialogue dont il assure la cohésion et la progression d'une réplique à l'autre. Notre propos ne sera donc pas l'étude syntaxique en soi du présentatif C'EST³, ni la description de ses aptitudes combinatoires, multiples et diverses, qui en font, selon le mot de C. Blanche-Benveniste, « l'exemple type du verbe à poly-valences »⁴. Ce qui nous occupera plutôt ici, c'est son rendement syntaxique, sa capacité de se substituer à n'importe quel segment de discours, en tant que procédé de connexion et de reprise spécifique au français parlé. Étudier le fonctionnement de C'EST dans le dialogue, c'est donc montrer à quel point la façon dont l'oral « fait discours » diffère de celle de l'écrit⁵.

On a travaillé sur deux corpus de facture inégale⁶ : l'un datant des années cinquante et ayant servi à l'établissement du français élémentaire

¹ Cf. Ligia-Stela Florea, *Syntaxe du français parlé*, thèse de doctorat, Université de Cluj-Napoca, 1980 (dactylographiée).

² De fait, on remarque un certain flottement terminologique dans les études qui leur sont consacrées. Pour ne citer que quelques exemples : G. Goldberg (voir *infra*, note 12) et M. A. Morel (voir *infra*, note 20) les appellent « actualisateurs » ; C. Jeanjean (voir *infra*, note 3) parle de la « construction » *il y a* ; C. Blanche-Benveniste (voir *infra*, note 4), du « verbe d'équivalence » *c'est* ; enfin, J. Deulofeu (voir *infra*, note 8), ainsi que la plupart des grammairres françaises les désignent sous le nom de « présentatifs », tout court, que nous allons adopter aussi pour la commodité de l'exposé.

³ Telle qu'elle a été effectuée par exemple pour *il y a* par Colette Jeanjean, « *Soit y avait le poisson soit y avait ce rôti farci* ». *Etude de la construction IL Y A dans la syntaxe du français*, in « Recherches sur le français parlé », publication du GARS, 1979, n° 2, pp. 121—160.

⁴ Claire Blanche-Benveniste, *Examen de la notion de subordination. Les verbes d'équivalence*, in « Recherches sur le français parlé », publication du GARS, 1982 n° 4, pp. 71—116.

⁵ Cf. Françoise Gadet, *Effets de langue orale*, in « Langages », XXI, mars 1986, n° 81, pp. 57—71.

⁶ Le premier corpus, qui ne représente à vrai dire qu'une partie du corpus original constitué par l'Ecole de Saint-Cloud, contient notamment des interviews où la parole est invariablement partagée entre un enquêteur et un témoin. Le corpus mis à notre disposition par Mary-Annick Morel du Centre de Recherche en Morphosyntaxe du Français (Université de Paris III) est composé, en revanche, de conversations authentiques, où la parole se répartit spontanément entre deux ou plusieurs locuteurs, proches ou amis.

et l'autre, plus récent, composé en exclusivité de conversations enregistrées et transcrites par une enseignante de l'Université de Paris III, en 1973.

0.2. Deux précisions terminologiques s'imposent avant d'entrer dans le vif du sujet : ce qu'on entend par *unité de dialogue* (UD) et par *configuration discursive*.

La première est pour nous une succession de tours de parole dont la réalisation minimale se compose d'une paire de répliques ⁷ (plus exactement d'une intervention et d'une réplique) centrées sur le même thème et présentant certaines caractéristiques formelles. C'est ce qui fait la relative homogénéité de l'UD, sa cohérence sémantique et sa cohésion structurale. Quant aux rôles conversationnels, ils alternent selon un schéma relativement fixe. Ce sont en dernière analyse les facteurs pragmatiques — sujet, situation et schéma invariants — qui décident du découpage et de l'identification de l'UD.

Le terme *configuration*, accrédité par les travaux du GARS (Groupe Aixoïis de Recherche en Syntaxe, nous semble recouvrir cependant des acceptions assez différentes d'un auteur à l'autre. Si, pour Claire Blanche-Benveniste, les « configurations » sont des « caractéristiques » générales du « texte oral », pour José Deulofeu, ce sont plutôt des traits affectant tel ou tel des énoncés qui composent ce texte. Avant d'être une modalité d'organisation du discours, la « configuration » est donc pour lui une modalité d'organisation de l'énoncé, qui repose ou non sur des relations morphosyntaxiques. Et il définit ensuite la dualité des configurations discursives qui « sont à la fois le mode de réalisation obligé des constructions grammaticales et un moyen de construire des énoncés au-delà des constructions grammaticales » ⁸.

0.3. C'est le point de vue qu'on va adopter ici, ainsi que la démarche conséquente qui consiste à cerner d'abord le rôle de C'EST dans la structuration de l'énoncé et ensuite son apport à l'organisation discursive dans son ensemble. Au niveau de l'énoncé — le seul qui sera abordé ici — le présentatif sera envisagé, dans un premier temps, comme mode de réalisation préférentiel des relations morphosyntaxiques et, dans un deuxième temps, comme moyen de construction, propre au discours oral, qui déborde le cadre de la grammaire.

1.0. La grande variété des formes que revêt dans le discours le schéma C'EST + Expansion est due aux nombreuses aptitudes combinatoires du présentatif, qui recoupent pratiquement toutes celles du verbe *être*. Outre qu'il introduit n'importe quelle catégorie grammaticale, il construit des éléments (*C'est un livre, C'est à mon père, C'est de mon père, C'est pour cette raison*) proportionnels à n'importe quel pronom ou construction prépositionnelle (*ça, à lui, de lui, pour ça*). Cette polyvalence caractérise son statut de *verbe constructeur* mais elle le rend apte également à des « fonctionnements subdits très importants » qui font valoir son

⁷ Cf. Danielle André Larochebouvy, *La conversation quotidienne*, E N S de Saint-Cloud, Crédit, 1984 : « L'unité minimale de conversation se compose d'une paire de répliques accompagnées ou non d'éléments gestuels ».

⁸ José Deulofeu, *Les énoncés à constituant lexical détaché*, in « Recherches sur le français parlé », publication du GARS, 1979, n° 2, pp. 75—107.

statut de *verbe de dispositif*⁹. Or, ce qui distingue les deux, c'est que, dans un cas, on a affaire à un C'EST polyvalent et polyréférentiel, capable de prendre toutes les formes temporelles ou modales, alors que, dans l'autre, on a affaire à un C'EST avalent, dont les variations de temps, aspects et modes sont très limitées.

A ce double statut du verbe correspond un double, voire triple statut du pronom. Pour un C'EST, verbe constructeur, CE est tantôt un déictique à référent situationnel, tantôt un substitut (anaphorique ou cataphorique) à référent contextuel. Dans le dispositif de mise en vedette C'EST ... QUI/QUE, CE, en relation discontinue avec un relatif, n'a plus de valeur pronominale du tout (plus de référent et plus de commutation possible avec *ceci/cela*). La copule cessant d'être un verbe constructeur, la relative n'est plus qu'une « pseudo-subordonnée »¹⁰.

Verbe constructeur ou pas, C'EST peut subir la négation, l'interrogation et parfois l'accord en nombre, tout en se maintenant, en verbe unipersonnel, à la troisième personne. Malgré les contraintes morphologiques qui affectent le verbe de dispositif, C'EST garde intacte sa qualité verbale, mais le fait d'être un présentatif semble lui avoir ôté celle de prédicat, dévolue en ce cas à l'élément subséquent. Ce dernier devient ainsi le support logique du constat¹¹, ce qui conduit certains auteurs, dont Geneviève Goldberg, à voir dans C'EST + Expansion un « énoncé bifonctionnel nominal », décomposable en actualisateur et nom à fonction prédicative¹².

1.1.0. Ce phénomène de dissociation entre support formel et support logique du constat peut surtout être observé quand l'élément subséquent est un substantif déverbal, comme dans les trois exemples ci-dessous :

- I A — Je connais bien Istamboul, j'ai visité toutes les petites églises byzantines, toutes les ... les mosaïques et Sainte Sophie, *c'est réellement une impression* quand on entre ...
- B — Oui. (Texte B₉)
- II — Le 16 janvier j'ai vu mes anciens malades arriver. Alors là *ça a été un délire*, c'était vraiment très sympathique de se retrouver là-bas triomphants et occupant ce petit sana. (Texte CER₁₁)
- III — Qui c'est ça — *c'est la retraite pour ton père.* (Conv. 9.07.73)

Dans I et II le tour à présentatif prend visiblement la fonction d'un énoncé canonique du genre « ça (a) produit un(e) x », alors que dans III il équivaut à « ton père prend sa retraite ».

⁹ Cf. Claire Blanche-Benveniste, *op. cit.*, pp. 86—87. La notion de « proportionnalité » entre les membres d'une classe d'équivalence appartient toujours à cet auteur et concerne leur propriété de commuter les uns avec les autres.

¹⁰ Cf. *ibidem*, pp. 101—105, où l'auteur fait une analyse détaillée de « l'emploi non constructeur » du verbe C'EST, emploi qui consacre son statut de « verbe de dispositif ».

¹¹ Terme emprunté à Aurélien Sauvageot, pour qui il est synonyme d'« assertion ». Cf. : « Les énoncés débutant par la formule *il y a* placent d'entrée le constat et c'est la locution *il y a* ou ses variantes temporelles ou modales qui supportent l'assertion finie » dans *Analyse du français parlé*, Paris, 1972, p. 98.

¹² Cf. Geneviève Goldberg, *Syntaxe et types d'énonciation*, in « Langue Française », septembre 1977, n° 55, pp. 77—85.

Pour en revenir à l'exemple I, nous croyons utile de transcrire la suite de cette intervention, où le locuteur remplace C'EST par IL Y A sans que le sens de la phrase en souffre :

A — Je pensais que ça serait exagéré mais *vraiment il y a une impression* dès qu'on entre.

B — Oui.

A — *Vraiment il y a impression* (Texte B₉)

A remarquer que la troisième occurrence du substantif déverbal est dépourvue d'article, ce qui met davantage en valeur sa nature verbale. C'EST n'admet pas cet emploi et les configurations qu'il construit différent de celles que fournit IL Y A. Si, malgré tout, ils sont parfois interchangeables, c'est que le premier risque alors d'assumer un rôle normalement dévolu au second : il pose l'existence d'un fait plus qu'il ne caractérise l'objet auquel ce fait est lié.

1.1.1. Avec un SN « description définie »¹³, C'EST peut renvoyer toujours à un énoncé du type Sujet + Verbe + Complément, sans que le verbe apparaisse pour autant en surface sous une forme nominalisée.

IV — Tu es en vacances toi alors ?

— Ecoute — c'est pas vieux.

— Depuis quand ? — depuis hier ?

— Justement on arrose mes vacances — *c'était ce soir*.

(Conv. 9.07.73)

Si le premier énoncé à présentatif n'est qu'une réponse écho à *Tu es en vacances?*, le second semble prendre la place et la fonction d'une réplique ultérieure qui, vu l'imparfait, est à formuler comme « J'ai pris mes vacances ce soir » plutôt que comme « Je suis en vacances depuis ce soir ». On a restitué ici l'énoncé à partir d'un circonstant, mais on peut le faire aussi à partir d'un actant :

V — Je connaissais pas encore les qualités de ce vin ... J'ai demandé un grand verre et je me suis endormi sur le port deux bonnes heures, complètement lessivé par ... je ne sais pas si *c'est l'alcool ou la résine ... ou le soleil sur ce vin ...*

(Texte B₉)

Les points de suspension traduisent non seulement l'embarras du locuteur devant la cause qui a pu engendrer un tel effet, mais aussi une hésitation devant la structure à choisir : la séquence construite autour d'un participe est abandonnée en cours de route et remplacée par un énoncé à présentatif, d'où la survivance de l'idée verbale : « C'est l'alcool ou la résine qui m'ont lessivé ».

Dans les deux exemples suivants, C'EST reprend à chaque fois un verbe tensé d'une phrase à l'autre ou d'une réplique à l'autre.

VI (L'heure du coucher venue, la mère dit à ses enfants) :

— Bon alors je monte d'abord Pascal et après *c'est Lise* hein ?

(Conv. 5.06.73)

¹³ Cf. Oswald Ducrot, *Dire et ne pas dire, Principes de sémantique linguistique*, Paris, 1972.

VII — Alors tu pars pessimiste pour le voyage?

— Ah oui je l'ai perdue aujourd'hui.

— *C'est cette grosse affaire-là?*

— Elle est perdue.

(Conv. 9.07.73)

On peut établir cette fois un rapport direct entre les énoncés canoniques « Je monte Lise », respectivement « J'ai perdu cette affaire » et C'EST + SN, le présentatif assumant visiblement un rôle de substitut verbal, dévolu en général au verbe *faire*.

1.1.2. Avec un participe passé, la valeur verbale du présentatif s'accuse davantage, C'EST renvoyant alors à une phrase passive ou impersonnelle : l'exemple VIII se situe dans la suite immédiate de VI.

VIII (Le père demande à la mère qui vient de mettre au lit ses enfants) : Ça y est? *C'est couché?*

Le pronom neutre semble fonctionner ici comme déictique (CE = les enfants qu'on désigne par un geste global) mais il peut assumer ailleurs une fonction anaphorique, comme dans les exemples IX, X.

IX — J'ai rêvé cette nuit qu'il arriverait quelque chose à votre avion et vous, vous serez perdu.

— Ah quelle bêtise!

— Monsieur, je vous assure que, quand je rêve quelque chose, *c'est toujours arrivé.*

(Texte G₉)

Le passage d'une structure impersonnelle IL + Verbe + Complément à une structure du type C'EST + Expansion participe, où le pronom CE est en rapport avec *Quand P*, peut être saisi sur le vif, à l'intérieur d'une seule et même unité de dialogue.

Dans le récit oral, ce tour fournit l'équivalent parfait d'un énoncé canonique centré sur un passé-composé :

X — Actuellement ... il doit y avoir environ 70 lits et *c'est devenu un hôpital vraiment très bien équipé*, alors qu'au début ... c'était plus une infirmerie avant guerre qu'autre chose ... *depuis la guerre c'est devenu l'hôpital de la Cité Universitaire de l'Université de Paris ... ç'a été très long et fin septembre c'était pas encore tout à fait fait ...*

(Texte CER₁₁)

Ce passage réunit trois variétés de structure avec C'EST, de sorte qu'on peut mieux déceler les différences qui les séparent. Le tour C'EST + SN joint une caractéristique au thème fourni par le contexte (l'établissement en question), alors que C'EST+Expansion participe pose plutôt l'existence d'un fait se rattachant à ce thème et que C'EST+SAdj sert enfin à caractériser ce même fait.

1.1.3. L'énoncé Sujet+Copule+Attribut reste cependant le schéma de phrase auquel, de par sa nature, l'énoncé à présentatif C'EST se substitue le plus facilement. Celui-ci s'avère moins coûteux que celui-là, car il permet d'éviter la répétition des marques flexionnelles. Les deux exemples suivants en témoignent :

XI C — Nous sommes allés voir ce .. ces ballets qui ... *c'est une catastrophe.*

G — Tiens! Il s'agit des ballets de Blanche-Neige?

C — Oui, c'est l'histoire de Blanche-Neige.

(Texte AG₁)

XII D — Laissez-le revenir parce que moi j'ai jamais eu le récit de cette aventure.

ML — Ben vous avez vraiment raté parce que le jour où je l'ai fait il était assez ...

L — Ah oui, *c'était pittoresque*.

D — *C'était pittoresque, oui ?*

(Texte B₀)

Dans XI la relative « Qui sont une catastrophe » est remplacée en cours d'émission par *C'est une catastrophe*, ce qui permet au locuteur d'éviter l'accord au pluriel et le recours à la subordination¹⁴. Dans XII, le changement survient toujours en cours d'émission — plus avancée cette fois — au hasard d'une interruption. La phrase amorcée par ML *Il était assez* est reprise à son compte par un autre locuteur qui, avant de l'achever, la reformule à l'aide du présentatif : *C'était pittoresque*.

2.0. Mais pour un C'EST de caractérisation¹⁵, la préférence du locuteur va surtout vers une configuration du genre Lexique détaché ou juxtaposé + C'EST + SAdj où, tout en gardant sa valeur anaphorique, le présentatif est intégré cette fois à un énoncé emphatique.

XIII — Ah bon. Les études sont longues ?

— Ben, c'est-à-dire que *les études, c'est pas tellement long* quand on réfléchit bien, naturellement jusqu'au bac mathém ...

(Texte CER₁₀)

XIV — Et ces machines sont chères je suppose.

— *Les machines pour fabriquer des chèques c'est assez cher* — c'était des trucs vachement compliqués à cause de la machine qui coûtait 50 briques — c'est pas vrai ?

— *50 briques c'est pas très cher*.

(Conv. 12.07.73)

La conversion d'un énoncé Sujet+Copule+Attribut en structure à présentatif et à lexique détaché ou juxtaposé nous semble obéir ici à un double impératif de l'activité discursive : économie de marques flexionnelles et choix de schémas syntaxiques dont la fréquence d'occurrence permet de réduire l'effort de sélection. A ces critères concernant la phrase en tant que structure grammaticale, s'ajoutent des critères qui la concernent en tant qu'organisation discursive, à savoir le choix d'une structure thématique qui convienne aux intentions et aux tâches communicatives des participants à l'échange¹⁶.

¹⁴ Mary-Annick Morel nous suggère également une autre explication : C'EST l'emporte ici sur la relative, car CE permet un jugement global « ces ballets que nous sommes allés voir ». Nous la remercions ici pour toutes les autres suggestions qu'elle a eu l'amabilité de nous faire en lisant notre manuscrit.

¹⁵ Avec un C'EST d'identification, ce genre de substitution est obligatoire : *Et lui, qui est-ce ? — C'est mon frère*. Avec un C'EST de caractérisation, il est plutôt facultatif, l'exemple XII en fournit justement la preuve : *le récit ... il était assez ...* qui devient par la suite *c'était pittoresque*.

¹⁶ Cf. Ligia-Stela Florea, *Structure et agencement de la phrase orale. Le modèle Topic — Comment*, in « Revue Roumaine de Linguistique », XXVIII, 1983, n° 3, pp. 209—222.

2.1. Des auteurs se réclamant de la grammaire transformationnelle, comme Eva Larsson¹⁷, ou de la grammaire textuelle, comme François Corblin¹⁸, s'accordent pour reconnaître que ce sont en premier lieu les facteurs contextuels qui déterminent le recours à l'emphatisation. F. Corblin y voit un phénomène gouverné par les mêmes règles que celles qui sous-tendent le développement du texte. Ces règles sont formulées en termes de progression ou de cohésion, suivant la place qu'occupe l'élément emphatisé dans la dynamique discursive : une place de « thème propre », pour un élément qui constitue un changement de thème par rapport à l'énoncé précédent, ou une place de « rhème propre », pour un élément connu, déjà mentionné précédemment.

XV O — Je voudrais un pardessus très bon et si possible ...

T — Ben, prenez de l'arraché.

O — *De l'arraché, qu'est-ce que c'est que ça?*

T — Ben, c'est un tissu, un tissu épais, de belle qualité.

O — De belle qualité, chaud?

T — *Ah ça, pour être chaud, c'est chaud ...*

(Texte B₃)

Dans un premier temps, le locuteur O met en position de thème un SN qu'il s'agit de définir par la suite et dont le relais est assuré par une double anaphore : *ce* et *ça*. Dans un second temps, c'est le SV de la phrase qui devient thème et rhème à la fois, vu le caractère polyréférentiel du présentatif. A chaque reprise, le syntagme linéarisé en tête de l'énoncé et contrasté prosodiquement représente l'élément nouveau — l'objet d'abord, une de ses qualités ensuite — devenus tour à tour noyaux informatifs du discours.

2.2. Là, c'était le contexte linguistique et ailleurs, c'est le contexte situationnel qui paraît imposer le recours à l'emphatisation. Avant d'obéir à une intention d'insistance, ce procédé nous semble tenir plutôt de cette tendance à la spontanéité et à la subjectivité, propre à l'oral. Or, la phrase emphatisée permet justement au locuteur de nommer les choses dans l'ordre où elles se présentent à son esprit : la qualité passe avant l'objet auquel on l'attribue, car c'est par le biais de l'impression qu'il produit que cet objet sera perçu par les locuteurs. L'exemple XVI en témoigne :

XVI L — Regarde — non pas comme ça — de l'autre côté

M — Oh c'est joli — qu'est-ce que c'est?

L — C'est les Dalmatiens avec un Monsieur

M — *C'est joli ces petits — ces petits dessins ...*

(Conv. 9.07.73)

C'EST permet, dans un premier temps, d'embrayer le discours sur la situation. Dans un second temps, où le référent est incorporé au contexte verbal sous la forme d'un SN juxtaposé, le présentatif, simple auxiliaire syntaxique, permet d'invertir l'ordre thème + rhème, afin de réserver la première place au SAdj qualifiant.

¹⁷ Eva Larsson, *La dislocation en français — étude de syntaxe générative*, Etudes Romanes de Lund, 1979, pp. 9 et 20.

¹⁸ François Corblin, *Sur le rapport phrase — texte. Un exemple : l'emphase*, in « Le Français Moderne », 1979, n° 1, pp. 55—73.

A remarquer la facilité avec laquelle un CE déictique se convertit en CE diaphorique et un C'EST actualisateur, en C'EST prédicatif. Toujours est-il que le tour avec C'EST reste dépendant du contexte (situationnel ou verbal), à l'encontre de l'énoncé canonique Sujet + Copule + Attribut, qui présente une relative autonomie à l'égard de celui-ci.

3.0. Ce qui fait donc de C'EST + Expansion une configuration discursive, au sens premier du terme, c'est qu'il constitue un mode de réalisation préférentiel des structures phrastiques dans la langue parlée, structures reposant sur des relations grammaticales. Mais il peut fournir également, sous diverses variantes, un moyen de construire des phrases au-delà des structures grammaticales.

La dialogue qui suit offre un exemple frappant de clivage entre organisation grammaticale et discursive. Une structure avec *avoir* se voit remplacer d'une réplique à l'autre par une structure avec *être*, dont la forme Pronom + C'EST + SN ne repose qu'en partie sur le pouvoir constructeur du verbe. Les relations entre le pronom linéarisé en tête et le reste de l'énoncé ne s'établissent qu'au niveau du discours par l'enchaînement des répliques :

XVII — Ils ne sont pas nommés par la SNCF ... ?

— Non, subventionnés par la Préfecture de police, ils ont une médaille

— Oui, en effet, *vous c'est une médaille dorée*, alors qu'*eux c'est une médaille blanche* ...

(Texte CER₈)

C'EST fonctionnant ici comme substitut verbal, l'énoncé à présentatif est à interpréter soit comme « vous, vous avez une médaille dorée » soit comme « vous, c'est une médaille dorée que vous avez ». On retrouve ce type de configuration dans l'exemple suivant :

XVIII J — Mon poste est tout simplement fichu

M-A — Prends le mien et fais-le mettre sur la R 16 — ça doit être possible ... Ah oui mais il y a une question de batterie

J — Oui il y a une question de batterie

M-A — *Moi — c'est un 12 volts*

J — Ben moi aussi.

(Conv. 7.07.73)

Cette fois, les rapports entre la structure avec C'EST et une éventuelle structure avec *avoir* (« moi c'est un 12 volts que j'ai ») sont entièrement sous-jacents. Il conviendrait plutôt de mettre le pronom *moi* en rapport avec les syntagmes *mon poste* et *le mien* qui figurent dans la première et la seconde répliques, ce qui donnerait : « moi, mon poste c'est un 12 volts ». Toujours est-il que les relations qui jouent entre les deux segments de l'énoncé à présentatif sont au niveau de l'interprétation des relations anaphoriques relevant de la seule cohérence discursive¹⁹.

¹⁹ Cf. aussi José Deulofeu, *op. cit.*, où il analyse plusieurs énoncés du type *Il y a cette pièce j'y mange le soir*. Les rapports qui s'instituent entre les deux membres de ces énoncés sont, selon cet auteur, des rapports anaphoriques ou de compatibilité lexicale, donc « les énoncés à lexique juxtaposé relèvent de l'analyse des configurations discursives et non de celle des constructions grammaticales ». Ce type d'énoncés présente des analogies évidentes avec ceux que nous examinons sous 3.0.

Si, dans XVIII, ces relations étaient médiatisées par un SN situé hors de l'énoncé, dans XIX, elles sont médiatisées par ce même SN (Adj possessif + Nom), intégré cette fois à l'énoncé en tant qu'attribut de C'EST. Mais il y a plus : le pronom CE change de référent et devient cataphorique d'un SP *de* + Inf, ce qui nous met en présence d'un autre type de configuration discursive ²⁰.

- XIX — Il me laisse tomber. A ce moment c'est le commissionnaire
 — Oui oui, *lui c'est son travail de sortir les bagages de la gare.*
 — Et *nous c'est notre travail de débrouiller les clients*, de
 . trouver un taxi ..

(Texte CER₈)

Les deux derniers exemples mettent en place une autre configuration typique du français oral, à savoir GN complexe + C'EST + SAdj, qui, le contour intonatif aidant, fait habituellement office de phrase exclamative. Les rapports que C'EST entretient avec le GN complexe relèvent là aussi de la seule cohérence discursive.

XX Tous ces gosses qui ont perdu leurs parents, c'est terrible !

Toutes ces machines qu'il peut y avoir, c'est incroyable !

4.0. L'énoncé à présentatif C'EST engendre en français parlé deux séries de configurations discursives : les unes ne sont qu'une modalité entre autres de réaliser les relations morphosyntaxiques, tandis que les autres constituent un moyen de construire des énoncés au-delà des relations grammaticales.

La première série de configurations découle d'une remarquable aptitude du tour C'EST + Expansion à remplacer ou à relayer dans le discours des énoncés plus rigoureusement construits et, de ce fait, moins dépendants du contexte, mais dont l'inconvénient est d'exiger un effort de préconstruction plus important et donc une conception synthétique de la phrase à élaborer. Par contre, le tour avec C'EST semble épouser la démarche naturelle de la pensée, car la phrase se construit en deux temps, les constituants actantiels s'ajoutant ainsi à l'ébauche du constat selon une visée concrète, analytique.

Les phrases emphatisées, où C'EST anaphorique et prédicatif est le mode de réalisation préférentiel de la relation attributive, nous acheminent vers une seconde série de configurations, situées aux confins du discours et de la grammaire : des énoncés à lexique détaché ou juxtaposé, dont on n'a examiné ici que trois (Pron. pers. + C'EST + SN, Pron. pers. + C'EST + SP et GN complexe + C'EST + SAdj) et qui reposent, en partie du moins, sur des relations tenant de la seule cohérence discursive.

²⁰ Pour les divers emplois de C'EST : déictique ou substitut diaphorique (anaphorique ou cataphorique) voir le *Cours de grammaire CAPES — Agrégation*, de Mary-Annick Morel, publié par l'Université de la Sorbonne Nouvelle Paris III, 1986/1987 (polycopié).

PREZENTATIV ȘI CONFIGURAȚIE DISCURSIVĂ ÎN FRANCEZA VORBITĂ

(Rezumat)

Pornind de la noțiunea de „configurație discursivă”, acreditată de lucrările cercetătorilor de la Aix-en-Provence, articolul de față examinează rolul prezentativului C'EST în structurarea enunțului oral. Analiza unor eșantioane de franceză vorbită, din care se reproduc aici douăzeci, conduce la degajarea a două serii de configurații discursive. Prima, decurgând dintr-o proprietate specifică lui C'EST de a se substitui structurilor cano-nice *Sujet + Verbe + Complément* și *Sujet + Copule + Attribut*, constituie una dintre modalitățile preferențiale de realizare a relațiilor morfosin-tactice în franceza vorbită. A doua serie de configurații, comportînd structuri de tipul *Element detașat (juxtapus) + C'EST + Expansiune*, bazate pe relații de strictă coerență discursivă, se situează la limita dintre organizarea gramaticală și cea discursivă.

Noiembrie 1987

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

PE MARGINEA UNUI DICȚIONAR DIALECTAL (I)

I. MĂRIU

1. În anul 1985, la tipografia Universității din Timișoara, a apărut întiiul volum din *Dicționarul subdialectului bănățean*, lucrarea elaborată, la îndemnul regretatului mare lingvist Gh. Ivănescu și la inițiativa prof. dr. Vasile Șerban, „de către un colectiv de cadre didactice și cercetători de la Universitatea din Timișoara”, colectiv format din : prof. dr. Francisc Király, conf. dr. Ion Muțiu, conf. dr. Ionel Stan, conf. dr. Dumitru Crașoveanu, conf. dr. Vasile Frățilă, lector dr. Domnica Gheorghiu, lector dr. Rodica Popescu, lector dr. Aurel Scorobete, cercet. șt. princ. dr. Sergiu Drincu, cercet. șt. dr. Maria Purdela-Sitaru, cercet. șt. dr. Doina Babeu, cercet. șt. dr. Livia Vasiliuță, filolog Paulina Cheie, filolog Mihaela Chio-reanu, filolog Elena Șalinački și filolog dr. Petru Livius Bercea (vezi p. 5).

Primul volum (185 p.) cuprinde : *Introducere* (p. 1—9), *Alcătuirea dicționarului* (p. 10—23), *Abrevieri bibliografice* (p. 24—58), *Lista localităților anchetate pentru „Dicționarul subdialectului bănățean”* (p. 59—61), *Lista subiecților pentru „Dicționarul subdialectului bănățean”* (p. 62—67), *Lista numelor de localități anchetate pentru NALR — Banat* (p. 68—70), *Lista localităților anchetate pentru ALR I și II* (p. 71), *Lista localităților anchetate pentru WLAD* (p. 72), *Abrevieri lexicografice* (p. 73—75), fragmentul lexicografic a — *albocalmin* (p. 76—175) și, în patru limbi (engleză, franceză, germană și rusă), un rezumat (p. 177—184).

Redactorul acestui prim volum este Sergiu Drincu ; redactor coordonator este Vasile Șerban, iar referenți științifici sint : conf. dr. Vasile D. Țăra și cercet. șt. dr. Rodica Suflețel.

2. Deși primul volum nu cuprinde nici măcar litera A în întregime, articolele lexicografice prezente în această fascicolă sint, totuși, suficiente pentru a ne forma o imagine științifică exactă despre ceea ce înseamnă „prima lucrare lexicografică de acest tip la noi” (p. 22, cu subl. n. — I. M.).

3. Din păcate, autorii mai sus-citați („recunoscuți, aproape fără excepție, pe plan național, în domeniul lexicologiei și dialectologiei, al lexicografiei și etimologiei, al contactelor lingvistice etc.”¹) s-au grăbit în/cu încheierea și, mai ales, publicarea prezentului dicționar, chiar dacă un dicționar este prin excelență o operă deschisă și chiar dacă, optimiști fiind, autorii dicționarului se gîndesc, încă de pe acum, la o nouă ediție (p. 9) sau, cum aflăm din rezumatul lucrării, la o versiune definitivă

¹ Fr. Király, *Dicționarul subdialectului bănățean*, în *Caietul „Cercului de studii”*, II, Timișoara, 1984, p. 57.

ce urmează să apară la editura „Facla”, versiune ce „sera rédigée selon les observations et les suggestions que les spécialistes et les lecteurs voudront bien nous adresser” (p. 180). *Graba*, însă, precum se ştie, *strică treaba*, deşi, obiectivi fiind, nu numai graba explică (sau : este răspunzătoare de) toate marile sau micile neajunsuri evidente ale unui dicţionar pe care, o spunem de la început, nu vine foarte greu să-l pricepem şi, mai ales, să-l considerăm o lucrare modernă şi riguros ştiinţifică de lexicografie dialectală. De ce? La această întrebare sperăm să răspundă rindurile de mai jos.

4. *Principiile dicţionarului*. Din textul intitulat *Alcătuirea dicţionarului* aflăm că, la temelia elaborării acestui dicţionar, au fost aşezate următoarele două principii :

a. „Principala exigenţă a unui dicţionar dialectal este aceea de a înregistra întregul fond lexical din subdialectul studiat în scopul sistematizării lui lexicografice. Prin aceasta el se deosebeşte de glosarele regionale, care, de regulă, se limitează la a aduna numai acele cuvinte a căror circulaţie nu depăşeşte limitele unei anumite arii lingvistice. Procedîndu-se în acest fel, se respectă, în fond, realitatea lingvistică a subdialectului respectiv în raport cu limba comună, punîndu-se în evidenţă atît specificul graiului, cît şi elementele lexicale prin care el se încadrează, organic, în limba comună, elemente care imprimă, de fapt, acelei unităţi dialectale pecetea naţională indubitabilă” (p. 10, cu subl. n. — I. M.).

b. „Pe de altă parte, un dicţionar dialectal trebuie să-şi propună a aduna, în cadrul articolelor lexicografice, pe cît e posibil, toată informaţia existentă şi să adauge alta, inedită” (p. 10).

5. *Conţinutul dicţionarului*.

1. Întîiul principiu vizează conţinutul (= inventarul lexical al) dicţionarului, un dicţionar dialectal care, deşi este consacrat lexicului unui subdialect al dialectului dacoromân, ambiţionează să fie general sau, altfel spus, exhaustiv, înregistrînd şi organizînd lexicografic întregul vocabular al subdialectului bănăţean. Adoptarea acestui principiu, prin care este anulat orice criteriu de selectare a materialului, este considerată (nici mai mult, nici mai puţin decît) un câştig teoretic al lexicografiei dialectale româneşti : „Elaborarea *Dicţionarului subdialectului bănăţean* a mai pus în evidenţă un fapt teoretic nu lipsit de importanţă, şi anume că în lexicografia dialectală graiurile nu pot fi abordate în opoziţie cu limba comună, în scopul de a se releva mai pregnant aspectele lor caracteristice, ci numai ca părţi componente ale acesteia, ca «prelungiri» ale ei. În caz contrar, dicţionarele dialectale nu vor fi altceva decît un conglomerat lexical, incapabil de a reprezenta limba naţională care l-a încorporat, într-un fel sau altul, de-a lungul istoriei sale” (p. 23, cu subl. n. — I. M.). Dimpotrivă, zicem noi (şi, desigur, nu numai noi), tocmai acest refuz, programatic, al abordării în opoziţie cu limba comună (= literară) a lexicului graiurilor dacoromâneşti conduce, în cazul (în toate cazurile) cînd dorim să elaborăm un dicţionar de tip clasic (= alfabetic, semasiologic) pentru unul sau altul dintre subdialectele dialectului dacoromân, la un conglomerat lexical, aşa cum, de fapt, se înfăţişează, din nefericire, prezentul dicţionar. Dacă în vederea elaborării unor dicţionare pentru dialectele sud-dunărene aplicarea acestui

principiu (așa cum, de altfel, a procedat Tache Papahagi în realizarea monumentalului *Dicționar al dialectului aromân*) este pe deplin argumentată, recurgerea la el în elaborarea unor dicționare pentru subdialectele dialectului dacoromân, dialect care a dezvoltat o normă supradialectală (= limba literară), constituie o gravă eroare de concepție, o neînțelegere, de fapt, a rostului unor asemenea necesare dicționare. Nici autorii proiectatului și abandonatului *Dicționar dialectal al limbii române*² nu s-au gândit la adoptarea unei asemenea perspective conceptuale și nu s-au putut gândi la așa ceva pentru simplul motiv că, practic, recurgându-se la principiul așezat de lingviștii timișoreni la temelia *Dicționarului subdialectului bănățean*, s-ar fi realizat nu un dicționar regional (dialectal) al dialectului dacoromân, ci, evident, DLR-ul, lucrare lexicografică în care, de fapt, a fost vărsat proiectatul dicționar al graiurilor dacoromâne și care, acest dicționar tezaur (general) al limbii române, este, implicit, și un dicționar dialectal. De altfel, practic, și *Dicționarul subdialectului bănățean*, astfel elaborat, nu va fi decât o ediție strict bănățeană, prescurtată și îmbunătățită (la nivel de surse și de material), a DLR-ului, încît e firesc să ne întrebăm: ca să realizăm un dicționar al subdialectului bănățean este necesar (științific) „să concurăm”, cu surse exclusiv bănățene, DLR-ul? Răspunsul la această întrebare l-a dat, înaintea noastră, unul dintre autorii dicționarului, Francisc Király, care, în articolul precitat, publicat numai cu un an înaintea apariției primei fascicule din dicționar, ne spune, clar, ce trebuie să cuprindă un astfel de dicționar: „Criteriile de selectare a termenilor pentru această lucrare de tip special, rezultate în urma cercetării bogatului material bănățean adunat de-a lungul timpurilor și confirmate, susținute și de structura operelor similare din alte țări, impun includerea în *Dicționarul subdialectului bănățean* a următoarelor trei tipuri fundamentale de fapte de limbă: a) termeni dialectali *propriu-ziși*; b) termeni dialectali prin *formă*; c) termeni dialectali prin *sens*. În esență, aceste trei mari categorii (*termen dialectal, formă dialectală, sens dialectal*) organizează, sistematizează întregul material dialectal, care doar în aparență este foarte pestrîț, eterogen și amorf. Acestor trei mari categorii li se alătură încă două, de alt tip sau de altă dimensiune: d) unități frazeologice și locuțiuni specifice subdialectului bănățean; și o categorie de trecere: e) termeni dialectali prin formă care au și un sens dialectal”³. Cum sîntem într-un tot de acord cu această foarte exactă tipologizare și definire a faptelor lexicale *n e l i t e r a r e* ce trebuie incluse într-un dicționar *d i a l e c t a l* consacrat unui subdialect al dialectului dacoromân, nu ne rămîne decît să regretăm că în elaborarea *Dicționarului subdialectului bănățean* nu a fost aplicat acest sănătos punct de vedere și să vedem, în continuare, cum a fost materializat (concretizat) punctul de vedere adoptat (cînd?!) de către întregul colectiv.

2. În baza principiului adoptat, sîntem informați că „*Dicționarul subdialectului bănățean* cuprinde trei categorii de fapte lexicale: populare, dialectale (regionale) și neologice” (p. 10), cu următoarele precizări: „Am înțeles prin termeni populari acele cuvinte care circulă cel puțin în două

² Vezi, pentru conținutul acestui dicționar dialectal, I. Stan, *Despre unele probleme ale Dicționarului dialectal al limbii române*, în LR, IV, 1955, nr. 4, p. 91—93.

³ *Op. cit.*, p. 59.

subdialecte ale limbii române (sau ale dialectului dacoromân). Nu am încadrat în această categorie cuvintele cu folosință preponderentă în Banat, dar care au migrat și în zonele limitrofe : vestul Olteniei, Țara Hațegului și sud-vestul Transilvaniei" (p. 10—11).

În legătură cu faptele lexicale pe care le cuprinde dicționarul, să observăm, mai întâi, că ultima categorie, cea a neologismelor, este, desigur, o categorie lexicală de cu totul altă natură decît primele două, cum, de altfel, rezultă și din dicționar. Din punctul de vedere al circulației, neologismele incluse în dicționar (atît cele intrate înainte de 1918 și care sînt astăzi, în marea lor majoritate, arhaisme, cît și cele intrate în urma procesului de literarizare a graiurilor românești, proces aflat în plină desfășurare) aparțin (respectînd, pentru moment, clasificarea propusă de autorii dicționarului) fie faptelor lexicale populare (marcate, grafic, printr-un asterisc plasat „la umărul drept al cuvîntului”), fie faptelor lexicale dialectale (nemarcate prin asterisc).

În al doilea rînd, din simpla frunzărire a primei fascicule, observăm că în categoria faptelor lexicale populare sînt incluse atît cuvinte ca : *acasă, acela, acoperi, acoperămînt, acoperiș, acoperit, acrí, acru, acum, adăpa, adevăr, adevărînță, adormi, adormit, adresă, aduce, aduna, adunare, alb, albastru* etc. etc., cuvinte care sînt literare, cît și cuvinte ca : *acarcare, acat, aceluí, acov, adău, adet, alaș, alat* etc. etc., cuvinte care sînt fapte lexicale dialectale (regionale), chiar dacă aceste patente regionalisme circulă și în alte graiuri dacoromânești decît cele bănățene. S-o recunoaștem : ne-ntîmpină, aici, o definiție absolut originală a faptelor lexicale populare și, implicit, a celor dialectale. Știăm, pînă acum, că sînt considerate populare acele fapte (elemente) de limbă care sînt generale fără a fi, însă, și literare⁴, dar nu știăm, pînă la apariția acestui dicționar, că, pe de o parte, termen popular este cuvîntul literar sau dialectal „care circulă cel puțin în două subdialecte” ale dialectului dacoromân, iar, pe de altă parte, că termen dialectal este numai acel cuvînt care circulă exclusiv în interiorul unui subdialect.

În al treilea rînd, nu am înțeles de ce în categoria cuvintelor cu asterisc (= cea a faptelor lexicale populare) nu au fost incluse și „cuvintele cu folosință preponderentă în Banat, dar care au migrat și în zonele limitrofe : vestul Olteniei, Țara Hațegului și sud-vestul Transilvaniei”, cum nu am înțeles ce se întîmplă (vor fi sau nu însoțite de asterisc?) cu acele cuvinte pe care unele graiuri bănățene (cele din nord, nord-est, est) le au în comun cu unele graiuri din zonele limitrofe indicate (vezi însă, *infra*) și care, aceste elemente lexicale, nu au imigrat dinspre Banat. Neînțelegerea noastră este determinată și de faptul că autorii dicționarului nu ne spun exact (vezi *infra*) care este spațiul lingvistic investigat sau ce trebuie să înțelegem, în legătură cu acest dicționar, prin subdialectul bănățean.

În al patrulea rînd, vom spune, pe baza lecturii articolelor lexicografice ce alcătuiesc întîia fasciculă, că, în realitate, *Dicționarul subdialectului bănățean* cuprinde, pe de o parte, cuvinte literare, iar,

⁴ Vezi Th. Hristea, *Elemente regionale în limba operei lui I. L. Caragiale*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. II, București, 1958, p. 192; Magdalena Vulpe, *Fapt dialectal și fapt popular*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 4, p. 370.

pe de altă parte, cuvinte neliterare = dialectale / regionale cu circulație numai în graiurile bănățene (= așa-numitele fapte lexicale tipice⁵, relevante⁶) sau cu circulație în graiurile bănățene și în alte graiuri dacoromânești (= așa-numitele fapte lexicale atipice⁵, irelevante⁶).

În al cincilea rînd, marcarea cuvintelor literare printr-un asterisc este superfluă. Chiar dacă sub aspect (în primul rînd) lexical graiurile dacoromânești nu sînt, încă, suficient explorate, este, în schimb, utilă (nu și absolut necesară) întrebuițarea asteriscului în cazul cuvintelor dialectale spre a distinge, astfel, cuvintele dialectale atestate și în alte graiuri dacoromânești de cele atestate, pînă-n prezent, numai în graiurile bănățene. Pentru marcarea sau nemarcarea cuvintelor dialectale printr-un asterisc este, însă, absolut necesar să consultăm și pentru celelalte graiuri dacoromânești toate sursele faptelor lexicale dialectale, ceea ce, trebuie să recunoaștem, este foarte greu dacă ne adresăm direct respectivelor surse, dar este relativ ușor dacă recurgem la o consultare indirectă realizată prin intermediul fișierului DLR, lucrare care, inexplicabil, nu figurează în bibliografia dicționarului bănățean. În absența unei documentări riguroase, distingerea celor două grupe de cuvinte dialectale devine riscantă. Nu știm cum au procedat, în acest sens, autorii dicționarului, știm, însă, că unele cuvinte (neînsoțite de asterisc, fiind, așadar, considerate elemente lexicale dialectale cu circulație exclusiv bănățeană) precum: *abțigui*, *abțiguit*⁷, *acău*⁸, *acoli*⁹, *acotropi*¹⁰, *ageș*¹¹, *alău*¹², *albăstru* (s. n.)¹³ intra, în realitate, în categoria „cuvintelor cu asterisc”.

În al șaselea rînd, e de observat faptul că, în cazul neologismelor, principiul înregistrării exhaustive a lexicului subdialectului bănățean este înlocuit cu principiul înregistrării selective; termenii (considerați) neologici sînt „înregistrați în *Dicționar* numai în măsura în care prezintă indicii clare privind încadrarea lor morfologică la sistemul limbii române și/sau al subdialectului bănățean și numai în cazul în care au suferit modificări fonetice relevante pentru modul în care se produc adaptările fonetice la sistemul sau subsistemele graiurilor din Banat” (p. 12). Despre ce „modificări fonetice relevante ...” este vorba în cazul formelor („stilcite”, „corupte”, „stricate”, „deformate”) *arăblian*, *arăplian*, *airoplan* (pentru lit. *aeroplan*), *albocalmin* (= *algocalmin*), *aglumirație* (= *aglomerație*) etc. noi nu ne dăm seama. Ne dăm, însă, lecturînd fascicula, foarte bine seama că neologismele (selectate „îndeosebi pe baza atlaselor lingvistice, a cule-

⁵ În terminologia lui Ion Gheție.

⁶ În terminologia propusă de Magdalena Vulpe.

⁷ Vezi D. Udrescu, *Glosar dialectal Argeș*, București, 1967, s. v.

⁸ Vezi DA.

⁹ O variantă, de fapt, a lui *ocoli* (cum și este ea lucrată în DLR VII/2, p. 111), variantă atestată, în ALR I 1968, într-un grai din Banat (= punctul cartografic 35) și în unul din Transilvania (= 200). Pentru completarea informației bibliografice, vezi și ALR II SN V, 1409 = ALRM II SN III, 1160/27.

¹⁰ Prin forma *eutropi*, cuvîntul este atestat în ALR I 1351 și în punctul cartografic 865, iar în ALR II 5174, în punctele 872 și 899.

¹¹ Atestat de Traian Marcu din comuna Deda (Toplița), în MAT. DIALECT. I, 156.

¹² Sub forma etimologică (prezentă și în Banat; vezi *infra*), *hălău*, vezi DA; precum și ALR II SN III, 741 = ALRM II SN II, 559/310, 316, 325 și (sub forma *hălău*) 64.

¹³ Vezi, mai jos, comentariul nostru la acest năstrușnic articol lexicografic.

gerilor de texte dialectale și a anchetelor noastre pe teren”) intrate din limba literară (și) în graiurile bănățene sint introduse în corpul dicționarului numai în măsura în care ele prezintă asemenea forme (vezi *infra*).

6. Izvoarele (sursele) dicționarului.

1. Cel de al doilea principiu, reproduc de noi mai sus (sub 4. b.) și cu care sintem întru totul de acord, se referă la sursele dicționarului. În vederea elaborării *Dicționarului subdialectului bănățean*, autorii au realizat o dublă documentare : filologică și reală. Prin realizarea documentării filologice s-a urmărit excerptarea materialului din : „atlasele lingvistice, culegerile de texte populare [sic !], glosarele de termeni regionali, [...] culegerile de folclor” (p. 6), studiile „special consacrate graiurilor din Banat” (p. 6), precum și din articolele și lucrările „cu caracter general care aduc în discuție și aspecte caracteristice subdialectului bănățean” (p. 6), pe de o parte, iar, pe de altă parte, din literatura „în grai bănățean, care constituie o trăsătură specifică a vieții culturale din Banat, atît în trecut, cit și azi” (p. 7), precum și din literatura scrisă „de autori originari din această parte a țării, deoarece mulți dintre ei folosesc, fie ca mijloc de caracterizare a personajelor, fie ca procedeu de diversificare a lexicului, termeni specifici locurilor lor de baștină” (p. 7). Au fost, așadar, excerptate atît „sursele directe”, cit și cele „indirecte”¹⁴ (= literare) ale (sau și ale) graiurilor bănățene. Această documentare (pe care noi o numim) filologică a fost dublată, în mod firesc am zice noi, de o documentare (pe care, dorind să o distingem de prima, o numim) reală și care a constatat în efectuarea de anchete directe și prin corespondenți.

2. În legătură cu documentarea întreprinsă în vederea alcătuirii fișierului dicționarului, vom face, în continuare, următoarele observații :

a. Deși autorii refuză (de ce oare ? !) să precizeze (ceea ce era absolut necesar) care este exact spațiul lingvistic avut în vedere în/pentru elaborarea *Dicționarului subdialectului bănățean*, aflăm, totuși, în legătură cu anchetele directe întreprinse de numai o parte a colectivului timișorean, că „rețeaua localităților nu depășește coordonatele geografice stabilite pentru *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Banat*, anume : Dunărea la sud, Mureșul la nord, frontiera româno-ugoslavă la vest, riurile Cerna, Riul Mare și Strei, pînă la locul vărsării lor în Dunăre, respectiv în Mureș, la est” (p. 8)¹⁵.

În primul rînd, *NALR — Banat*, lucrare care (se afirmă la p. 12) ocupă un loc deosebit în economia dicționarului, nu cuprinde aceste coordonate, în sensul că teritoriul lingvistic anchetat pentru acest atlas lingvistic se întinde „la nord-est pînă la cumpăna apelor dintre Banat și Țara Hațegului”¹⁶, nedepășind, astfel, la nord-est, „limitele istorice ale Banatului”. Zona ardeleană (transilvăneană) la care se referă autorii dicționarului este inclusă în *NALR — Transilvania*.

¹⁴ Pentru distincție, vezi Ștefan Munteanu, *Graiul din Munții Apuseni în izvoare literare*, în CL, XXXI, 1986, nr. 2, p. 116.

¹⁵ Vezi și Sergiu Drincu, *Dicționarul subdialectului bănățean. Probleme privind rețeaua localităților și ancheta*, în *Caietul „Cercului de studii”*, II, Timișoara, 1984, p. 25, unde, în continuarea citatului reproduc de noi, se mai spune : „Sub raport strict administrativ această zonă depășește la est limitele istorice ale Banatului, cuprinzînd și regiunile «muntenilor» și «pădurenilor», precum și partea occidentală a Țării Hațegului”.

¹⁶ Vezi *NALR — Banat*, vol. I, p. V.

În al doilea rînd, autorii dicționarului nu au realizat (cum foarte clar rezultă din *Lista localităților anchetate pentru „Dicționarul subdialectului bănățean”*) anchete directe în această zonă, pentru care au realizat, în schimb, dar incomplet, o documentare filologică, excerptînd material din unele surse directe sau indirecte (vezi *Abrevieri bibliografice*) ale graiurilor vorbite în această zonă.

În al treilea rînd, dacă s-a hotărît includerea în *Dicționarul subdialectului bănățean* și a materialului provenit din această zonă ardeleană, atunci de ce, spre exemplu, din ALR I și ALR II nu a fost excerptat materialul și din localitățile anchetate pentru această zonă sau, ca să mai dăm și alte exemple, de ce nu au fost fișate și D. Șandru, *Enquêtes linguistiques ... Lăpușul de Sus (d. Hunedoara)*¹⁷, M. Gregorian, *Graiul din Clopotiva*¹⁸, pe de o parte, iar, pe de altă parte, ce rost mai are, în această situație, precizarea (de la p. 10—11) că în categoria faptelor lexicale populare nu au fost încadrate și „cuvintele cu folosință preponderentă în Banat”, dar care au migrat în „Țara Hațegului și sud-vestul Transilvaniei”?

b. Recurgerea, în cadrul documentării filologice întreprinse, și la sursele (vechi sau noi) indirecte este bine venită. Utilizarea, însă, în mod absolut a acestor izvoare literare sau, altfel spus, includerea în corpul dicționarului a unor articole lexicografice redactate în exclusivitate pe baza informației obținute din excerptarea acestor lucrări care aparțin (totuși) limbii scrise constituie o altă eroare de metodă, eroare ce, o dată în plus, nu face decît să transforme *Dicționarul subdialectului bănățean* într-o variantă prescurtată, bănățeano-hunedoreană, a DLR-ului. Chiar în acest prim fragment al dicționarului constatăm prezența a foarte numeroase articole lexicografice lucrate în exclusivitate pe baza informației provenite din izvoarele literare consultate. Spre exemplu, articolele lexicografice: *adeseori* (de unde accentul ? !), *administraționsrat*, *adnadii*, *adoptirui*, *aer*, *ăfară* (de unde accentul ? !), *aghirui* etc. sînt redactate (în partea descriptivă, evident) în exclusivitate pe baza informației provenite din *Cronica Banatului* (sursă literară ce ocupă un loc deosebit în dicționar) a lui Nicolae Stoica de Hațeg; articolele: *adăpătoare*, *adăvâsi*, *adevărătură*, *adeveriti*, *afumat* „fumegare”, *afundă*, *ainte* etc. sînt redactate în exclusivitate pe baza informației provenite din *Palia de la Orăștie* (text literar ce ocupă, de asemenea, un loc foarte important în alcătuirea dicționarului) sau, ca să dăm un exemplu și dintr-un text literar contemporan, articolul *afînat* „amețit de băutură” este lucrat în exclusivitate pe baza informației literare din volumul *Oameni dintre apele doinelor* al lui Ion Frumosu (volum în care, însă, cuvîntul sună: *afinat*¹⁹).

Chiar și în cazul elaborării unui dicționar general al graiurilor bă n ă ț e n e, izvoarele literare (oricît de importante ar fi ele) trebuie privite (și primite) ca surse secundare, complementare, a căror informație poate fi utilizată numai și numai în dependență de informația provenită din sursele directe (în care, se-nțelege, sînt incluse și anchetele directe și indirecte întreprinse de autorii dicționarului), pentru că prezența

¹⁷ În BL, III, 1935, p. 113—177.

¹⁸ În GS, VII, 1937, p. 132—193.

¹⁹ Cuvînt căruia Vasile Ioniță (în *Metafore ale graiurilor din Banat, Timișoara, 1985* p. 78) încearcă să-i dea și o explicație.

unui cuvînt literar sau (prin semnificant și/sau semnificat) dialectal într-o sursă literară nu confirmă (= atestă), automat, și prezența lui în graiurile bănățene.

Credem că nici izvoarele literare în grai bănățean nu trebuie tratate altfel. Spre exemplu, cuvîntul *ábăr*, un germanism atestat doar într-o poezie (unde-și avea rostul lui poeticesc) a lui V. V. Delamarina²⁰, considerăm că nu are ce căuta într-un dicționar al graiurilor bănățene, cîtă vreme prezența lui (de care, evident, ne îndoim) în graiuri nu este confirmată de sursele directe.

Deși este o sursă de altă natură decît izvoarele literare, considerăm că nici *Anonymus Caransebesiensis*, „prima dintre lucrările lexicografice bilingve cu limba de bază românească”²¹ și care (intr-adevăr) cuprinde numeroase bănățenisme (dar nu numai), nu poate fi utilizat(ă) în mod absolut, așa cum procedează autorii dicționarului (vezi, în acest sens, articolele lexicografice: *abó*, *ácar*, *acarcáre*, *acoperitoáre*, *acrí*, *adése*, *adésul*, *aferim*²² etc., articole redactate în exclusivitate pe baza informației provenite din acest dicționar).

c. Referitor la sursele directe excerptate, să observăm, mai întîi, absența din rîndul acestora a răspunsurilor la chestionarele Muzeului Limbii Române, răspunsuri ce pot fi, oricînd, consultate (la sediul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca) și utilizate. Neutilizarea și a acestor răspunsuri, într-un dicționar ce-și propune să adune toată informația existentă, constituie o pierdere evidentă.

În al doilea rînd, vom observa (ceea ce poate oricine observa) că din ALR I (= ancheta Sever Pop, anchetă realizată cu un chestionar cuprinzînd 2159 poziții și din care, pînă-n prezent, nu a fost editat decît materialul înregistrat la aproximativ 300 de poziții), ALR II (= ancheta Emil Petrovici, anchetă din care, pînă-n prezent, a rămas neceditat materialul înregistrat la întrebările de sub aproximativ 1700 de poziții) și *NALR* — *Banat* (lucrări din care a apărut doar vol. I) a fost excerptat (cum? vezi mai jos) doar materialul publicat, ceea ce constituie, sub toate aspectele pe care le presupune elaborarea unui dicționar consacrat graiurilor bănățene, o foarte mare pierdere, cu atît mai mult, cu cît aceste trei lucrări fundamentale ale geografiei lingvistice (descriptive) românești sînt printre puținele (dar, indiscutabil, în ciuda unor neajunsuri, cele mai importante) surse directe ce oferă, prin documentarea și descrierea onomasiologică realizate, o imagine (limitată, evident, la cîmpurile onomasiologice și la unitățile noționale programate) generală și nu, precum glosarele, exclusiv particulară (= dialectală) a lexicului graiurilor bănățene.

În al treilea rînd, trebuie observat faptul că în bibliografia dicționarului au fost incluse și (dacă nu am greșit numărătoarea) trei lucrări de diplomă, ceea ce este foarte bine, dar, ne întrebăm, numai trei să fie lucrările de acest gen?

În al patrulea rînd, trebuie să spunem (și să argumentăm, desigur) că materialul publicat din ALR I și ALR II a fost foarte lacunar fișat,

²⁰ Citat prin sigla: BISTRÎTEANU, S. B., siglă inexistentă în *Abrevieri bibliografice*, ediția lui Alexandru Bistrițeanu figurează cu abrevierea: DELAMARINA¹.

²¹ Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I ..., București, 1966, p. 11.

²² Vezi, tot într-o sursă literară (utilizată de dicționar), și ȚICHINDEAL, F. 105.

cum reiese, clar, chiar și dintr-un superficial control efectuat de noi pentru „pumnul” de cuvinte incluse în prima fasciculă a dicționarului analizat. Spre exemplu :

abâte este atestat și în ALR II SN V, 1376/27 ; — **ablegát**, și în ALR II SN III, 892 = ALRM II SN II, 727/36, 76 (cu precizarea că, încă din vremea anchetelor desfășurate de Emil Petrovici, cuvântul a fost considerat ca „învechit”) ; — la **ae**, sursa ALR [II] SN II, 523, hartă citată pentru sintagmele (numite, de redactor, „expresii”) ce denumesc noțiunea „ac cu gămălie” în graiurile bănățene anchetate pentru ALR II, are și un corespondent interpretativ, ALRM II SN III, 1050, pe de o parte, iar, pe de altă parte, sintagma : **ac-de-ncheutorát**, înregistrată în punctul cartografic 27 (= Glimboca), înseamnă și ea (ca și celelalte sintagme înregistrate din celelalte puncte cartografice din zona subdialectului bănățean) tot „ac cu gămălie” și nu „ac cu care se încheie țesăturile”, cum, greșit, glosează (?!) redactorul ; de asemenea, forma de plural este atestată nu numai în punctul cartografic 27 din ALR [II] SN III, 523, ci și în punctele 2, 29, 36 ; — **acásă** (cu varianta : **acás**), și în ALR II SN VI, 1622/2, 27, 29, 36, 76 ; *ib.*, 1808/2, 27, 29, 36, 76 ; — **acătäre** (sensul 3), și în ALR II/I MN pag. 54, 4165/36 (**nu-i baș acătirea**), 76 (**nu-i baș acătărea**) ; — **acăľá** (o variantă, de fapt, a lui **agăľá**, lucrată, însă, ca și-n multe alte cazuri, ca articol lexicografic independent), și în ALR II SN VII, 1868, 1869 = ALRM II SN IV ²³, 1453/36, 76 ; ALR II SN VII, 2042 = ALRM II SN IV, 1586/36, 76 ; — **áce**, și în ALR I/II, 153/75 ; *ib.*, 162/69, 75 ; *ib.*, 202/75 ; — **ací**, și în ALR II SN V, 1338/27 ; — **acnúma**, și în ALR II SN V, 1489 = ALRM II SN III, 1211/36 ; ALR II SN V, 1490/36 : — **acoperí** (cu varianta : **acuperí**), și în ALR II SN VII, 1960 = ALRM II SN IV, 1528/2 (ind. prez. 1 : **acúpăr**) : 29 (**acoperése**). 27 și 76 (**acópăr**) ; ALR II SN VII, 1961 = ALRM II SN IV, 1529/2, 27, 76 ; ALR II SN VII, 2066 = ALRM II SN IV, 1603/2, 27, 29, 76 ; — **á cru**, și în ALR II/I MN pag. 15, 6914 ; — **acștóc** (cu două atestări în dicționarul bănățean și cu accentul „necunoscut”, deși una dintre cele două atestări provine din ancheta directă realizată de autorii dicționarului), și în (pentru forma : **oștóc**, neînregistrată de dicționar) ALR II SN IV, 1034/29 ²⁴ = ALRM II SN II, 853/29, (pentru forma : **ainștóc**, formă neînregistrată nici de dicționarul bănățean și nici de DLR) ALR II SN IV, 1053 („cîrpător”)/2 ²⁵ ; — **acú**, și în ALR II SN V, 1490/27 ; — **acúma**, și

²³ Volumul IV din ALRM II, s.n., a apărut, la Editura Academiei Republicii Socialiste România, în anul 1981, încît nu înțelegem de ce nu a fost inclus în *bibliografia* dicționarului, cu atât mai mult cu cît în această bibliografie au fost incluse și lucrări apărute în anul 1986 (sic !), deși dicționarul, scrie clar pe foia de titlu, a apărut în 1985.

²⁴ Sursă ce putea fi preluată și din DLR VII/2, s.v. **oștóc** (cu varianta : **hăștóc** și „etimologia necunoscută”), precum și din Ștefan Binder, *Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești*, în AUT, seria Științe sociale, III, 1965, p. 55 (unde, de fapt, forma **oștóc** este considerată o variantă a formei **hăștóc**, formă explicată din germ. **Hackstock**, deși, trebuie, totuși, precizat, informatorul din punctul cartografic 53 — cel care, la întrebarea onomasiologică de sub poziția 3950 din *Chestionarul ALR II*, a răspuns : „**hăștóc**, [k] **scîndură de tălat carne**” — a precizat că : „zicem pe ungurește **hăștóc**”).

²⁵ Din același punct cartografic (= Pecenișca), la întrebarea onomasiologică de sub poziția 6526 (= „bedreag, tocător”), s-a înregistrat forma : **acștóc** (= „bucium pe care se taie carne”), iar, la aceeași întrebare (ale cărei răspunsuri au rămas, încă, nepublicate), din punctul cartografic 29, a fost înregistrată forma **oștóc**.

în ALR II SN V, 1489 = ALRM II SN III, 1211/2, 27, 29, 76, ALR II SN V, 1490/2, 29, 76; — **adăuge**, și în ALR II SN V, 1347/36 (vezi legenda hărții, sub II); — **adăpă**, și în ALR II SN VII, 1854 = ALRM II SN IV, 1445/2, 27, 29, 36, 76 (în toate aceste localități, forma de ind. prez. 1 sg. = **adăp**, formă consemnată, de dicționarul bănățean, doar prin sursa: BELTECHI, ALMĂJ, 8); ALR II SN VII, 2035 = ALRM II SN IV, 1581/2, 27, 29, 36, 76; — **adeseori**, și în ALR II SN V, 1493/27: — **adesul**, și în ALR II SN V, 1366 = ALRM II SN III, 1137/27; — **adevăr**, și în ALR II SN V, 1396 = ALRM II SN III, 1154/27, 76; — **adevărât** și în ALR II SN V, 1396 = ALRM II SN III, 1154/36; — **adine**, și în ALR II SN III, 837 = ALRM II SN II, 658/2; — **adrăsă**, și în ALRM II SN III, 1223/27 (**antresă**, variantă neînregistrată în dicționar); — **aduce**, și în ALR II SN VII, 2090 = ALRM II SN IV 1621/2, 27, 29, 36, 76; — **adunare** (cu sensul, neînregistrat de dicționar, de „operație aritmetică”), și în ALR II SN IV, 929/27, 36, 47, 76; — **aeroplân**, în ALR [II] SN V (și nu IV), 1506, nu numai în punctele 36, 76 (unde e **aieroplân** și nu, ca în 36, **aieropleân**), și 2, ci și în 29 (**ierioplân**); — **află**, și în ALR II SN V, 1334 = ALRM II SN III, 1123/29; ALR II SN VI, 1654/29, pe de o parte, iar, pe de altă parte, sursa: „ALR SN VII 2143/2”, indicată la sensul I 1, este greșită, în sensul că nu în punctul cartografic 2 s-a răspuns (pentru „găsit”) cu verbul a afla, ci în 02, punct ce reprezintă un grai istroromân; — **afund**, și în ALR II SN III, 837 = ALRM II SN II, 658/2, 27, 36, 47, 76; — **ăger**, și în ALR II SN IV, 911/36; — **aglică**, și în ALRM II SN II, 476/27; — **agonisî**, și în ALR II SN I, 147/27; — **agris**, și în ALR II SN III, 635 = ALRM II SN II, 440/2 (= **ăgris**, variantă accentologică neconsemnată de dicționar), 36 (vezi și 27: **tufă de agrîști**); — **aici**, și în ALR II SN VI, 1622/2, 27, 36, 76; — **aiûrile**, și în ALR II/I, 108/76 (**vorbește-n aiûrle**); ALR II SN V, 1477/2 (**vorbește-n-aiûrle**); — **aizimbân**, și în ALR II SN III, 867 = ALRM II SN II, 685/36 (cu pl.: **aizîmbâne**, formă neînregistrată de dicționar), 76; — **ajună**, nu numai în punctul 29 din ALR II/I, 194 ci (vezi legenda hărții) și în punctele 27 și 47; — **ajunge**, și în ALR I SN VI, 1711/2, 27, 29, 36, 76; — **alaltăseară**, și în ALR II SN II 771/27, 29, 36, 47, 76; — **alău**, și în (cu formele de plural atestate ALR II SN III, 741 = ALRM II SN II, 559/2, 76 și 29 (aici sub forma **halău**, variantă neatestată de dicționar); — **alb**, și în ALR I/I, 18/24 26, 40; — **albeață**, și în (pentru sensul 2) ALR I/I, 111/26, 40, 49, 69, 79; — **albêt**, și în ALR I/I, 18/77, 79.

d. În legătură cu conținutul anchetelor directe întreprinse, de pe/în urma cărora s-a obținut (se afirmă) „un material foarte bogat și interesant” (p. 7), aflăm că: „În lipsa unor chestionare lexicologice speciale privind viața materială și spirituală, pe care lingvistica românească nu le posedă încă sau le posedă doar pentru câteva domenii, am recurs la chestionare alcătuite de noi pe baza termenilor înregistrați în principalele culegeri de material lexical bănățean, cele ale lui Emilian Novacoviciu și Lucian Costin. Ele au fost completate cu datele noi întâlnite în cursul anchetelor pe teren” (p. 7).

Afirmația (produsă cu atita seninătate) că lingvistica românească nu posedă „chestionare lexicologice speciale...” constituie un neadevăr. Lingvistica românească dispune, și încă de multă vreme, de asemenea

chestionare (și speciale, și generale) lexicale (perfectibile, evident, în conținut și formă) pe care cei ce-au vrut (cu adevărat) să le utilizeze le-au utilizat cu folos în adunarea de material lexical dialectal. A afirma, însă, că această absență imaginară pe care ar acuza-o lingvistica românească i-a obligat să alcătuiască chestionare (chiar așa, la plural? !) proprii pe baza glosarelor lui Emilian Novacoviciu și Lucian Costin înseamnă a escamota adevăratul conținut (sau obiectiv) al anchetei directe întreprinse de cercetătorii timișoreni, anchetă care, aflăm din altă parte, și nu și din *Introducere*, a fost una de tip special, o anchetă directă programată și realizată „cu scopul de a identifica ariile și de a preciza sensurile termenilor atestați”²⁶ în cele două glosare. Având în vedere reținerile/rezervele (motivate și/sau nemotivate) existente în legătură cu cele două glosare dialectale, programarea unei asemenea anchete lexicale este (și sîntem primul care o aplaudăm) bine venită, dar, considerăm, insuficientă pentru o documentare (reală) în profunzimea lexicului subdialectului bănățean în vederea elaborării unui dicționar, cu atît mai mult a unui dicționar ce se vrea general. Pentru aceasta, pentru o adîncire și completare a cercetărilor lexicale realizate pînă în prezent asupra graiurilor bănățene, ancheta de verificare (cum s-a desfășurat, totuși, interogarea?) trebuia dublată (și) de o anchetă (directă și/sau indirectă, prin intermediul colegilor noștri de facultate, profesorii de limba și literatura română) lexicală onomasiologică, chiar dacă această anchetă s-ar fi limitat doar la principalele domenii de activitate materială și spirituală. Evident, realizarea și a unei asemenea anchete lexicale, singura (de altfel) în stare să dea o imagine lexicală (în limitele propuse) de ansamblu (= generală), presupune(a) adoptarea sau elaborarea (pe baza chestionarelor existente și, mai ales, pe baza realității lingvistice investigate) a unui chestionar lexical onomasiologic.

e. Despre anchetele prin corespondenți (cărora noi le acordăm, astăzi, nu numai lexical, o foarte mare importanță) aflăm (tot din pag. 7 a *Introducerii*) că ele au fost „inițiate de prof. dr. Vasile Șerban” (coordonatorul dicționarului) și că „au dus și ele la rezultate notabile”, la redacția dicționarului sosind „liste bogate de termeni din diferite zone ale Banatului”, ceea ce înseamnă că ancheta prin corespondenți a fost, îngăduit să ne fie

²⁶ Maria Purdela Sitaru, *Lexicul dialectal din culegerile lui Em. Novacoviciu și L. Costin din perspectiva unor cercetări recente*, în *Caietul „Cercul de studii”*, I, 1983, p. 55. Vezi, de asemenea, în același volum, Mihaela Chioreanu, *Despre unii termeni dialectali din Banat*: „Notele care urmează sînt rezultatul anchetelor dialectale de verificare efectuate de Colectivul de dialectologie al Centrului de Științe Sociale de la Universitatea din Timișoara privind materialul lexical înregistrat de Emilian Novacoviciu și Lucian Costin” (p. 30), sau, în vol. II (1984), Paulina Cheie, *Lexic dialectal inedit*: „Pornind de la anchetarea pe teren, în anii 1981 — 1983, într-un număr de 30 de localități din județele Timiș și Caraș-Severin, a cuvintelor înregistrate de L. Costin și E. Novacoviciu în glosarele lor, în vederea alcătuirii *Dicționarului graiului bănățean* [...]”.

a ne exprima astfel, liberă, desfășurându-se, adică, nu prin intermediul vreunui chestionar, ci prin „metoda” observației directe, reținându-se, astfel, pentru a fi comunicate redacției dicționarului, doar cuvintele (semnificant și/sau semnificat) particularitate dialectală, încît este nu firesc, ci momentul să întrebăm, încheind băgările noastre de seamă asupra documentării filologice și reale realizate, cum a fost înregistrat „întregul fond lexical din subdialectul studiat în scopul sistematizării lui lexicografice”?

Noiembrie 1987

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

CONTRIBUȚII LA DERIVAȚIA ONOMASTICĂ

IOAN PĂTRUȚ

1. În DOR* și în DNFR nu e recunoscut sufixul *-on-*. El apare la Pașca, în forma *-ónea* (*-ea* însă are funcțiune de desinentă).

De fapt, apare mai ales în poziție finală ori urmat de *-a*, *-ă*, *-ea* (desinente) sau de alte sufixe.

E detașat din nume de proveniență slavă : cf. bg. *Morón* nb (Ilčev) > rom. *Moron*, cerut de *Moronescu*, acesta explicat, în DNFR, forțat (spre a se ajunge la un apelativ), din *Morun* < *morun*.

Există și în limba greacă antroponime în *-on*; unele ne-au parvenit prin bulgară : *Platon* (cunosc accentuarea *Platón*) nfm (Buc. ; Cluj-Napoca), cf. bg. *Platón* nb (Ilčev), cf. gr. Πλάτων.

Cred că accentul derivatelor cade (îndeosebi ?) pe sufix.

E sufix învechit. L-am găsit într-un număr relativ mare de derivate, dintre care voi analiza câteva :

Boton și *Botonești* (DOR, p. 212) sînt înrudite cu *Bot* nfm (DOR, p. 211), *Botea* nb (*ibidem*, p. 212), *Bote*, *Botea* (*ibidem*, p. 211) etc. ; cf. der. (cu suf. *-or-*) *Botor* (NPLR, p. 77) ; (cu suf. *-oi-*) *Botoi(u)* (*ibidem*, p. 102) ;

într-un document muntenesc, din anul 1520, e consemnat „ispravnicu popa *Calona*” (DRH, B, II, p. 385). Numele, care își găsește confirmarea în derivatele bg. *Kalónka* (= *Kalón-k-a*) nf (Ilčev), *Kalónčo* (*Kalón-č-o*) nb (*ibidem*), poate fi un format românesc din tema *Cal-*, cf. *Calu* nfm (DOR, p. 227), vechea denumire a unui sat, jud. Bacău ; cf. derivatele (cu suf. *-ot-*) *Calota* pren (*ibidem*), nfm (DNFR ; în ambele dicționare e raportat la apelativul *cal*, deși cu sufixul *-ot-* se formează derivate numai din teme antroponimice ; vezi *On. rom.*, p. 13 ; NPLR, p. 19), cf. *Calotești*, sat, jud. Argeș ;

* Utilizez următoarele abrevieri : Bogdan = Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913 ; DNFR = Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983 ; Doc. Val. = *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Gáldi, ediderunt Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makkai, Budapesta, 1941 ; DOR = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei, 1963 ; DRH, A, I, III = *Documenta Romaniae Historica. A. Moldavia. Vol. I (1384 — 1448). Vol. III (1487 — 1504)*, București, 1975, 1980 ; DRH, B, I, II = *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească. Vol. I (1247 — 1500). Vol. II (1501 — 1525)*, București, 1966, 1972 ; Ilčev = Stefan Ilčev, *Rečnik na ličnité i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969 ; nb = nume de bărbat ; nf = nume de femeie ; nfm = nume de familie ; NPLR = Ioan Pătruț, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, București, 1984 ; *On. rom.* = Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980 ; Pașca = Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936 ; pren = prenume ; Suciu = Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, [București], 1967 ; top = toponim.

presupunerea că *Oiopron* ar fi „formă hipercorectă (cu voință?) a lui *șopron*” (DNFR) nu are nici un temei. Numele, ca și *Ciopronea* (care-l confirmă; existent și el în DNFR), sînt derivate din tema *Oiopr-*, cf. *Ciopraga* nfm actual (vezi *On. rom.*, p. 139; NPLR, p. 70);

Colonești, numele a două sate, jud. Bacău, Olt, confirmă existența unui *Colon* (identificat, inexact în DOR, cu *Colun*, vezi *infra*), format din tema *Col-*, cf. *Colă*, *Cole*, *Colea*, hipocoristice de la *Nicolae* (DOR, p. 118); cf. derivatul (cu suf. *-aș-*) *Colonaș* (deci nu „diminutiv, necunoscut dicționarelor” [!], al unui învechit și obscur slavonism *colun* „măgar sălbatic” [vezi DA, s. v.] și nici al lui *Colun*, cum se presupune în DNFR); (cu suf. *-eas-*) *Coloneasa* top (DOR, p. 247).

Identificarea lui *Colon* cu *Colun* în cele două dicționare (DOR și DNFR) e determinată de nerecunoașterea sufixului *-on-* (vezi *supra*); modificarea *on > un* poate apărea în forme cînd *o* neaccentuat se închide la *u*: în suretul de pe un document de la Ștefan cel Mare din anul 1495, e consemnat un sat dispărut *Colunoi* (DRH, A, III, p. 304), despre care I. Bogdan afirmă că se numea „probabil *Colonoasa*” (II, p. 52), nume păstrat de actualele dealul și piriul *Colonoasei* (*ibidem*);

o situație asemănătoare apare la numele *Dobron*, explicat, prin asimilare progresivă, din *Dobrun* (în DOR, p. 262), deși este susținut de (derivatul cu suf. *-ean-*) *Dobroneanu* (înregistrat în DNFR); el poate fi derivat românesc față de *Dobru* nb (DOR, p. 261), *Dobre* nb (*ibidem*), *Dobrea* nfm (*ibidem*);

e forțată, fonetic, explicarea din *coșcană* „rădăcină rămasă la stuf” a lui *Coșcone* (*Coșc-on-ea*), propusă în DNFR; derivatul e înrudit cu *Coșca* nfm (DNFR), sat, jud. Vaslui (vezi *On. rom.*, p. 36); cf. (derivatul din tema *Coșcon-*) *Coșconel* (DNFR);

Dodon nfm (DOR, p. 262), explicat, în DNFR, din bg. *Dodon* (cerut de toponimul *Dódonov*, vezi Ilčev), poate fi, și el, derivat românesc din tema *Dod-*; cf. nfm *Doda*, *Dode(a)*, *Dodu* (Buc.);

în absența sufixului *-on-*, originea numelui *Hodon* e căutată, în DNFR, într-un obscur cuvînt maghiar (neimprumutat în română) *hódony* (rostit [hódon]) „guzgan de mose” [?], care — se adaugă în continuare — trebuie luat în seamă și pentru originea lui *Hodoiu* [sic]. Cele două nume sînt însă înrudite numai prin tema *Hod-*, cf. *Hode* (DOR, p. 296), *Hodea* (*ibidem*; DNFR) etc. (vezi *On. rom.*, p. 120—121; NPLR, p. 80), dar nici primul și nici (derivatul cu suf. *-oi-*) *Hodoiu* nu au vreo legătură cu substantivul maghiar¹;

nu la top ung. *Mozson* trebuie raportat rom. *Majon*, ci la rom. *Maja* nb (DOR, p. 315), *Maje* nfm (*ibidem*);

pol. *Michoń* (rostit *Mihoń*) e inutil pentru originea rom. *Mihon* (DNFR), care trebuie raportat la rom. *Mih* nb (DOR, p. 108), *Miha* (*ibid.*), *Mihă* (*ibid.*), *Mihu* nb (Pașca, p. 280);

¹ Raportarea lui *Hodon*, în DNFR, la *Hodoni* (sat, jud. Timiș; forma locală [cu pierdere la h-] *oduń*, notată de Ioan Faiciuc, vezi NALR — Banat. *Date despre localități și informatori*, București, 1980, p. 91) se justifică numai prin tema comună *Hod-*, căci acesta conține alt sufix, *-oi-*: cf. *Iscroni* (rostit *Iscrón*), sat, jud. Hunedoara (vezi *On. rom.*, p. 78); cf. *Predoni* (*infra*).

Ozon nfm actual e înrudit cu (derivatul cu suf. -oi-) *Ozoiu* (ambele înregistrate, dar necorelate, în DNFR), prin tema *Oz-* < *Hoz-*, cf. *Hozoi*, *Hoz-ac* etc. (vezi NPLR, p. 82);

evident că etimologia numelui *Predonescu* (DNFR) rezultă din structura lui : *Pred-on-esc-u*; cf. *Predoana* (*Pred-oan-a*) top (DOR, p. 136); cf. derivatul din aceeași temă *Pred-* : *Predești*, localități, jud. Buzău, Dolj etc.; (cu suf. -on-, vezi *supra*) *Predoni* (rostit *Predón*), așezare încadrată în orașul Petrila, jud. Hunedoara. Explicarea lui *Predonescu* din *Predună* (DNFR) e forțată;

într-un suret de pe un „ispisoc” moldovenesc, din anii 1438—1442, e consemnat satul (dispărut) *Șobronenii*, jud. Vaslui (DRH, A, I, p. 263, 500), care-și trage numele de la un *Șobron* sau *Șobronea* (*Șobr-on-ea*); cf. *Șobrea* nfm (DOR, p. 460);

în două documente munteneste, din anii 1481, 1482, apare (de cinci ori) *Zamona* nb (DRH, B, I, p. 287, 288, 294), înrudit, cred, cu *Zamora* (*Zam-or-a*) nfm, cf. nfm *Zama*, *Zamă* (vezi NPLR, p. 85).

2. Sînt vechi la români și numeroase numele cu tema *Dobr-* : *Dobra* nb (nume unic) într-un document muntenesc din anul 1508 (DRH, B, II, p. 133) : 1481 *Dobrul* nb (*ibidem*, I, p. 316, 317); cf. *Dobra*, localități, jud. Alba, Dimbovița, Hunedoara etc., cea dintîi atestată fiind cea din județul Maramureș : 1214 (villa *Dabra*; forma corectă : 1450 *Dobra*. Suciu, I, p. 204). Numeroase și vechi sînt și derivatele de la tema *Dobr-* : (cu suf. -uș-) 1389 *Dobrucha* (*Dobr-uș-a*) nb (două persoane) (*Doc. Val.*, p. 361); (cu suf. -ic-) *Dobric* (fost antroponim), localități, jud. Bistrița-Năsăud (atestată din anul 1456, sub formă maghiarizată : *Dobrok*. Suciu, I, p. 204), Maramureș (forma oficială : *Dobricu Lăpușului*) (vezi NPLR, p. 52); (cu suf. -uș-) 1437 *Dobrușa* (fost antroponim), sat, jud. Vîlcea (DRH, B, I, p. 147); cf. *Dobrești*, nouă localități, jud. Alba, Argeș, Bihor etc. Întrucît sufixul -in- există în antroponimia românească (e recunoscut la Pașca, p. 143), în DOR (p. LXI), în DNFR (vezi s. v. *Baldin*, *Baloșin* etc.), e posibil deci ca și derivatul (cu acest sufix) *Dobrin* (*Dobr-in*) nb (consemnat într-un document din anul 1383, ca nume unic al unui român. *Doc. Val.*, p. 301), comună, jud. Sălaj (atestată din anul 1423, vezi NPLR, p. 52), să fie format românesc, deși el apare și în limbile slave (cf. bg., scr. *Dobrin*, vezi NPLR, p. 52).

Cred acum că și *Dobrițin* (*Dobriț-in*; rostit de localnici *Dobrițin*, vezi *infra*), nume anterior al satului Dumbrava, jud. Maramureș, fără corespondent slav cunoscut, este un format românesc (nu slav, vezi NPLR, p. 120), din tema (de gradul II) *Dobriț-* (= *Dobr-iț-*), existentă în *Dobrițel* (*Dobriț-el*), (1850 *Dobriczel*. Suciu, I, p. 212) și în *Dobriținaș* (*Dobriț-in-aș*, în rostirea locală : *Dobriținăș*, vezi *infra*), alte denumiri ale aceleiași localități.

Formele *Dobrițin* și *Dobriținăș* se găsesc în articolul lui Mircea Homorodean, *Din toponimia Țării Lăpușului* (în CL, XXXII, 1987, nr. 1, p. 50), unde autorul explică neconvîngător proveniența celor două toponime : unul dintre numele vechi ale acestei localități (Dumbrava) — afirmă M. Homorodean — „trebuie să fi fost *Dobrițeni* (redat după pronunțarea maghiară *Dobrițin*)” (*ibidem*, p. 53); de la acest presupus *Dobrițeni*, cu sufixul -aș, ar proveni — crede M. Homorodean — și *Dobriținaș*, anume din forma *Dobriținaș(i)* „cu valoare locală” (*ibidem*). Din păcate, întreaga

schemă — bazată pe două suporturi : 1) existența formei *Dobrițeni*, 2) prefacerea ei „după pronunțarea maghiară [în] *Dobrițin*” (vezi *supra*) — se dovedește șubredă : forma ipotetică *Dobrițeni*, a cărei existență ar trebui dovedită, e anulată chiar de autor, care ne informează că „și azi locuitorii din Dumbrava sint numiți de vecini [nu *dobrițeni*, ci] *dobrițan(i)*” (*ibidem*) ; al doilea suport reprezintă o afirmație greșită : cum e posibil ca românii să-l modifice, după model maghiar, pe **Dobrițeni* în *Dobrițin* (plural în singular !), dacă maghiarii numesc din vechime orașul lor *Debreczen* (< *Dobriczin*) (sau printr-o formă apropiată în privința segmentului inițial) ², iar românii din nord-vest îi spun *Dobrițin*? (vezi NPLR, p. 119).

Să reținem și afirmația din *Magyar etymologiai szótár* (Budapesta, 1926) de Gombocz Zoltán și Melich János, p. 1289 : „fără îndoială că toate cele trei *Debreczen* [orașul maghiar ³ și cele două localități românești menționate : Dobriținaș/Dumbrava și Văducele, cu prima atestare, sub formă maghiarizată : *Debreczen*. Suciu I, p. 212 ; II, p. 239 ; vezi NPLR, p. 118—119] reprezintă adaptarea ca toponim a unuia și aceluiași nume de persoană”.

Noiembrie 1987

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

² Vezi nota următoare.

³ Cea mai veche formă înregistrată, din anul 1235, este *Debrezun* (*ibidem*, p. 1290).

TIMOTEI CIPARIU, *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, LVI + 470 p.

Ciudată și contradictorie a fost posteritatea față de Timotei Cipariu. Ciudată, întrucât, celebru între contemporani și urmași pentru erudiția sa științifică, Cipariu a fost în prea puține cazuri citit în întregime, urmașii consultând mai degrabă *Acte și fragmente și Crestomafie sau analecte literare* decât *Principie de limbă și de scriptură*, *Compendiul de gramateca limbei române* sau *Gramatica limbei române*. Contradictorie, întrucât Timotei Cipariu, etichetat ca părinte al filologiei românești, a fost integrat fără diferențieri specifice între reprezentanții curentului latinist, considerat multă vreme ca o eroare a istoriei noastre culturale. Încercările parțiale de „reabilitare” nu au adus un serviciu prea deosebit schițării personalității științifice a canonicului de la Blaj, iar alte studii și antologii de texte referitoare la activitatea sa folcloristică, literară sau oratorică nu au luminat decât zone periferice ale activității sale. Nu de puține ori, informații eronate au fost preluate dintr-un studiu într-altul.

„Neactualitatea” lui Timotei Cipariu se explică și prin faptul că scrierile sale sînt adevărate rarități chiar în bibliotecile din Transilvania, dar, mai ales, prin faptul că ortografia etimologizantă, susținută teoretic de el și promovată prin scrierile sale, ca și prin periodicele la care a fost redactor, ridică probleme de accesibilitate inclusiv specialistului. De altfel, această ortografie este și principala dificultate care stă în fața cititorului operei științifice a învățatului ardelean. Editorul realizează cu acuitate că a renunța la sistemul ortografic ciparian înseamnă a priva ideile lingvistice ale lui Timotei Cipariu de o axă esențială a acestora, după cum a-l respecta presupune menținerea unui acces redus al cititorului actual la receptarea marilor valori conținute de scrierile lui T. Cipariu. De aceea, credem că optarea pentru restituirea operei științifice a învățatului ardelean cu maximă accesibilitate pentru cititorul modern, renunțînd la sistemul ortografic ciparian, se impune ca unică alternativă. Cititorului i se descoperă astfel o gândire științifică neașteptat de modernă, cu idei actuale și pentru cercetătorul contemporan; cititorului îi revine, de aceea, obligația să completeze această imagine cu cea a sistemului ortografic etimologizant, nu de puține ori implicat în discursul științific ciparian.

La o sută de ani de la moartea lui T. Cipariu, editoarea Carmen-Gabriela Pamfil și Editura Academiei R. S. România și-au asumat sarcina de a reda interesului științific scrieri remarcabile ale învățatului ardelean.

Primul volum al ediției operei lingvistice a lui Timotei Cipariu cuprinde lucrările care au contribuit la constituirea șafodajului care a stat la baza *Gramatecii limbei române*: *Principie de limbă și de scriptură* (publicată în 1847 — 1848 în „Organul luminarei”, reeditată în 1866), *Elemente de limbă română după dialecte și monumente vechi* (publicată în 1854) și *Crestomafie sau analecte literare* (editată în 1854, republicată în 1916), urmînd ca în volumul al doilea să fie incluse *Compendiul de gramateca limbei române* și *Gramateca limbei române*, iar cel de al treilea să includă scrierile lingvistice mărunte. Așa cum este concepută, ediția operei lingvistice a lui Timotei Cipariu oferă o imagine organică asupra gândirii lingvistice cipariene.

Reconstituirea limbii autorului, care, nu în puține cazuri, este camuflată de propria ortografie, este o operație dificilă și nu lipsită de riscuri; ea a fost îndeplinită de editoarea Carmen-Gabriela Pamfil în conformitate atît cu limba manuscriselor cipariene scrise cu alfabet chirilic — unde sînt notate cu fidelitate diferitele forme folosite de autor —, cît și cu indicațiile lui Cipariu însuși referitoare la lectura formelor propuse de ortografia sa. Detaliata examinare a acestora i-a permis editoarei să adopte un sistem sigur de echivalare a tuturor grafemelor.

Studiul introductiv, semnat de Gavril Istrate, conceput ca o introducere în opera cipariană, face o amplă prezentare a receptării lui Timotei Cipariu de contemporani și de urmași, subliniind viabilitatea ideilor științifice ale operei marelui savant transilvănean.

Un *Indice de cuvinte române și de elemente derivate*, întocmit de editoare, oferă o imagine detaliată asupra materialului lingvistic folosit de Timotei Cipariu în cele trei lucrări.

Ediția de față este un pas important în relectura unei părți importante a operei științifice fundamentale a lui Timotei Cipariu, deschizând posibilitatea recuperării științifice a acesteia.

Noiembrie 1987

Mihai Gherman
Biblioteca Academiei R.S. România
Filiala Cluj-Napoca
Str. M. Kogălniceanu, 12—14

AL. MAREȘ, *Filigramele hirtiei întrebuințate în țările române în secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, LV [—LVI] + 421 p.

Filologia românească a parcurs un drum complex, care a mers de la editarea textelor până la valorificarea tuturor informațiilor pe care acestea le conțin, acordind o atenție cu totul deosebită începutului scrisului în limba română, respectiv textelor din secolul al XVI-lea. Amplificarea permanentă a preocupărilor filologice a corespuns unei situații de fapt: lipsa documentelor cu referire propriu-zisă la viața culturală din secolul al XVI-lea, informația lacunară transmisă de manuscrisele și tipăriturile românești din această perioadă (nu în puține cazuri păstrate fragmentar) au impus cercetarea filologică drept sursa cea mai importantă de informații referitoare la viața culturală din această perioadă, ca și despre cea mai veche fază de atestare în scris a limbii române.

Cercetările filologice s-au desfășurat pe două direcții, și anume examenul textologic și cel filigranologic. Analiza textologică a oferit de multe ori date surprinzătoare pentru creionarea unui orizont cultural mult mai larg decît se bănuise inițial și a condus la reexaminarea datelor celor mai importante referitoare la istoria limbii române în secolul al XVI-lea, nu în puține cazuri reformulind capitole importante ale acesteia. Dacă analiza textologică a continuat la un nivel superior o direcție de tradiție a filologiei românești, ilustrată de Cipariu, Hasdeu, Gaster, Bianu, Pușcariu, I. A. Candrea etc., cercetarea filigranologică a fost doar incidentală în trecut și în prea puține cazuri a oferit informații suplimentare față de cele cunoscute. Dacă prezența filigranelor în studiile care precedau diferite ediții de texte vechi nu oferea pînă nu demult decît informații generale, începînd cu anul 1965 (încercările de datare ale *Evangeliei de la Sibiu*), un grup de cercetători a insistat tot mai mult asupra investigației filigranologice, aplicînd metodele și rezultatele filigranologiei mondiale, dar stabilind și specificul aplicării acestei metode în spațiul cultural românesc. Dintre acești cercetători amintim pe S. Jakó, G. Blücher, G. Nussbächer, L. Demény și cu deosebire pe Al. Mareș, fiecare aducînd, într-un dialog nu lipsit uneori de note polemice, contribuții în probleme de datare a unor texte, dar încercînd și teoretizări privitoare la aplicarea metodei filigranologice asupra materialului românesc în situația în care hirtia folosită pe teritoriul nostru era în mare parte de proveniență străină, iar cea transilvăneană (produsă la Brașov, Sibiu și Cluj) a cunoscut o difuzare diferită în Ardeal față de spațiul extracarpatic.

Lucrarea lui Al. Mareș reprezintă un important pas înainte în domeniul cercetării filigranologice, căci, față de lucrările clasice, ea nu este un inventar al tipurilor de bază ale filigranelor produse de morile de hirtie dintr-un spațiu geografic circumscriș sau dintr-o anumită perioadă (lucrări care elimină în mod deliberat variantele produse prin deformarea în timp a structurii de sîrmă care imprimă filigranul), ci își propune descrierea tuturor variantelor care apar în hirtia folosită pe teritoriul românesc, indiferent de originea acesteia, pe care s-a scris în secolul al XVI-lea. Această cuprindere îi oferă lucrării prin excelență caracterul unui instrument indispensabil de lucru în activitatea cotidiană a filologului sau a celui care lucrează în arhive și biblioteci. Lucrarea este, pe de altă parte, deschisă largirii informației prin utilizarea, pe lângă materialul folosit de autor, a arhivelor transilvănene, a manuscriselor latine, maghiare și germane redactate în Transilvania în secolul al XVI-lea și, nu în ultimul rînd, a tipăriturilor maghiare și germane din Transilvania, care ar putea oferi informații mai detaliate asupra folosirii hirtiei fabricate la morile de hirtie de la Brașov, Cluj și Sibiu.

Studiul introductiv semnat de Al. Mareș este cea mai amplă lucrare de filigranologie din cultura noastră, propunînd o teoretizare pe baza materialului investigat și constituînd astfel un veritabil ghid de filigranologie pentru cercetătorul român, un ghid care marchează atît

problemele generale ale disciplinei, cît și specificul aplicării metodei filigranologice la noi, posibilitățile de datare prin această metodă, dar și răspîndirea geografică și în timp a hîrtiei produse în Transilvania. De acest ultim aspect sînt legate informații care au scăpat documentului economic, lucrarea de față devenind și o sursă neașteptată pentru istoria economică și culturală. Credem că menționarea locului de fabricație a hîrtiei străine și, eventual, a numărului respectivului filigran la Briquet și în alte cataloage străine ar fi întregit informația atît de valoroasă oferită de lucrarea de față, putînd oferi cercetătorilor o perspectivă necunoscută asupra unor texte.

Așa cum se prezintă, lucrarea lui Al. Măreș, *Filigranele hîrtiei întrebuințate în țările române în secolul al XVI-lea*, ne apare ca un foarte valoros rezultat al unei munci de o tenacitate și de o dăruire exemplare, pe care doar cel care îi cunoaște dificultățile o poate bănuî în parte. Alături de lucrarea realizată împreună cu I. Gheție, *Originile scrisului în limba română* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985), ea reprezintă un moment de maturitate în activitatea autorului ei și, în același timp, a școlii filologice românești, cele două lucrări făcînd parte dintre acelea cărora adîncirea ulterioară a cercetării și trecerea timpului nu pot decît să le confirme valoarea.

Noiembrie 1987

Mihai Gherman
Biblioteca Academiei R. S. România
Filiala Cluj-Napoca
Str. M. Kogălniceanu, 12-14

H. TIKTIN, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, Lieferungen 1-8. *Einleitung, Bibliographie, Abkürzungen, Autorenliste*, a - grecoasă, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1985 - 1987, 724 + 256 p.

Deși de la apariția, în 1903, a întîiului volum din *Dicționarul român-german* al lui H. Tiktin au trecut mai bine de 80 de ani, această operă lexicografică continuă să fie socotită și astăzi, de către specialiști, ca unul dintre dicționarele cu care lexicografia românească se poate mîndri și, cu toate scăderile inevitabile pe care i le imprimă trecerea timpului, să fie consultată încă. De aceea reeditarea sa - gest de respect față de autor și de considerație față de lexicografia românească - nu putea fi decît bine venită. Începînd din 1985, la aproape 50 de ani de la moartea autorului, prestigioasa editură Otto Harrassowitz din Wiesbaden publică, în condiții grafice ireproșabile, fasciculă după fasciculă, noua ediție a acestei lucrări.

Ideea generoasă a repăririi ei aparține profesorului Paul Miron de la Universitatea din Freiburg, iar noua ediție „a luat ființă la Seminarul de romanistică al Universității din Freiburg, în cadrul unui proiect de colaborare cu Universitatea din Iași, proiect sprijinit de Deutsche Forschungsgemeinschaft” (*Introducere*, p. 12).

O mai bună și mai exactă prezentare a acestor lucrări decît cea pe care însuși inițiatorul ei ne-o dă, cu simplitate și modestie, în introducerea publicată în prima fasciculă, este greu de făcut. Venind din interior - ca autor al acestui proiect și, în același timp, alături de Elsa Lüder și V. Arvinte, redactor responsabil - profesorul Paul Miron a definit exact scopul și a expus parametrii de libertate pe care și i-au luat și de îngrădire pe care și i-au impus în această operă de reeditare. „Flecare modificare și corectură, orice adaos și indicație au fost cumpănite după acea scrisă în pravilă față de care ne-am simțit mereu obligați: să punem la dispoziția cititorului un util instrument de lucru” - spune profesorul Paul Miron și adaugă imediat: „Dificultatea unei asemenea întreprinderi constă mai puțin în bucuria de a adăuga și întregi - mult mai complicate au fost raporturile de fidelitate față de bătrînul Tiktin” (*loc. cit.*, p. 15).

Cu admirație caldă și înțelegere mereu subliniată față de Tiktin, pe care-l consideră „maestru”, iar opera sa „o performanță unică”, și țintind mereu spre aspectele pragmatice ale unui dicționar util omului contemporan, autorul introducerii expune succint, în 11 puncte, urmîrind principalele secțiuni ale unui articol de dicționar, gînduri, frămîntări și decizii hotărîtoare pentru noua ediție. Întrebarea sa „Care a fost travaliul efectuat?” presupune nu numai o apreciere cantitativă, ci și una calitativă. Dacă ne gîndim numai că cele 70 000 de citate au fost verificate, corectate (cota de erori constatate atîngînd 35% !) și transpuse, pe cît posibil, în ediții unanim recunoscute și accesibile, că numărul celor 550 de surse bibliografice inițiale a fost mai mult decît dublat, extrăgîndu-se material din documente ca și din autori clasici, așa încît să se poată urmări etapele evoluției limbii române și, echilibrîndu-se citatele, să se tindă spre „un orizont românesc integral”, ne putem face o imagine a muncii depuse în prima etapă, care viza fișierul dicționarului. Ca o concluzie firească, numărul articolelor de dicționar a crescut cu mult,

la unele litere chiar cu două treimi, unele cuvinte-titlu și-au îmbogățit sensurile, la altele a fost nevoie de revizuirea definițiilor și de o nuanțare a lor, s-au constatat schimbări de raport între variantă și cuvintul-titlu, mai ales în cazul unor derivate ca cele în *-ie* și *-iune* sau al unor variante accentologice. Fișierul astfel alcătuit, ca și viziunea contemporană asupra vocabularului limbii au dus la corectări ale unor paranteze explicative privind răspindirea sau utilizarea unor termeni și la renunțarea la unele indicații hazardate sau nefundamentate privitoare la realități denumite sau la locul unor cuvinte în ansamblul vocabularului limbii. O nouă secțiune, vizind date dialectologice, face trimiteri la material publicat în atlasle lingvistice românești, ori de câte ori „a fost vorba de arii lexicale și nu de fenomene izolate”.

Prin întregirea judicioasă a bibliografiei, dicționarul își apleacă greutatea „spre tărîmul istoric al limbii”; la aceasta contribuie serios și încercarea, extrem de dificilă, de a da, pentru fiecare cuvint-titlu, prima atestare, întreprindere care, deși oricînd susceptibilă de îmbunătățiri, devine revelatoare pentru istoria cuvintului. Nici indicațiile etimologice nu au rămas neverificate, dar prudența lui Tiktin nu a lăsat loc prea multor revizui și completări. Volumul de muncă pe care îl presupune realizarea acestui vast program de verificări, completări și revizui a necesitat adunarea în jurul lucrării a numeroși colaboratori din Freiburg, Iași, Bonn, București, Cluj și Timișoara, care au asigurat investigarea unor arhive, verificarea citatelor, documentarea pentru prima atestare ca și pentru secțiunea de dialectologie, revizuirea etimologiilor, a traducerilor și a indicațiilor de tot felul; coordonarea muncii acestor forțe dispersate la asemenea distanțe, realizarea unei colaborări rodnice, coordonarea științifică a lucrării au însemnat un mare efort de organizare și au presupus o muncă niciodată drămuțată.

După înșiruirea atitor adăugiri și revizui, se ridică problema fidelității față de opera originală, ediția Tiktin fiind o lucrare lexicografică unică în felul ei. Trebuie să spunem de la început că ea a ținut în special două aspecte: păstrarea principiului fundamental al dicționarului, care pentru Tiktin însemna „tratarea limbii române” și nu un simplu dicționar bilingv lipsit de conotația temporală și areală, și păstrarea structurii articolelor (revelatoare fiind mai ales indicațiile morfologice de la unele cuvinte cu paradigmă neregulată și tratarea cuvintelor pe cuiburi). Adăugirile și corecturile, oricît au fost ele de numeroase, au vizat doar îmbunătățirea și completarea structurii articolelor și a definițiilor, ca și traducerea cît mai fidelă a citatelor, îmbogățirea listei de cuvinte și aducerea la zi a indicațiilor de tot felul. Altfel spus, este vorba, așa cum se specifică pe coperta lucrării, de o ediție prelucrată și adăugită, în scopul punerii ei în concordanță cu cerințele zilei. E drept, uneori am fi dorit ca unele probleme de structură să fie altfel rezolvate (de ex. trimiterile la cuvintele luate sub același cuvint-titlu, indicarea titlului hărților și a ariilor lexicale pe care le circumscriu, în cazul în care se face apel la atlasle lingvistice), altelei acordarea statutului de cuvint-titlu uneia sau alteia dintre variantele înregistrate de o lemnă ni se pare discutabilă. Considerăm însă că acestea sînt, din parte-ne, doar opțiuni personale, discutabile și ele.

Ne întrebăm acum, după ce aproape 1000 de pagini de dicționar au și apărut, care este fidelitatea față de dublul scop pe care lucrarea și l-a înscris în cuvintul introductiv. Cu admirație față de munca întregului colectiv, dar mai ales a coordonatorilor care și-au împărțit „răspunderea comună în redacție”, la care Elsa Luder a adăugat deloc ușorul travaliu a coordonării muncii și povara a ceea ce introducerea numește „grija administrativă”, considerăm că prelucrarea este în spiritul operei lui Tiktin, lexicografia înscrisă, prin această nouă ediție Tiktin, încă un titlu de dicționar a cărui valoare este în afară de orice îndoială.

Noiembrie 1987

Doina Grecu
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

DUMITRU IRIMIA, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, 261 p.

Reluarea problematicei generale a stilurilor limbii române contemporane de către Dumitru Irimia, lingvistul ieșean ce se impune, prin lucrările sale, tot mai mult atenției specialiștilor, constituie o contribuție meritorie la îmbogățirea cunoașterii limbii noastre.

Profitul este, am spune pentru început, atât în ceea ce privește încadrarea stilisticii funcționale în limitele unor coordonate teoretice de stringentă actualitate, cît și sub raportul circumscriserii și caracterizării diverselor stiluri funcționale ale limbii, cu subdiviziunile lor. Ca atare, noua carte a autorului ieșean poate satisface și exigențele unor confruntări teoretice de înaltă competență, precum și ale celor ce vor să cunoască „mărcile” de „identificare” și de „carac-

terizare" a stilului respectiv, mărci grupate în mod sistematic și consecvent în fonematice, morfosintactice și lexicale. Observindu-le în textul cărții recenzate, încercăm satisfacția lecturii plăcute și utile, cu adaosurile unei informații ce devine de acum necesară.

Nu ne propunem să trecem în revistă mulțimea și diversitatea problemelor pe care cartea le pune și le rezolvă. Sau să încercăm să găsim puncte de vedere diferite — teoretic nu numai posibile, dar și necesare într-o dezbatere științifică. Dacă am face-o, am putea, de exemplu, să considerăm, în opoziție cu D. Irimia, că nu numai topica inversă este „subiectivă”; căci și cea directă, într-un context favorabil, poate deveni subiectivă. Și ne-am alătura celor spuse de D. Irimia cu alt prilej: „Nu există semne lingvistice care să fie artistice anterior elaborării enunțului” (p. 146).

În cele ce urmează intenționăm să ne oprim puțin doar asupra unora dintre stilurile limbii române. Mai întâi însă dorim să apreciem în mod deosebit modul în care D. Irimia rezolvă raportul dintre aspectul colectiv și cel individual al stilului beletristic, unicul dintre stilurile limbii la care amprenta individuală este esențială, definitorie. Subordonând deci stilului beletristic, stil funcțional, colectiv, conceptul de *stil individual*, al scriitorului, și apoi, acestuia, pe cel de *stil intern*, care explică diversitatea și particularitățile operei sale, D. Irimia oferă soluții acceptabile ale discuției propuse.

În privința stilului publicistic, pe care D. Irimia îl repune cu convingere și autoritate, în drepturile sale, la argumentele mai vechi, pro sau contra, care s-au confruntat în ultimele decenii, D. Irimia ne oferă unul nou, argument ce se cere poate și mai mult subliniat, și anume acela al funcției specifice acestui stil. Funcția textului publicistic anulează lipsa lui de omogenitate. În total acord cu D. Irimia, și noi considerăm că funcția informațională trebuie așezată la baza textului publicistic, căci, indiferent de ceea ce se publică în paginile presei, totul vizează o informație cit mai largă a celor interesați. Am spune chiar că textele ce s-ar putea încadra într-alt stil prin specificul lor — în cel științific sau cel beletristic, de exemplu —, o dată ce acceptă serviciile presei, ele își subordonează funcția lor proprie celei a stilului publicistic. O poezie publicată aici, păstrându-și funcția poetică, imaginativă proprie, se supune unui imperativ major, acela de a se adresa unei mase cit mai mari de cititori, deci de a satisface cerințele funcției informative, specifice presei. S-ar putea, așadar, vorbi de o subordonare sau supraordonare de funcții ale diverselor stiluri, ceea ce s-ar încadra, fără nici o dificultate, în teoria generală a interrelaționării stilurilor limbii.

Ne exprimăm însă rezerve în atribuirea și a unei funcții social-politice și ideologice stilului publicistic. O atare funcție nu este omniprezentă în paginile presei. O simplă știre, un anunț publicitar sau evenimențial, al pierderii unui act etc. nu implică situarea noastră într-o asemenea situație sau perspectivă, afară doar de cazul în care forțăm realitatea să intre în tipare prestabilite.

Stilul juridico-administrativ încheie prezentarea celor patru stiluri ale limbajului scris. Șablonul, stereotipia, anonimatul absolut al autorului enunțului sînt mărci specifice acestui stil, surprinse de D. Irimia cu competență și convingere. Pondera mare acordată aspectului juridic al stilului, atît în privința teoretizărilor cit și a exemplificărilor, justificată desigur, disproporționează totuși poate prea mult tratarea celor două aspecte ale stilului, cel administrativ solicitînd, credem, un interes sporit în viitor.

În ultimele cercetări privind stilurile limbii române literare autorii, iar D. Irimia nu face excepție, nu mai amintesc nimic despre stilul biblic sau religios. Să fi dispărut oare deja din româna contemporană? Presupunînd că este așa, includerea lui, dintr-o perspectivă istorică, în structura stilistică a limbii noastre o considerăm deosebit de utilă, necesară chiar. Neomogenitatea textelor religioase este anulată de exercitarea unei funcții specifice acestui stil, funcția moralizatoare. Considerăm că numai așa putem explica rolul pozitiv pe care l-a avut odinioară în istoria culturii și civilizației noastre, precum și lipsa lui de perspectivă, slăbirea și chiar dispariția lui într-un secol în care știința, literatura, cultura și civilizația preiau, cu modalități și precepte noi, adevrate gradul de dezvoltare socială, exercitarea unei astfel de funcții. Nemaiputîndu-și îndeplini, cu toate eforturile, vizibile, de modernizare a instituției, funcția moralizatoare, stilul biblic părăsește sistemul stilurilor limbii române contemporane, devenind doar o categorie istorică menționată și justificată ca atare. Istoria limbii este și istoria stilurilor ei.

Structura stilistică a limbii române contemporane are deci nu numai meritul de a rezolva, ci și pe acela de a pune și sugera probleme, D. Irimia oficiînd cu dăruire și autoritate întru susținerea concepției sale științifice.

Octombrie 1987

Eugen Cămpăanu
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

GÜNTER HOLTUS, EDGAR RADTKE (Hrsg.), *Rumänistik in der Diskussion. Sprache, Literatur und Geschichte*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1986, 435 p.

Volumul are la bază un mănunchi de comunicări prezentate la seminarul de romanistică al Universității din Mainz, în anii 1983/84, grupate aici în trei mari diviziuni. Cea dintâi, referitoare la aspecte istorice, cuprinde: prezentarea, de către Klaus Heitmann, a activității lui Emil Fischer (1855—1921) pe tărîmul istoriei, lingvisticii, etnografiei; o expunere a lui Ulrich Haustein asupra constituirii bazelor statului național român în Principatele Dunărene.

A doua parte, cea de lingvistică, este mult mai dezvoltată, permițînd o subdivizare pe domenii și teme. Capitolul de istoria limbii, lexicologie și lexicografie începe cu un studiu al lui Reinhold Werner asupra inscripțiilor medievale munteneste și moldovenești din sec. XVII și XVIII. Autorul examinează întîi posibilitățile existente în prezent de a cunoaște aceste inscripții (modul în care au fost editate) și desprinde din cercetarea lor cronologică concluzii referitoare la raporturile cantitative dintre textele slavone și românești, la categoriile sociale care le utilizau, făcînd o caracterizare a limbii, cu explicații asupra condițiilor social-politice și culturale pe care le reflectă.

Cîteva materiale abordează problemele etimologiei. Reluînd observații mai vechi asupra unor concordanțe între cuvinte alpine-lombarde și albaneze, Maria Iliescu subliniază însemnătatea cercetării paralelismelor româno-friulane: toate cuvintele românești de substrat ar trebui studiate sub raportul eventualelor coincidențe cu forme italice și retoromanice. Exemplelor *cioară*, *ciung/ciunt*, *ballă*, *talpă*, *zimbru* li se adaugă, pe baza unor date din atlasul lingvistic friulan, *sterp* și *gușă*. Cuvintele care se găsesc numai în română, friulană și albaneză ar putea fi explicate printr-un substrat comun iliric, conchide autoarea, ceea ce ar extinde granița lingvistică a ilirei spre sud-vest.

Lexicografia română în raport cu cercetările etimologice ocupă un spațiu amplu. Johannes Hubschmid analizează concepția dicționarului etimologic ale unor limbi sau grupuri de limbi, stăruind asupra celor consacrate românei sau care menționează originea cuvintelor românești, precum și asupra dicționarului sau studiilor referitoare la elementele de substrat ori intrate în română prin contactul cu alte limbi. Faptul că dicționarele de alte tipuri, precum cel bilingv al lui H. Tiktin, cele explicative sau dicționarul-tezaur al limbii române, sînt tratate la un loc cu cele etimologice minimalizează contribuția unora la studiul originii cuvintelor, deși autorul accentuează că stabilirea etimologiei presupune cunoașterea istoriei cuvîntului (p. 86). Alineatul consacrat etimologiei în *Dicționarul limbii române* (DA), condus de Sextil Pușcariu, reflectă, în mod firesc, stadiul cunoștințelor din acel timp (p. 81). Trebuie să specificăm că seria nouă (DLR), deși are indicații etimologice mult mai sumare, tocmai în ideea realizării ulterioare a unui dicționar etimologic, este continuarea aceleiași tip de dicționar, ca și DA, cu un inventar lexical mult mai mare, cu o mai bogată ilustrare a istoriei cuvîntului, cu mai multe surse pentru graiuri, încorporînd investigațiile ultimelor decenii, și nu poate fi ruptă de vechea serie, nici expedită împreună cu *Dicționarul limbii românești* al lui A. Scriban, cu *Dicționarul explicativ al limbii române* (1975) și cu *Dicționarul limbii române moderne* (1958), așa cum se procedează în locul citat, acestea din urmă avînd un alt profil. Nu considerăm fericită soluția adoptată în DLR, de a reduce discuțiile în jurul etimonului, așa încît comentariile și soluțiile propuse de-a lungul timpului pentru cazurile dificile au rămas în manuscris sau în fișier, întrucît un dicționar etimologic al limbii române în care tot acest material documentar să fie pus la contribuție este încă situat într-un viitor incert. J. Hubschmid se întreabă în ce chip ar trebui conceput un asemenea dicționar. Normele de lucru publicate în SCL, 1983, i se par acceptabile, dar articolele de probă nu dau o veritabilă istorie a cuvîntului în interiorul românei, iar ceea ce depășește domeniul limbii române este insuficient reprezentat (p. 86).

Autorul propune o altă concepție: I. *ordinea alfabetică* pentru cuvintele 1. moștenite din latină, 2. provenite din substrat și 3. de origine nesigură; II. *ordinea după sistemele de noțiuni* pentru împrumuturi 1. din slavă, 2. din maghiară, 3. 4. 5. (ș.a.m.d.) din alte limbi și pentru 6. cuvinte de origine necunoscută. Inventarul de cuvinte ar avea ca bază noua ediție a dicționarului român-german al lui H. Tiktin, prelucrat de Paul Miron (Wiesbaden, 1986 și urm.). Principiile de selecție a vocabularului într-un dicționar însemnînd reeditarea unei lucrări lexicografice care a început să se publice cu aproape un secol în urmă, chiar cu substanțiala îmbogățire a listei de cuvinte, sînt întrucîtva diferite de ale dicționarului explicativ și ar putea deforma ușor imaginea structurii lexicului limbii române. Un avantaj l-ar prezenta existența unei încercări de a da prima atestare a cuvîntului, care își propune cu modestie să stimuleze cercetările de acest fel (cf. *Introducere*, p. 14). Ca primă tentativă, inițiativa are toate meritele și poate servi ca bază pentru o lucrare consacrată exclusiv vechilor atestări ale cuvintelor în limba română.

Este expus și comentat proiectul lui R. Rohr, cu sugestia ca din seria de lucrări incluse în acesta (vezi *infra*), să se înceapă cu cea mai amplă (RuEW), care altfel riscă să rămână neîncheiată.

Rupprecht Rohr prezintă proiectul elaborării dicționarului etimologic al limbii române, cu precizări și completări. Pe baza materialelor adunate și pregătite până acum, vor fi realizate următoarele lucrări: 1.1. un dicționar în patru volume, asemănător în conținut cu cel al lui J. Corominas pentru limba castiliană (RuEW); 1.2. un șir de lucrări pregătitoare; 1.2.1. o culegere de „etimologii dificile”; 1.2.2. un volum referitor la problemele datării; 1.2.3. un volum de neologisme; 1.2.4. un studiu asupra originii cuvintelor aparținând anumitor câmpuri semantice; 1.2.5. un mic dicționar etimologic al limbii române, pornind de la DEX, cu traducerea în germană a sensurilor, prima atestare și etimologie.

Ansamblul lucrărilor este impresionant, înclt îngrijorarea pentru termenul când acestea ar putea fi încheiate nu este fără temei, dar volumele preliminare cuprind faze absolut indispensabile realizării dicționarului etimologic al limbii române.

Klaus Bochmann propune un model de dicționar al cuvintelor românești care denumesc noțiuni social-politice (1780–1860): ierarhizarea lexicului după (1) noțiunile-cheie, (2) noțiuni asociate (ex. *patriot*, *patriotism* la *patrie*) și (3) „variante de natură fonetico-morfologică” (*slobozenie* pentru *libertate*, *norod* pentru *popor*) (p. 101–102). Se vor indica variantele, sinonimele, asociațiile de idei și antonimele (atragem însă atenția asupra termenilor „variantă” și „sinonim”, utilizați de autor într-o accepție diferită de cea tradițională în lexicologia românească). Calificării lexicologice i se va adăuga o descriere semantic-pragmatică.

Günter Holtus se ocupă de îmbinarea sintaxei și a semanticii în dicționare, servindu-se de exemple românești (*alt* cu derivatele și compusele lui în diferite dicționare, *apoi*, *îmbi*, *amindoi*, *încă*, *deună*), relevind problemele pe care le pun lexicografii asemenea „mici” cuvinte ale vocabularului de bază.

În traducere franceză se publică studiul Elenei Toma referitor la formarea terminologiei medicale-biologice în română (sec. XVIII–XIX), apărut în CL, XXVII, 1982, nr. 1.

Wolfgang Schweickard încearcă să stabilească o metodă de precizare a originii noilor împrumuturi în română (etimologie distinctivă) pe baza terminologiei sportive, după criteriile: a) pronunțare / grafie; b) accent; c) morfologie, gramatică și semantică; d) istoria cuvântului și a noțiunii.

W. Theodor Elwert urmărește tendințele de îmbogățire a vocabularului pe baza *Dicționarului de cuvinte recente*: împrumuturi din franceză (cele mai numeroase), engleză (7%), germană (1%), italiană (1%), rusă (0,5%); formații cu prefixoide, cuvinte scrise cu cratimă; *calcuri*; formații cu sufixe și prefixe; cuvinte formate din abrevieri și inițiale; derivate regresive. Pentru fiecare termen este indicat etimonul sau modelul care a stat la bază.

Un alt capitol al volumului se referă la variațiile românei, în principal la cele geografice. Otto Winkelmann întreprinde o trecere în revistă a tuturor atlaselor limbii române, comparând metodele de lucru, contribuția fiecăruia la cunoașterea limbii române; se remarcă faptul că noile atlase (NALR) nu numai că aduc precizări în legătură cu delimitarea graiurilor, dar înregistreză și material lexical necunoscut dicționarilor.

Descrieri amănunțite asupra dialectelor sud-dunărene în stadiul actual oferă Johannes Kramer pentru aromână, Wolfgang Dahmen pentru istroromână și ambii autori, în colaborare, pentru meglenoromână.

Harald Thun compară modelarea dialogului în română și germană – cuvinte specifice utilizate în cele două limbi („cuvinte de apel” sau „existimatori”, circa 30 în germană și 15 în română, precum *ială*, *doar*, *aș*, *apoi*, *de*, *ei*, *or*), aceste cuvinte comportând o descriere după aspectul sintactic și comunicativ (transfrastic, prefrastic și frastic) și după conținut (extrafrastic = modul de evaluare; ontic = afirmativ, imperativ sau interogativ). Este descris astfel germ. *denn* cu echivalentele în română (de ex. *mă rog*, *adică*). Româna este caracterizată, în raport cu germana, drept o limbă cu dialog explicit. Analiza se fondează în principal pe texte beletristice, în care limbajul trebuie să suplinească alte mijloace utilizate în dialogul real, cotidian; menționăm că acesta din urmă are în prezent o destul de vastă bibliografie românească, utilă poate într-o cercetare tipologică.

Latinitatea limbii române este obiectul unui nou studiu, al lui Christian Schmitt, care examinează etimoanele fondului lexical de origine latină exclusiv românesc în raport cu alte limbi românice: 9 unități care au corespondențe în albaneză, 118 atestate numai în română; concluzia este că etimoanele reconstituite (cuvinte neatestat în latină) nu prezintă vreun temei structural pentru ca formele românești să fie socotite rezultat al mijloacelor interne de îmbogățire a vocabularului, nici pentru a fi împinse spre latina tirzie, ci puteau data din perioada romanizării Daciei.

De specificul românesc față de romanicul comun al adjectivelor de relație se ocupă Gerhard Ernst: derivate cu suf. *-ic* (ex. *liric*), *-al* (ex. *regional*), *-ar*, *-esc*, *-iv*, *-ian*, *-in*, *-an*,

-ean, -ez, -os, -ier (dispuse în ordinea frecvenței), adjectivele nederivate (ex. *turc*) — pe al doilea loc ca frecvență, substantive utilizate în locul unor adjective de relație (ex. *cultura maya*); sint menționate aici și cuvinte la care derivația s-a petrecut pe terenul limbii din care au fost împrumutate în română, terminate în *-estru, -est, -ol, -tec, -lin*. Sint examinate, de asemenea, aspectele sintactice. Se confirmă astfel apropierea progresivă a românei moderne de celelalte limbi romanice.

O cercetare comparativă a formelor neaccentuate ale pronumelor romanice, în special italiene și românești, întreprinde Vito R. Giustiniani.

Hierwig Krenn reduce în atenție problema supraviețuirii supinului latin, prin compararea lui cu cel românesc, constatând că puținele paralele care se pot stabili nu au forță argumentativă în favoarea moștenirii din latină.

Ultima parte a volumului — istoria literară — grupează studii referitoare la inspirația populară în poezia lui Alecsandri (Michael Metzeltin), la redactarea unor opere în limbă străină, după mărturisiri ale lui Emil M. Cioran și Mircea Eliade, și asupra simbolicii în scrierile lui Panait Istrati (Gerhard Dambelmont) și reflecții asupra literaturii române în raport cu istoria, pe baza reprezentării problematicei țărănești în opera lui I. L. Caragiale (Gheorghe Stanomir).

Volumul ne dă prilejul să constatăm că cercetători de prestigiu dau o nouă dovadă de atenție atât pentru problemele limbii, literaturii și istoriei noastre, cit și pentru felul studierii lor de-a lungul timpului, aducând aici sinteze valoroase asupra diferitelor domenii și adâncirea unor direcții de studiu.

Octombrie 1987

Felicia Șerban

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

Zbornik u čast Petru Skoku o stotoj obljetnici rođenja (1881—1956), Zagreb, Jugoslavensk Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1985, 553 p.

Volumul pe care îl prezentăm constituie un omagiu adus marelui lingvist croat Petar Skok la aniversarea a 100 de ani de la naștere, fiind publicat sub îngrijirea unui *Comitet de redacție* alcătuit din: președinte academician Mirko Deanović; membri: academician Rudolf Filipović, academician Petar Guberina, August Kovačec (secretar), Valentin Putanec, colaborator al Academiei Iugoslave, Petar Šimunović, colaborator al Academiei Iugoslave (secretar), Vojmir Vinja, membru corespondent al Academiei Iugoslave. La elaborarea acestei lucrări și-au adus contribuția 71 de lingviști din diferite țări, abordând aproape toate domeniile lingvisticii. Numărul mare de lucrări, tematica foarte variată ne obligă să selectăm materialul și să-l grupăm pe probleme.

O parte dintre articolele publicate în volumul la care ne referim au ca obiect de studiu slavistica generală, dialectologia slavă, interferențe lingvistice sau probleme lingvistice sud-est europene.

Henrik Birnbaum, în articolul *New Approaches to Balkan Linguistics*, subliniază meritele lui Petar Skok în domeniul lingvisticii sud-est europene și încearcă să contureze sarcinile actuale ale acesteia. Autorul propune diferențierea metodologică între studiul substratului indo-european și cel al uniunii lingvistice (*Sprachbund*). Argumentele prezentate sint, mai ales, de ordin crono-logic. Termenul *Sprachbund*, consideră Birnbaum, se deosebește de „aria convergentă” și este mult mai adecvat în studiul uniunii lingvistice sud-est europene. Elementele centrale ale *Sprachbund*-ului sint, în primul rînd, fonologia și lexicul, componenta morfologică (cu structura semantică ce se ascunde în ea). Autorul se oprește mai amănunțit asupra studiului latinei balcanice și asupra formării limbii române. Ca element suplimentar, util în stabilirea graniței superioare a uniunii, este adus studiul limbii dalmate, chiar dacă ea nu face parte din această uniune.

Tot un caracter mai larg, cuprinzînd aria lingvistică sud-est europeană, îl are și articolul lui Momčilo D. Savić, *Moyens d'exprimer le temps passé dans le style scientifique des langues des peuples balkaniques*. Studiînd problema exprimării sintetice sau analitice a timpului trecut în stilul științific în limbile sud-est europene, Savić ajunge la concluzia că limbile sîrbocroată și română, sub influența limbilor europene de circulație, manifestă în stilul științific tendința

înlocuirii formelor sintetice cu cele analitice. Autorul nu analizează și celelalte stiluri ale limbii, unde situația ar putea să se prezinte altfel.

Dintre studiile de etimologie slavă reținem articolele lui Ivan Duridanov, Eric P. Hamp și Witold Mączak.

În articolul *Bulg. ŠINA, scr. *ŠINUTI*, Ivan Duridanov propune ca etimon al celor două verbe sl. com. *šinoti (pf.): *šijati (impf.) „a răsuși, a îndoi, a coti”, considerând cele două lexeme ca izoglosă comună bulgaro-sîrbocroată.

Eric Hamp, în articolul *děsni*, analizează critic etimologiile date de unii lingviști. Pornind de la etimologiile lui P. Skok și Bezla, precum și de la unele paralele indo-iraniene, autorul propune o nouă soluție etimologică, și anume indo-europeanul *denk- „a roade, a minca” și sufixul *-llo-m (nomen instrumenti); forma feminină indo-europeană: *dn̥ni „de dinți, dental”.

Witold Mączak, în *Russe devjanosto*, ajunge la concluzia că cea mai verosimilă soluție etimologică propusă până acum este cea a lui Haebler, care consideră numeralul rusesc *devjanosto* un calc după gotică *niuntehund*, „90”. Din considerente geografice și cronologice, Mączak crede că ar fi mai bine să ne gândim la o influență scandinavă și nu gotică.

Rudolf Filipović, în *Principii za sostavljanje „Etimološkog rječnika anglicizama u evropskim jezicima”* (Principii de elaborare a unui „Dicționar etimologic de anglicisme în limbile europene”), după ce prezintă câteva considerații personale privind limbile în contact, expune nouă principii în baza cărora elaborează dicționarul. Materialul este extras din douăzeci de limbi europene.

Valentin Putanec, *Prilog za proučavanje alogolema u hrvatskom ili srpskom jeziku: Maruličev hapaks datati = zdatati kao romanizam* (Contribuție la studiul alogotemelor în limba croată sau sîrbă: hapaxul lui Marulić datati = zdatati ca romanism), analizează verbele *datati* și *zdatati*, pe care le consideră romanisme în croată și le apropie de ital. *dellare*, v. fr. *dilexy*, *ditier*, germ. *dichten*, *Dichter*.

Vojmir Vinja, în *Kirnja — un ichtyonyme typiquement dalmate*, constată că toate popoarele mediteraneene au numit cu un singur nume două specii de pești (Polyprion și Cernium). Pentru formele dalmate *kirnja*, *kijernja*, *krnja*, *kraja* și it. *cerina*, fr. *cernier*, v. alb. *kerni*, autorul propune ca etimon trei variante clasice grecești.

Pornind de la dicționarul etimologic al lui Petar Skok, Vera Gerersdorfer, în *Tipovi romanizama u Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili arpskoga jezika Petra Skoka* (Tipuri de romanisme în Dicționarul etimologic al limbii croate sau sîrbe al lui Petar Skok), analizează toate elementele de origine romanică din acest dicționar, clasificându-le în 6 mari grupe: 1. cuvinte de origine italiană, 2. cuvinte de origine venețiană, 3. cuvinte de origine latină, 4. urme lexicale ale dalmatei, 5. elemente lexicale presupuse, probabile de origine romanică din Dalmația și 6. cuvinte cu etimologie multiplă sau neexplicate. Pe lângă aceste 6 mari grupe, autoarea dă și alte grupe mai mici, cum ar fi: cuvinte provenite din dialectul friulan, cuvinte de origine franceză, română, latină balcanică etc. Numărul total de cuvinte de origine romanică cuprinse în dicționar se ridică la 12167.

Bojan Čop, în *Sur l'origine de quelques mots pré-romans*, ajunge la concluzia că unele cuvinte pe care majoritatea lingviștilor le consideră împrumuturi din substratul preindo-european în latină sint, de fapt, elemente preromane de origine indo-europeană. Astfel, de exemplu, lat. vulg. *daculum*, -la „seceră” provine din ebraicul *dā-llo-m, *-llā; echivalent cu v. ind. *dātram*, provine tot din rădăcina *dā „a tăia”.

Petar Guberina, în articolul *La diphtongaison vegliote est-elle une diphtongaison romane?*, pe baza materialului lingvistic studiat, ajunge la concluzia că în diftongarea vegliota se disting mai multe etape și origini. Primul strat, cel mai vechi, poate fi reconstituit pe baza toponimelor din documente și din împrumuturile din sîrbocroată; stratul de mijloc poate fi urmărit în toponimele care au apărut după secolul al XII-lea; faza cea mai nouă a vegliotei este cunoscută din mărturiile lingvistice ale secolului al XIX-lea și mai ales din cea de a doua jumătate a lui. Din acest studiu reiese că în faza veche a vegliotei nu exista diftongarea. În faza următoare vegliota a cunoscut diftongarea doar în silabă deschisă. Vegliota modernă este bogată în diftongi, mai ales în silabă închisă. Această diftongare, subliniază autorul, a apărut sub influența dialectelor čakaviene, bogate în diftongi începând cu secolul al XIX-lea.

Giuseppe Francescato (*Elementi romanzi nella parlata slovena di Mersino Alto (Udine)*) analizează împrumuturile friulane și italiene din graiul sloven din localitatea Mersino Alto, care sînt grupate în 16 clase lexico-semantică. În cadrul fiecărei clase se analizează cuvîntul din graiul sloven, se dă sensul de bază în limba literară italiană și slovenă, precum și etimologia. În final, sînt analizate și cele mai importante fenomene lingvistice.

Pornind de la întrebarea dacă limbile romanice au moștenit din latină așa-numita *consecutio temporum*, Mitja Skubic, în articolul *Remarques sur la concordance des temps dans les langues romanes*, subliniază că lingviști eminenți și-au exprimat îndoiala în ce privește rigu-

rozitatea acestei legi în latina vorbită, ba chiar existența unei asemenea reguli în ea. Analizînd situația dintr-un dialect roman din Istria, și anume dialectul venețian, M. Skubic constată că regula gramaticală discutată este necunoscută în acest dialect. Autorul subliniază că o situație similară prezintă limba română. Nerespectarea în cele două limbi a corespondenței timpurilor nu trebuie atribuită influenței slave, ea fiind, de fapt, rezultatul evoluției interne.

O valoroasă contribuție la acest volum și-a adus-o lingvistica românească prin Andrei Avram, Haralambie Mihăescu, Ioan Pătruț, Alexandru Rosetti și Valeriu Rusu.

Andrei Avram constată, în *Sur les nasales initiales préconsonantiques en roumain et en albanais*, că, în poziție inițială, consoanele nazale silabice au în română și albaneză aceeași origine: ele provin din grupuri de tipul „vocală neutră + consoană nazală nesilabică”, care au apărut într-o anumită perioadă; de exemplu, în româna comună *[emberatu] și vechea albaneză *[ambrel] (<lat. *imperator*). Vocala neutră (pe care, „a absorbit-o” mai tirziu consoana :[əm]>

$\left[\begin{smallmatrix} m \\ o \end{smallmatrix} \right]$ etc.) nu este, în cele două limbi, rezultatul unui fenomen identic. Avînd în vedere această deosebire, precum și evoluția ulterioară a nazalelor silabice, autorul ajunge la concluzia că în acest caz este vorba de corespondențe româno-albaneze.

Haralambie Mihăescu, în *Remarques sur la romanité du sud-est de l'Europe*, prezintă unele aspecte ale istoriei limbii latine în sud-estul Europei: elementele latine ale limbii albaneze, limba dalmată, latinitatea Istriei și Panoniei, limba română, elemente latine din literatura bizantină și neogreacă și elementele latine din limbile slave de sud.

Ioan Pătruț, în *Dans le contexte des relations linguistiques slavo-roumaines*, se referă la problema transformării latinei carpto-dunărene într-o nouă limbă: limba română. Pornind de la aprecierea justă că împrumuturile oferă indicații prețioase pentru istoria și structura limbii receptoare, autorul utilizează cu pricepere și competență împrumuturile de origine slavă în limba română pentru a stabili datele post quem și ante quem în formarea limbii române. În acest context, se ajunge la concluzia, susținută și de alte date lingvistice și istorice, că fonetismul unor elemente slave ale limbii române confirmă și ele opinia că latina carpto-dunăreană s-a transformat în limba română în secolul al VIII-lea. În secțiunea dedicată morfologiei, profesorul Ioan Pătruț demonstrează că verbele de origine slavă oferă indicații importante pentru verificarea structurii verbului românesc. Originea infinitivului scurt din limba română (*clnta, veni*), despre care s-a scris foarte mult în literatura de specialitate, nu trebuie căutată în relațiile lingvistice slavo-române; mai sigur este că modificarea infinitivului a fost determinată de motive interne.

Acad. Alexandru Rosetti, în *Études de vocabulaire*, se oprește asupra lat. *imperator*, care s-a păstrat în Romania Orientală, în timp ce în Romania Occidentală el a dispărut. Lat. *imperator* s-a păstrat în albaneză sub forma *mbrel*, „roi, monarque, souverain”, în dr. *impërâl* (și *përâl*), „empeur” și „Dieu” în textele religioase. Forma scurtă *përâl* apare rar, în textele din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Dacoromânul *păraf*: lat. *palatum* + *palatium* apare încă în *Psaltirea Șcheiană* (secolul al XVI-lea). *Păraf* este atestat în dialectele românești din sudul Dunării (aromân și meglenoromân). Diminutivul *părătuș*, „luette” este atestat în secolul al XVII-lea în *Psaltirea* lui Dosoftei. În graiurile din Transilvania și în producțiile folclorice contemporane apar diverse variante: *impărătuș*, *apărătuș*, *pălduș*, *părătuș*, *părântuș*, *pănduș*, *peretuș*, *impărăfel*; nume de împărați, de personaje legendare: *impăratul păsărilor*, *Piș împărătuș* etc.

Valeriu Rusu, în *Torna, torna fratre, dans la perspective de l'ethnographie balkanique*, analizînd cunoscuta propoziție *Torna, torna fratre*, propoziție care, după autorii cronicii bizantine din secolul al VI-lea, aparținea „limbii pămîntului”, precizează că este vorba de regiunea din sudul Dunării și că aceste cuvinte confirmă nașterea unei noi limbi, a limbii române, singura reprezentantă a Romaniei Orientale. Afirmările autorului sînt susținute de argumente din etnografia românească.

Tot limba română ca obiect de studiu îl au și articolele semnate de P. Atanasov, W. Bahner, J. Hubschmid și L. Magdu.

Pornind de la teoria ariilor lingvistice formulate de M. Bartoli, Petar Atanasov, în *Survivances latines en roumain*, remarcă faptul că în ariile marginale se păstrează elemente arhaice pe care nu le mai găsim în ariile centrale. Considerînd limba română arie periferică a Romaniei, iar dialectele din sudul Dunării arii periferice ale limbii române, autorul analizează cîteva elemente lexice arhaice de origine latină care s-au păstrat doar în limba română. Elementele lexice puse în discuție aparțin, în principal, meglenoromânei, care, față de dacoromână, prezintă o fază de evoluție arhaică.

Werner Bahner, în *Einige spezifische Aspekte des rumänischen Wortschatzes in der Früh-pause der romanischen Sprachentwicklung*, subliniază importanța elementelor preromane ale

limbii române; astfel, adjectivul *mare* este considerat de autor element de substrat daco-moesic. În continuare Bahner se oprește asupra unor trăsături specifice ale vocabularului românesc de origine latină.

Johannes Hubschmid, în *Vorarbeiten für das Rumänische etymologische Wörterbuch, Găsi „trouver“*, încearcă să stabilească etimologia rom. *a găsi*. Luînd în discuție etimologia lui M. Ferrand (sl. *gaziti*), Hubschmid remarcă faptul că nu se poate explica trecerea lui *z* în *s*, fapt pentru care propune ca în explicarea acestei etimologii să se recurgă la elementul de substrat daco-moesic.

Lia Magdu analizează elementele de origine sirbocroată la unii scriitori bănățeni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, diferențiînd două categorii lexicale de elemente sirbocroate: o categorie general răspîdită în limba română, prezentată și la alți scriitori, și o a doua, întîlnită numai la acești scriitori și specifică graiurilor românești din sud-estul Banatului (*Laksički elementi srpskohrvatskog porekla u jeziku rumunskih banatskih pisaca s kraja XIX veka i početka XX veka* — Elemente lexicale de origine sirbocroată în limba scriitorilor români bănățeni de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea).

Un număr de articole are ca obiect de studiu onomastica, domeniu în care Petar Skok a adus o deosebită contribuție.

Henri Draye, în *Petar Skok et la Comité international des Sciences Onomastiques*, arată că P. Skok a fost unul dintre membrii cei mai activi ai „Comitetului”. A prezentat referate la cele 5 congrese internaționale organizate de „Comitet”. Referatele lui Skok au avut o deosebită importanță pentru cunoașterea onomasticii slave și romanice. El a lucrat și la bibliografia curentă, care se publică în ONOMA, organul acestui „Centru”. În finalul articolului este subliniată activitatea organizatorică a lui Petar Skok în cadrul onomasticii iugoslave.

Otto Ducháček, în *La formation des noms d'habitats en français*, arată că numele de locuitori în franceză se formează de la numele de localități sau de la numele de locuri cu ajutorul a 73 de sufixe. Numele de locuitori, afirmă autorul, păstrează mai bine formele vechi decît numele de localități.

Jurij A. Karpenko, în *Marsianskije nazvanija*, face istoria numelor referitoare la planeta Marte. La început au purtat nume doar petele întunecate (mări) și cele luminoase (continente). În secolul al XIX-lea mari suprafețe ale planetei au primit numele unor ilustre personalități. În secolul al XX-lea, îmbogățindu-se cunoștințele despre Marte, crește și numărul toponimelor. Acum multe suprafețe sînt numite cu nume din toponimia antică, iar „canalele” cu nume de riuri antice sau cu nume de riuri mitologice. În acest fel, este reînviată tradiția de denominație astronomică antică.

Ernest Nègre (*Le toponyme „bouleau” en France*) afirmă că în Franța sînt rare toponimele din perioada galică formate de la galicul **beto* „mesteacăn”, fiind foarte numeroase și variate apelativele care au devenit nume de locuri în epoca romană sau după secolul al IX-lea. De la **bettea*, **betteus* provin *Bès*, *Bese*, *Bessay* etc.; de la *betulla*, **betullus*: *Belloy*, *Boulay*, *Boulaye* etc.

Aleksandra V. Superanskaja, în *Genotoponimija Kryma*, analizează toponime formate de la nume gentilizice turcice, provenite de la populația care a locuit pe parcursul istoriei în Crimeea. Aceste toponime autoarea le numește *genotoponime*.

Din motive de spațiu ne oprim aici cu prezentarea acestui valoros volum, rezultat al unei contribuții internaționale de primă mărime.

Noiembrie 1987

Marius I. Oros
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

AL VIII-LEA SIMPOZION NAȚIONAL DE ONOMASTICĂ

În zilele de 12 — 14 noiembrie 1987, în cadrul ZILELOR ACADEMICE CLUJENE, s-au desfășurat la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca lucrările celui de Al VIII-lea Simpozion Național de Onomastică¹, sub genericul TEZAURUL ONOMASTIC ROMÂNESC.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit, ca de obicei, de profesorul Ioan Pătruț, președintele Comitetului de organizare, care a exprimat satisfacția pentru numărul mereu crescînd al participanților, din diferite centre universitare și regiuni ale țării, și le-a mulțumit pentru că au răspuns invitației. Totodată, a exprimat mulțumiri academicianului Ștefan Pascu, președintele Filialei din Cluj-Napoca a Academiei R.S.R., pentru binevoitorul ajutor acordat la multiplicarea vol. IV din *Studii de onomastică*, volum care cuprinde comunicările simpozionului precedent.

Participanții au fost salutați, de asemenea, de către conf. dr. Octavian Șchiau, directorul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară, care, prin concisa și interesanta sa alocuțiune, și-a manifestat încrederea în succesul dezbaterilor simpozionului și în impulsul pe care-l va da acestă cercetărilor onomastice viitoare, atît de necesare în contextul cultural și științific românesc actual.

Reuniunea a întrunit cercetători și cadre didactice, lingviști, mai cu seamă, dar și istorici, din: București (8), Iași (7), Timișoara (2), Cluj-Napoca (22), precum și un număr de 7 profesori din învățămîntul mediu, pasionați constant de cercetările din domeniul onomasticii românești și universale.

Din cele 61 de comunicări anunțate inițial, au fost prezentate un număr de 45: 5 în ședința plenară, 14 la secția *antroponimie* (din care 6 de onomastică literară) și 26 la secția *toponimie*. De precizat că împărțirea pe secții a fost determinată mai mult de numărul mare al comunicărilor anunțate, multe dintre ele avînd la bază un bogat material onomastic și probleme teoretice și metodologice valabile pentru cercetările onomastice în general.

Lucrările propriu-zise ale Simpozionului au fost deschise de acad. Ștefan Pascu cu comunicarea *Onomastica, știință auxiliară a istoriei?*, comunicare în care autorul a făcut o amplă analiză a locului și rolului onomasticii ca disciplină lingvistică în contextul științelor sociale, a caracterului ei interdisciplinar, precum și a importanței sale deosebite pentru istoria limbii și a poporului român.

Importante probleme de ordin teoretic și metodologic, mai ales cu referire la etimologia în onomastică, au făcut obiectul comunicării profesorului Ioan Pătruț: *Tradiție și inovație în onomastică*. Remarcînd calitățile și deficiențele unor lucrări de onomastică românească apărute, autorul a subliniat necesitatea — acum cînd se pregătește *Dicționarul toponimic al României* — a unui nou dicționar antroponimic etimologic corespunzător și a indicat principii în vederea elaborării lui.

În continuare, Christian Ionescu (București), prin comunicarea *Continuitatea latină în antroponomia românească*, a repus în discuție o problemă lingvistică și istorică deosebit de importantă. Autorul, pe lîngă interesanta incursiune în istoricul problemei, a adus argumente temeinice cu privire la păstrarea, în onomastica românească, ca și în cea romanică, a unor nume de tradiție latină.

Tot în ședința plenară a mai fost prezentată comunicarea lui Dragoș Moldovanu, *Hidronime românești de origine slavă*, în care autorul a analizat detaliat etimologia hidronimelor *Birlad* și *Ialomița*.

Istoricul clujean Dumitru Protase a prezentat apoi *Cîteva elemente noi și considerațiuni privind onomastica traco-dacică în Dacia romană*, în care a adus date noi referitoare la păstrarea unor nume traco-dace și în perioada ocupației romane și privitoare la dacismul numelor *Bure-*

¹ Manifestare științifică de prestigiu, devenită deja tradițională în lingvistica românească. Cele din 1966, 1969, 1972 și 1975 s-au numit Consfătuiri Naționale de Onomastică. Începînd cu anul 1975, comunicările prezentate au fost publicate (prin xerografiere) în volumele *Studii de onomastică*: I (1976), II (1981), III (1982) și IV (1987).

bista și Decebalus. Comunicarea s-a constituit și într-un nou argument pentru importanța coroborării permanente a datelor oferite de istorie cu cele ale lingvisticii.

În continuare, lucrările simpozionului s-au desfășurat în cele două secții.

În cadrul secției *antroponimie* au fost prezentate comunicări vizind diverse aspecte legate de numele proprii : Maria Dobre (București), *Observații asupra unor nume de vechi meserii reflectate în onomastică*; Felicia Șerban (Cluj-Napoca), *Nume proprii și lexicografia limbii române*; Ion Roșianu (Cluj-Napoca), *Probleme de morfosintaxă la numele proprii*; Ion Florea (Iași), *Antroponimele din Moldova. Note pe marginea NALR — Moldova și Bucovina*; Vasile Goran (Petroșani), *Porecle ale copiilor provenite din argou*. Tot în această secție au mai fost susținute comunicări de onomastică literară și de istoria onomasticii în general : Marica Pietreanu (București), *Probleme de onomastică literară (Cu privire la poezia lui Marin Sorescu)*; Augustin Pop (Cluj-Napoca), *Obiectivele onomasticii literare*; Onufrie Vințeler, Alexandru Cristureanu (Cluj-Napoca), *Nume proprii în jurnalul și discursurile lui Timotei Cipariu*; Mariana Istrate (Cluj-Napoca), *Din onomastica romanului Ion de Liviu Rebreanu*; Victoria Moldovan (Cluj-Napoca), *Relația nume—personaj în opera sadoveniană*; Alexandra Danciu (Cluj-Napoca), *Odysseus — index și simbol la N. Kazantzakis*; Alexandru Cristureanu (Cluj-Napoca), *Prenume românești preluate din folclor*; Ion Nuță (Iași), *Probleme de onomastică în scrierile lui Titus Holțnuț, și Gabriel Vasiliu* (Cluj-Napoca), *Preocupări de onomastică în presa românească transilvăneană din perioada 1900 — 1918*.

La secția *toponimie* comunicările au fost mai numeroase și mai diversificate ca tematică. Încercăm o grupare a lor după problematica abordată :

1. Aspecte teoretice și metodologice ale denominației topice au făcut obiectul comunicărilor : Marius Ilie Oros (Cluj-Napoca), *Despre relația dintre subiectul denominator și numele propriu*; Gheorghe Moldoveanu (Galați), *Semnificația toponimelor. Reinterpretări semantice*; Eugen Pavel (Cluj-Napoca), *Cu privire la toponimizarea relativă*; Nuțu Roșca (Sighetul Marmăției), *Considerații privind monografia toponimică (cu referire la nume de locuri din comuna Birsana, jud. Maramureș)*.

2. Relația entopic-toponim : Viorica Goicu (Timișoara), *Cuvinte de origine autohtonă în toponimia din sud-vestul țării*; Gabriela Macovei (Iași), *Termeni geografici populari din Vrancea*; Ion Popescu-Sireteanu (Iași), *Horalt (entopic, toponim și antroponim)*, *Rarău, Moldiș*; Eugen Janitsek (Cluj-Napoca), *Entopice de origine românească în toponimia hușulă din Maramureș*; Ion-Horia Birleanu (Iași), *Raportul de motivare în oictonime din Valea Șomuzului Mare (jud. Suceava)*; Dumitru Loșonți (Cluj-Napoca), *Termeni populari pentru forme de relief*.

3. Relația toponimie—antroponimie : Puiu Filipescu (Iași), *Relația antroponimie — toponimie pe Valea Zeletinului*; Ion T. Stan, Aurel Trofin (Cluj-Napoca), *Considerații despre unele denumiri geografice*.

4. Relația toponimie—discipline conexe (istorie, geografie etc.) : Nicolae Saramandu (București), *Romanitatea sud-dunăreană pe baza toponimiei*; Mircea Homorodean (Cluj-Napoca), *Continuitate în discontinuitate*; Ion Penișoară (București), *Dinamica numerelor de localități din Dobrogea la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*; Adrian Rezeanu (București), *Pentru o cercetare arhivistică a toponimiei*; Emil Popa (Abrud), *Toponime din bazinul Abrudului aflate la sfârșitul secolului al XVI-lea*.

5. Fragmente din monografiile toponimice : Sabin Vlad (Cluj-Napoca), *Din toponimia Văii Hăjdății*; Vasile Bătiu (Cut, jud. Alba), *Din toponimia Văii Secașului Mare (jud. Alba)*.

6. Noi interpretări etimologice : Simon Dănilă (Belinț, jud. Timiș), *Toponimul Ardeal*; Onufrie Vințeler (Cluj-Napoca), *Cu privire la toponimul București*; Sorin Paliga (București), *Etimologia toponimului Cluj*. (Etimologiile propuse de autori au stîrnit discuții vii și nu au convins.)

7. Probleme de gramatică și stilistică : Emil Suciu (București), *Sufizul toponimic -ul în limba română*; Sigismund Bodzei, Erica Bodzei-Schiller (Sighetul Marmăției), *Traducerea numerelor topice*; Rodica Sulețel-Moroianu (Timișoara), *Aspecte ale derivării cu sufixe în toponimia bănățeană*, și Nicolae Goga (Cluj-Napoca), *Toponime verbalizate*.

Întreaga manifestare s-a desfășurat într-o atmosferă de înaltă ținută științifică, comunicările, ca și discuțiile, caracterizându-se prin obiectivitate și rigoare, autorii aducînd noi contribuții teoretice și practice în cercetările de onomastică.

S-a hotărît ca următorul simpozion să aibă loc în 1990, tot la Cluj-Napoca.

Sabin Vlad

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

SEMINARUL „EXPRESIA ȘI STRATEGIILE DRAMATICULUI”

Seminarul, desfășurat la Institutul de Lingvistică din București, între 11 și 16 mai 1987, a însumat 28 de comunicări axate pe multiplele aspecte ale dramaticului. Cadrul discuției a fost conturat în dimensiuni foarte largi de acad. Ion Coteanu, care a definit dramaticul drept manifestare a unei funcții fatice — atragerea uneia dintre cele trei voci către eu. În textul dramatic ar domina, prin urmare, funcția fatică, dar orice text, aflat fie la polul liric, fie la cel științific, are, într-o oarecare măsură, o funcție de apel. Conform acestui punct de vedere, lipsit de dramatic ar fi numai limbajul de tip algoritm (Ion Coteanu, *Dramaticul ca mod de existență a textului*).

La departajarea tipurilor de comunicări vom proceda pornind, totuși, de la o definiție tradițională. Ca specie literară, dramaticul implică un fascicul de trăsături dominate de orientarea spre (1) reprezentarea dramatică (scenică), presupunind (2) un conflict dramatic (3) prezentat într-o structură dramatică (personaje în acțiune directă), (4) cu o evoluție dramatică (evenimentele evoluează rapid spre un deznodământ), (5) structura avînd ca expresie un stil dramatic (vocea auctorială se distinge net, se rupe de vocile personajelor: didascalii / vorbire directă a personajelor). Fiecare dintre aceste trăsături își are analogiile în alte tipuri de comunicare.

1. Orientarea spre reprezentare dramatică. Categoria dramaticului a fost inițial definită în genul dramatic, deci ca o categorie estetică. Genul se afirmă printr-o modalitate specifică de receptare a unei arte printr-o altă artă. Din dramă se deduc caracteristicile genului: dinamic, conflictual, antropomorf, exprimare dialectică. Dramatismul scenei petrecute „aici” și „acum” rezultă din presiunea pe care o exercită asupra ei perspectiva viitorului (Doina Moldoa).

În cadrul seminarului, dramaticul a mai fost definit, într-o altă perspectivă, ca proiecție performativă într-un act de discurs, o serie ierarhizată de semnale ale unei lumi virtuale. Dramaticul funcționează ca metatext față de spectacol, care este o treaptă de concretizare, un intermediar spre lumea proiectată. La suprafață, proiecția este exclusiv lingvistică. Specifică e tensiunea care provine din discrepanța perspectivelor, care dă și particularitatea dialogului (Mariana Nel). Dramaticul are convenție mai drastică în raport cu epicul, este mai elaborat (Medeea Freiberg).

Cîteva comunicări s-au ocupat de spectacolul dramatic de diferite tipuri, din zone și epoci diverse. Piesele lui Plaut prezintă o lume reală a spectatorilor și una a spectacolului, între care se realizează un raport de echivalență (Doina Filimon). În teatrul chinez din sec. XII, reflectare a filozofiei disimulării care atinge punctul maxim, rolurile sînt vizibil funcționale, cu nuanțări avînd costume și machiaj adecvat. Evenimentele sînt relatate de către actori cu multe anticipări, povestiri în monolog, dar și în dialog. Cumulul de noutate este redus, afirmîndu-se plăcerea discursului (Florentina Vișan). Întorcîndu-ne în Europa epocii elisabetane, găsim un procedeu de transgresare a principiului dramatic, prin monologul acordat personajelor duale. Intervine astfel narativul în dramatic, evenimentele fiind proiectate însă în viitor (Mădălina Nicolaescu). Urmărîm apoi evoluția teatrului francez, de la scena fără decor, cu personaje lipsite de gestică și de accesorii, actorii avînd numai timbru, nu și modulele (Irina Bădescu, *Spațiu scenic și scriitură dramatică*). Momentul Molière ne este semnalat și sub raportul forței ideologice pe care o atribuie imaginii (Mihaela Mîrțu). În sfîrșit, într-o piesă inspirată din literatura science-fiction, regula teatrală „ca și cum” acționează cu foarte mare putere în reprezentarea unor stări de fapt nonreale (Odette Kaufmann, *Cod lingvistic marcat, cod lingvistic nemarcat*).

Discursul dramatic cuprinde și alte limbaje decît cel verbal. Elementul spectacular se constituie din ansamblul elementelor vizualizate destinate să fie puse pe scenă, decorul, recuzita, costumele, machiajul, gestica, mimica, luminile, muzica etc. fiind enunțuri sau părți de enunțuri, care converg semantic spre spectator. Obiectul funcționează în scenă în primul rînd ca semn; el este, de obicei, și referent al dialogului, ceea ce asigură coerența (Doina Comloșan).

În sfîrșit, de la reprezentarea scenică, o extensiune a componentelor dramaticului în comunicarea cotidiană: locul ca scenă, spectacolul (asistența la o scenă), persoana ca actor, rolul social ca mască (convertirea persoanei în personaj), *homo ludens*, dialogul ca partitură (Liana Pop).

2. Conflictul dramatic poate fi repetat în orice manifestare a vieții. Limbajul muzical, alcătuit din celule binare, ar fi dramatic prin excelență. Într-o piesă muzicală se poate identifica un conflict melodic, decorul cu funcție tematică, personaje (de exemplu producerea unei dedublări, iar în final — întoarcerea compozitorului la sine însuși) (Șerban Soreanu).

Dar dramaticul este extins, în unele interpretări, la orice conflict, ca o însușire posibilă a unei lumi. Demersul științific este și el declanșat de un conflict, iar fazele de redactare a textului științific prezintă similitudini cu ale unui scenariu. În textul științific intervin inclusiv „voci”, ipostaze ale aceluiași eu: autorii citați sînt jucați întîi ca *el* (citât), apoi ca *eu* (interpretarea citatului) ș.a.m.d. Dramaticul este înțeles foarte larg, ca o proprietate a lumii care se transformă

Într-un mod de decupare a lumii (Carmen Apostolescu). Conflict similar celui dramatic apare în riturile de trecere, mai bine fiind reprezentată în acest sens nunta, în care mireasa este obiectul disputei a două partide adverse (Șerban Angheliescu).

3. Structura dramatică. Chiar în cadrul dramei se pot face departajări între piese cu caracter accentuat dramatic (*Despot Vodă*) și cele cu caracter narativ (*Răzvan și Vidra*) — în care acțiunile nu se întâmplă în scenă, ci se povestesc, iar spațiul are aspectul unui timp narativ (Alexandru Tudorică).

Un caz aparte al structurii dramatice îl reprezintă textul destinat ascultării, în care mijloacele sînt exclusiv auditive, iar autorul unui asemenea „text” caută să exploateze aceste posibilități, de exemplu înălțimea diferită a vocilor corului (Rodica Mihăilă).

Tot pe ideea structurii dramatice am putea axa „teatrul în teatru” înscenat în unele narațiuni, adică spectacolul montat de un personaj al povestirii, care începe să joace și distribuie roluri (Corina Ciocirle). Analiza raportului dintre modalitatea narativă și cea dramatică în structura de suprafață a textului descoperă în *Luceafărul* lui Eminescu o compoziție cu prolog și cinci acte (Rodica Marian). În narațiune se pot departaja patru nivele ale raporturilor conflictual-dramatice: (1) raporturile sînt reprezentate și jucate, se poate vorbi despre o dramatizare a narativului în sensul teatralității; (2) teatralitate a „vocilor”, de tip bahtinian; (3) predomină caracterul fragmentabil al textului în segmente autonome, dar se realizează o coerență prin replici, prin reluare; (4) pulverizarea elementului dramatic, înțeles ca o dezvaluire a tuturor convențiilor dramaticului în linearitatea expresiei lingvistice (Smaranda Vultur).

4. Evoluția dramatică. Problema a fost examinată printr-un tip care contravine concepției clasice, și anume teatrul lui Teodor Mazilu. Personajul este aici o funcție, un rol, pe care însuși și-l asumă, prezentîndu-și comportamentul, ceea ce pune la dispoziția spectatorului instrumentul de gîndire (Miruna Runcan).

5. Stilul dramatic. Comunicările s-au ocupat mai puțin de indicațiile regizorale în textul dramatic. Ele pot fi considerate în cadrul unor enunțuri eliptice ca structură de dialog, pornind de la implicația logică de tip doxastic, concretizat de construcții lingvistice bazate pe relații adversative, dintre care numai unul dintre termeni este lexicalizat (Camelia Stan).

În schimb, a fost detașat dialogul, văzut, indeobște, ca o modalitate specific dramatică. Totuși, prin calitățile lui intrinsece, dialogul se divide și el în dialog real și ficțional, care, la rîndul său, este dramatic, epic sau liric. În dialogul real, configurația este binară (E—R), indiferent de numărul participanților, pe cînd în dialogul ficțional configurația este ternară: între emițătorul și receptorul real intervine un emițător-receptor textualizat. Spre deosebire de concepția că nu există diferență între dialogul narativ și cel dramatic, a fost formulată aici o altă ipoteză: textul are în roman semnale de dialog care pot fi puse în relație cu didascalile, dar sînt narrative, pe cînd didascalile funcționează performativ (relația perfect simplu — prezent). Dialogul în narațiune este expansiunea în structura de suprafață a unei structuri narative, iar timpul evenimentelor este anterior timpului narării. În discursul dramatic, dialogul produce evenimente, pe cînd evenimentele narrative sînt inferate de spectator și nu putem înlocui dialogul cu un text narativ (Anca Măgureanu). Discutînd dialogul teatral în termenii analizei conversației, constatăm că dialogul teatral elimină bruiatul, pe care însă teatrul absurdului îl exploatează (Daniela Fumușani).

Definind textul dramatic prin dimensiunea dialogică, modelul din textul dramatic se poate aplica și altor texte, existînd tensiune între personaje, dar fără conflict. Cîteva tipuri de dialog: salutul, dialogul euristic, argumentativ, de menținere a contactului, de menținere a poziției (negația, tendința spre monologizare, ton, intonație etc.) (Rodica Zafiu). Ne aflăm deci din nou pe terenul unor puncte comune între dramatic și alte tipuri de texte: în romanul sadovenian sînt surprinse atît particularitățile personajelor, raporturile dintre ele, prin tipuri de replici, cit și modalitățile narrative corespunzătoare didascalilor (Victoria Moldovan). Pentru lirică, „dialogul” este apreciat drept un artificiu servind autoexprimarea continuă, prin intermediul unor „voci” diferite — măști sau travestiuri: în vorbirea directă, succesiunea „partiturilor” este în special o succesiune de monologuri, realizîndu-se o figură de compoziție cu aspectul dialogului (Felicia Șerban).

În sfîrșit, raporturile verbale între surzi sau între „absurzi” produc dialoguri de o factură aparte, cu puternice perturbații care angrenează codul și referentul. Maxim de absurd se obține cînd un astfel de dialog rămîne deschis la infinit (Cezar Tabarcea).

Continuînd dezbaterile consacrate genurilor literare („Epic și liric”, București, 1986), seminarul a adus în discuție variate aspecte ale dramaticului, oferind o imagine a complexității acestui concept.

Felicia Șerban

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

GHEORGHE IVĂNESCU

(1912 — 1987)

Acest an, funest pentru lingvistica românească, ne-a răpit și pe profesorul Gheorghe Ivănescu, personalitate marcantă și, în destule privințe, o apariție singulară în istoria științei noastre. Exegeza viitoare îi va evalua, desigur, cu dreaptă cumpănire, contribuția științifică și îi va stabili, în perspectiva timpului, locul ce i se cuvine în cadrul, atît de cuprinzător și de diversificat, al lingvisticii actuale. Așa cum se conturează, de pe acum, individualitatea profilului acestui savant poate fi definită, însă, în primul rînd — cum au remarcat toți cei ce l-au cunoscut —, prin intensitatea și amploarea pasiunii cu care și-a trăit ideile și și-a dedicat întreaga viață cercetării filologice.

Marea pasiune pentru aceste cercetări îi fusese insuflată încă din perioada studiilor liceale la Birlad, unde a avut norocul unor profesori eminenți ca Petre Constantinescu-Iași și Gh. D. Neștian. Momentul hotărîtor pentru destinul său a fost, însă, fără îndoială, cel al studiilor universitare la Iași. Aici a fost de-a dreptul copleșit de personalitatea și monumentalitatea operei lui Al. Philippide, sub influența și în prelungirea căroră își va înscrie, de fapt, întreaga viață științifică. Tot aici l-a avut profesor și pe Iorgu Iordan, care i-a influențat, într-un alt mod, decisiv, cariera științifică, sprijinindu-l să plece la studii în străinătate. Anii de muncă intensă de la Paris (1934—1935) și Roma (1935—1937) i-au lărgit enorm orizonturile și l-au ajutat — cum va mărturisi mai tîrziu — să meargă mult mai departe decît Philippide și să încerce o „sinteză” între teoriile acestuia, de tip neogramatic, și cele „moderne”, care circulau în lingvistica europeană a deceniilor 3 și 4.

Întors la Iași, paralel cu integrarea sa în munca didactică la catedră, va începe să-și elaboreze, în perioada 1938—1952, liniile mari ale propriei sale concepții lingvistice. Acum propune, pe de o parte, o (re)considerare a moștenirii științifice a lui Philippide (vezi amplul studiu la ediția de *Opere alese*, realizată în colaborare, 1984); pe de altă parte, într-o serie de lucrări temeinice, Gh. Ivănescu își trasează acum coordonatele între care înțelege să dezvolte, în mod original, opera profesorului său, prin confruntarea aprofundată cu cercetarea lingvistică românească și europeană a vremii (în special, *Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie și acustică*, 1939; *Problemele capitale ale vechii române literare*, 1948; o primă versiune a *Istoriei limbii române*, rămasă în manuscris).

Din nefericire, cursul normal de desfășurare a acestui vast proiect de cercetare a trebuit să fie întrerupt în 1952, cînd Gh. Ivănescu se vede nevoit să părăsească Universitatea din Iași. El va lucra, acum, timp de mai mulți ani, în rețeaua de cercetare a Academiei, la București, fără să reușească să-și urmărească, în mod consecvent și sistematic, realizarea marilor sale proiecte. Va urma, între 1962 și 1971, o altă perioadă, destul

de zbuciumată, în care se reintegrează în învățămîntul universitar la Timișoara și, apoi, pentru scurt timp, la Craiova. Marea risipă de energie și inițiativele sale didactico-științifice au avut, fără îndoială, consecințe dintre cele mai fecunde pentru mișcarea filologică din aceste centre. La Timișoara fondează Catedra de limba română, împreună cu colectivul de cercetători din cadrul Bazei științifice a Academiei, și se poate spune că întemeiază o adevărată „școală” lingvistică. La Craiova este director al Centrului de Istorie, Filologie și Etnografie al Academiei și editor al revistelor „Philologica” și „Historica” (I — II, 1970 — 1972).

În felul acesta, eruditul nu va găsi răgazul finalizării lucrărilor sale fundamentale decît după revenirea sa la Facultatea de Filologie din Iași, în 1971, cînd începe ultima și cea mai fecundă perioadă a activității sale. Acum își termină *Istoria limbii române* (ed. Junimea, 1980), publică *Grammatica comparată a limbilor indoeuropene* (editînd și completînd substanțial cercetările mai vechi ale lui Th. Simenschy; 1981) și realizează, de asemenea, o serie de lucrări teoretice și aplicative de mai mici dimensiuni. Deși subminat de o boală necruțătoare, ultimii ani l-au găsit angajat, cu aceeași pasiune, într-o serie de proiecte în diverse stadii de finalizare (dintre care ne menționa, cu puțin timp înaintea sfîrșitului: *Grundzüge der antropologischen Sprachwissenschaft*, o ediție în franceză în două volume a *Istoriei limbii române*, o culegere de studii de istorie a limbii române literare ș.a.).

O evaluare globală obiectivă a aportului științific al lui Gh. Ivănescu nu se va putea face decît după stringerea în volume a lucrărilor sale publicate (începută, la Timișoara, de V. Șerban și V. D. Țăra, cu *Lingvistică generală și românească*, 1983) și a celor rămase în manuscris. O asemenea evaluare va trebui să țină seama, de asemenea, nu doar, și nu în primul rînd, de aspectul cantitativ al contribuțiilor sale faptice, cît și de originalitatea concepției sale lingvistice. Iar dacă, din acest unghi, i se vor examina, desigur, marile nepotriviri cu teoriile „moderne”, din paradigma actuală a lingvisticii, exegeții viitorului nu vor trece, fără îndoială, cu vederea faptul că cercetările lui Gh. Ivănescu sînt animate, în ansamblul lor, de o orientare fundamental *explicativă*, urmărind să se înscrie și să fie valorizate, în ultimă instanță, în perspectiva antropologiei. În această perspectivă, indiferent de diferențele (oricît de mari) de concepție și de evaluările (oricît de critice!) de detaliu, puțini — foarte puțini! — dintre lingviștii de astăzi, de la noi și de aiurea, se pot situa alături de Gheorghe Ivănescu.

Noiembrie 1987

Mircea Borcilă
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

BORIS CAZACU

(1919—1987)

În vara acestui an, lingvistica românească a suferit încă o pierdere dureroasă. În 24 august, a încetat din viață, în plină activitate, Boris Cazacu, profesor la Facultatea de Limbă și Literatură Română a Univer-

sității din București, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România.

Format la înalta școală a lingvisticii bucureștene, sub îndrumarea reputaților profesori O. Densusianu și Al. Rosetti, își începe cariera universitară îndată după război. Trecând prin toate treptele ierarhiei universitare (asistent, în 1947, șef de lucrări, în 1949, conferențiar, în 1951, profesor, în 1961), în cei patruzeci de ani serviți în învățământul superior, a dovedit remarcabile calități didactice. Succesul său, ca dascăl, se datorește nu numai acestor calități, ci și erudiției sale. Încă din timpul studenției și până la sfârșitul vieții a acumulat vaste și solide cunoștințe în diverse domenii de cercetare a limbii române și a dobândit o orientare sigură în problemele teoretice ale lingvisticii. Profesoratul a însemnat pentru el o activitate de nobilă misiune și de mare răspundere. În rândurile numeroaselor promoții de studenți a trezit interesul pentru studiul limbii române și a inoculat multora pasiunea pentru cercetare, ajutându-i cu generozitate în formarea lor științifică. În activitatea sa, munca didactică s-a împletit armonios cu cea de cercetare. Adesea temele de cercetare se conturau în activitatea cu studenții, iar apoi rezultatele cercetărilor erau valorificate la cursuri și seminarii, fapt care a determinat, în bună măsură, nivelul prelegerilor sale.

În cercetarea științifică, Boris Cazacu a obținut rezultate deosebite. Unul dintre domeniile preferate a fost dialectologia. Varietatea problemelor abordate este semnificativă. Și-a spus cuvântul în problema raportului dintre limbă și dialect, a discutat noțiunea de interdialecț, s-a ocupat de dinamica limitelor dialectale, a adus contribuții cu privire la reacția subiecțului vorbitor față de fenomenul lingvistic, a studiat procesul de diferențiere în graiul unei comune și și-a dovedit priceperea în interpretarea faptelor de limbă din perspectiva geografiei lingvistice, analizând termenii care denumesc „ficatul” și „plămîinii” în limba română, pe baza *Atlasului lingvistic român*. Toate cercetările consacrate acestor probleme și altele, publicate de-a lungul anilor, au fost adunate în *Studii de dialectologie* (București, 1966). În același domeniu al dialectologiei, se înscriu două lucrări colective, de un deosebit interes științific, la care Boris Cazacu și-a adus contribuția: *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni* și *Atlas Linguarum Europae*. La cea dintii dintre lucrările menționate a condus, împreună cu E. Petrovici, elaborarea chestionarului și a coordonat NALR — *Oltenia*, vol. I — III, precum și volumele de: *Texte dialectale, Oltenia* (București, 1967) și *Glosar dialectal. Oltenia* (București, 1967). În ce privește cea de a doua, în calitate de membru în Comitetul internațional de elaborare a acestei lucrări, de o amplă colaborare și de un larg interes științific, a participat la stabilirea principiilor metodologice după care se lucrează; ca vicepreședinte al Comitetului Național Român, a coordonat activitatea colectivului de anchetatori pentru efectuarea anchetelor pe teritoriul României, iar în studiul *Sur les mots qui désignent la notion „il danse” dans les langues romanes, germaniques et slaves (d'après l'Atlas Linguarum Europae)* a analizat un material foarte bogat și variat, demonstrând cum trebuie interpretată o astfel de hartă și relevind importanța și utilitatea acestui atlas lingvistic continental, plurilingv.

Un alt domeniu în care a adus contribuții de valoare este istoria limbii române literare. Spre problematica acesteia s-a îndreptat încă din

tinerețe și, îndeosebi, după ce a fost constituită ca disciplină lingvistică și de învățămînt. Pe parcursul a patru decenii și jumătate de activitate științifică, în diverse publicații, a abordat o variată gamă de probleme referitoare la limba literară. Unele studii dezbat aspecte teoretice ale disciplinei, ca : delimitarea domeniului și discutarea metodologiei ce trebuie aplicată în cercetarea limbii literare, precizarea conceptelor de limbă vorbită, limbă scrisă și stil oral, analiza raportului dintre dialectal și literar în sincronie și diacronie, constituirea normelor exprimării literare și altele. Cele mai multe se referă la aspecte ale limbii și stilului scriitorilor (M. Costin, A. Pann, A. Russo, V. Alecsandri, I. L. Caragiale, T. Arghezi, M. Sadoveanu, Camil Petrescu, Z. Stancu) sau sînt interpretări de texte literare, din perspectivă lingvistică, putînd fi considerate drept modele. Adesea interpretările sale se bazează pe elementele stilistice, subtil analizate, pentru a releva mijloacele prin care scriitorii (: M. Eminescu, M. Sadoveanu, T. Arghezi, Z. Stancu, A. Baranga, M. Preda, Al. Ivasiuc, F. Neagu și M. Sorescu) realizează arta lor. Cercetările sale asupra limbii literare, apărute în reviste de specialitate, volume omagiale, acte ale unor congrese internaționale, au fost republicate în volumele : *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei* (București, 1960) și *Limba română literară. Probleme teoretice și interpretări de texte* (București, 1985). B. Cazacu este coautor, alături de Al. Rosetti și I. Onu, al lucrării *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea* (ed. I, București, 1961 ; ed. a II-a, București, 1971), prima sinteză mai amplă asupra dezvoltării limbii noastre literare. Riguros elaborată, ea și-a dovedit utilitatea pentru cei ce se interesează de formarea și evoluția limbii române literare pînă în pragul epocii moderne a culturii noastre. Cartea menționată aici se înscrie printre lucrările de bază ale lingvisticii românești. Pe această linie, se cuvine a fi amintită o antologie de texte vechi din secolul al XVI-lea pînă în secolul al XVIII-lea (*Pagini de limbă și literatură română veche*, București, 1964), alcătuită de B. Cazacu pentru tineretul studios. Notabile sînt prezentările succinte, reduse la esențe, ale cărților și autorilor antologați.

În cercetările sale, a ținut seama de caracterul interdisciplinar al lingvisticii. Studiul în care prezintă, sintetic, sociolingvistica, cu observații personale, ca și cel relativ la implicațiile sociolingvistice în interpretarea textului literar, fac dovada comprehensiunii sale față de dezvoltarea lingvisticii în ultimele decenii.

B. Cazacu a fost un foarte bun organizator. De aceea i s-au încredințat funcții de conducere : șef de catedră, decan, prorector, director al învățămîntului superior. Talentul său s-a remarcat îndeosebi în organizarea cursurilor de vară ale Universității din București, în calitate de director, și în ampla activitate desfășurată, ca președinte, din 1968 pînă la sfîrșitul vieții, în cadrul Societății de Științe Filologice. Risipind o mare cantitate de energie, a avut satisfacția de a fi înregistrat rezultate de prestigiu. Ca semne ale acestei activități complexe rămin publicațiile pe care le-a inițiat, cărora le-a imprimat, prin exigența sa, o calitate ridicată.

B. Cazacu rămîne în memoria contemporanilor un dascăl cu vocație, un lingvist erudit și un militant pentru înălțarea prestigiului învățămîntului nostru și al științei românești.

Noiembrie 1987

Romulus Todoran
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

ARITON VRACIU

(1927 — 1987)

S-a stins din viață, prea devreme, Ariton Vraciu, profesor de slavistică la Universitatea din Iași, om de știință cu o vastă pregătire în diferitele ramuri ale indo-europenisticii, ca slavistica, baltologia, lingvistica balcanică și alte domenii înrudite.

Ariton Vraciu și-a format o solidă bază științifică în mai multe centre universitare; în afară de Iași, a studiat la Leningrad, unde și-a terminat universitatea, apoi la Sofia, ca lector de limbă română și doctorand sub conducerea științifică a acad. Vl. Georgiev. Preocupările lui științifice îmbrățișau multe ramuri ale lingvisticii: limbile slave, romanice, baltice și iraniene, raporturile lingvistice balto-slave, balto-slave și germanice, limbile balcanice. Cunoștințele vaste și le-a sintetizat în cursuri universitare și în alte lucrări, cum sînt *Gramatica comparată a limbilor slave*, Iași, 1971 (curs multiplicat), *Prelegeri de fonetică, fonologie, gramatică și lexicologie comparată a limbilor slave*, Iași, 1973 (curs multiplicat), *Lingvistică generală și comparată*, București, 1980, *Studii de lingvistică generală*, Iași, 1972, *Limba daco-geților*, Timișoara, 1980.

Printre investigațiile sale științifice un loc important îl ocupau limbile baltice, dintre care mai ales lituaniana păstrează multe elemente arhaice. Prin prezentarea originii și trăsăturilor caracteristice ale limbilor baltice, prin urmărirea istoriei cercetărilor referitoare la aceste idiomuri, prof. Ariton Vraciu ne-a pus la îndemînă studii deosebit de utile. În legătură cu numeroasele afinități ale limbilor baltice și slave, a analizat pe rînd lucrările publicate de numeroși lingviști, care admiteau sau respingeau existența unității lingvistice balto-slave într-o epocă veche. Dintre limbile indo-europene vechi a manifestat un viu interes și pentru hitită, punîndu-ne la dispoziție, de asemenea, un util material informativ.

Cercetînd elementele autohtone ale limbii române, Ariton Vraciu a studiat rolul substratului în formarea limbilor. Pentru a elucida principiile și metoda cercetării în acest domeniu, a urmărit efectele substratului în formarea limbilor romanice, slave și a altor limbi indo-europene, încercînd să formuleze concluzii cu valabilitate generală. Profesorul ieșean căuta și de data aceasta să explice fenomenele specifice ale limbii în lumina lingvisticii generale.

Sintetizind în *Limba daco-geților* cercetările specialiștilor români și străini în această problemă foarte complexă, Arion Vraciu a stabilit care sînt rezultatele sigure și elementele insuficient clarificate în legătură cu : raporturile dintre iliră, tracă și dacă, substratul trac sau ilir al limbii albaneze, raportul dintre română și albaneză, elementele autohtone ale limbii române, subliniind necesitatea factorului subiectiv în analiza lor.

Lingvistul ieșean căuta cu multă pasiune și competență soluționarea controverselor științifice. Desigur, în problemele mult discutate în care lingviști de seamă din generații succesive și-au spus cuvîntul, nu este ușor să dai un răspuns convingător. Datorită documentării sale bogate și simțului său critic, A. Vraciu a cîntărit argumentele și contraargumentele în legătură cu diferite concepții, arătînd direcțiile în care trebuie continuate cercetările.

Disparația timpurie a lui Arion Vraciu este o pierdere simțitoare pentru lingvistica românească.

Noiembrie 1987

G. Benedek
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

Reprezentativă în primul rând pentru activitatea lingviștilor clujeni, revista „Cercetări de lingvistică” apare prin grija Institutului de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca. Profilul revistei este larg deschis tuturor domeniilor lingvisticii, dar în special problemelor de lingvistică românească: istoria lingvisticii românești, istoria limbii române, dialectologie, onomastică, gramatică, fonetică-fonologie, lexicologie-lexicografie, filologie, lingvistică generală etc. Acestea sînt, de altfel, și rubricile obișnuite ale sumarelor revistei. De asemenea, „Cercetări de lingvistică” are o secțiune cuprinzătoare dedicată recenziilor și prezentărilor de cărți, în care sînt semnalate și discutate numeroase apariții de lingvistică românească și străină. Sumarul numerelor este completat de cronici ale principalelor manifestări interne și internaționale din domeniul lingvistic, precum și de un indice anual (de materii, de autori și de cuvinte). Revista publică studii și cercetări în limbile română, franceză, italiană, engleză, germană etc.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceluiași date în text, tabel și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se vor trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei: 3400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

- Sub redacția IORGU IORDAN, ALEXANDRU GRAUR, ION COTEANU, **Dicționarul limbii române (DLR)**, Serie nouă, tom. VIII, partea a 4-a, literă **P** (progrinjenie — presimțire), 1980, p. 949—1342, 50 lei; tom. XI, partea a 2-a, literă **T** (t — tocăliță), 1982, 376 p., 75 lei; tom. XI, partea a 3-a, literă **T** (tocăna — twist), 1983, p. 377—764, 77 lei; tom. VIII, partea a 5-a, literă **P** (presin — puzzolană), 1984, p. 1343—1866, 105 lei; tom. X, partea 1, literă **S** (s — selabuc), 1986, 400 p., 79 lei; tom X, partea a 2-a, literă **S** (seladă — semințarie), 1987, p. 389—692, 64 lei.
- * * * **Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte**, seria IV, tom. III (1981), 1983, 238 p., 19,50 lei; tom. IV (1982—1983), 1984, 192 p., 16,50 lei; tom. V (1983—1984), 1984, 182 p., 15 lei; tom. VI (1984), 1985, 176 p., 15 lei; tom. VII (1985), 1986, 224 p., 19 lei; tom. VIII (1986), 1987, 262 p., 21 lei.
- ION COTEANU, **Stilistica funcțională a limbii române. Limbajul poeziei culte**, 1985, 174 p., 17 lei.
- * * * **Studii clasice**, tom. XXIII, 1985, 160 p., 15,50 lei; tom. XXIV, 1986, 186 p., 17 lei.
- MIOARA AVRAM, **Gramatica pentru toți**, 1986, 416 p., 35 lei.
- * * * **Analize de texte poetice. Antologie** (coordonator Ion Coteanu), 1986, 296 p., 28 lei.
- FLORIN MARCU și CONSTANT MANECA, **Dicționar de neologisme**, 1986, 1168 p., 165 lei.
- AL. GRAUR, **Puțină gramatică**, 1987, 224 p., 16 lei.
- AL. MAREȘ, **Filigramele hirtiei întrebuluțate în țările române în secolul al XVI-lea**, 1987, 422 p., 1757 fig., 92 lei.
- TIMOTEI CIPARIU, **Opere**. I. Ediție îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, 1987, 476 p., 53 lei.
- Noul atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina**, vol. I, 1987, XXXIV + 286 p. + 420 p. (broșură), 322 lei.

CL, ANUL XXXIII, NR. 1, P. 1—96, CLUJ-NAPOCA, 1988

